

74.000
B33

M.X. Baybayeva

**UMUMIY
PEDAGOGIKA**

74.00 930333

B 33 Baybayon M

Uneney pedo-
gogika

T., 19

K-51043

74.00
B 33
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI

A. AVLONIY NOMIDAGI XALQ TA'LIMI TIZIMI RAHBAR VA
MUTAXASSIS XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH INSTITUTI

M.X. BAYBAYEVA

UMUMIY PEDAGOGIKA

*O'quv qo'llanma
(pedagogik va kasbiy qayta tayyorlov ting'uvchilari uchun)*

“Nodirabegim” nashriyoti
Toshkent – 2019

УЎК 37.013(075.8)
КБК 74.00я73
В 23

Mazkur o'quv materiallar A. Avloniy nomidagi xalq ta'limi tizimi rahbar va mutaxassis xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti Ilmiy kengashining 2019-yil 29-iyundagi 5-son bayonnomasi qarori bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchi:

M.X. Baybayeva – A. Avloniy nomidagi XTTRMXQTMOI “Pedagogika, psixologiya” kafedrası dotsenti, p.f.n.

Taqrizchilar

D. Ximmataliev, Z.K. Ismailova – TIQXMMI “Pedagogika, psixologiya va o'qitish metodikasi” kafedrası mudiri, professor, p.f.d.

D.J. Sharipova – A. Avloniy nomidagi XTTRMXQTMOI “Pedagogika, psixologiya” kafedrası professori, p.f.d.

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta'limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PF-5538-son Farmoni, 2018-yil 5-sentabrdagi “Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-3931-son Qarori, shuningdek rahbar va pedagog xodimlarni tanlash, tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning ilg'or va shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tatbiq etish yo'li bilan xalq ta'limi tizimida kadrlar siyosatini shakllantirishning zamonaviy tamoyillarini joriy etish bo'yicha belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan.

Ushbu “Umumiy pedagogika” fanidan tuzilgan o'quv qo'llanmada pedagogika fanining tuzilishi, ilmiy tadqiqot metodlari, didaktika – ta'lim nazariyasi, tarbiya nazariyasi, maktabshunoslik, pedagogika tarixi, pedagogika sohasidagi dolzarb muammolar, o'quv, tarbiya jarayonida yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash vosita va usullaridan foydalanish, ijtimoiy pedagogika, innovatsion pedagogika, integratsiyalashtirilgan pedagogikani ta'lim tarbiya jarayonidagi o'rni haqida ma'lumotlar yoritilgan.

O'quv qo'llanma professor-o'qituvchilar, pedagogik va kasbiy qayta tayyorlov tinglovchilari, talabalar, masofadan ta'lim olayotgan tinglovchilar uchun mo'ljallangan.

KIRISH

Ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyotida ustuvor soha deb e'tirof qilindi. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari fuqarolarning ijtimoiy kelib chiqishi, irqi, tili, e'tiqodi, ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar ta'lim olishda teng huquqqa ega ekanliklarini ifodalaydi. Davlat ta'limiy siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilar:

Ta'lim va tarbiyani insonparvarlashtirish shaxsning ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon yaratadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida uning ma'naviy-axloqiy ehtiyojlari, xohish-istaklari va qiziqishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Ya'ni, ta'lim-tarbiya jarayoni shaxsning har tomonlama kamol topishini ta'minlashga yo'naltiradi, uning shaxsiga nisbatan hurmat bilan yondashiladi.

Ta'lim va tarbiyani demokratlashtirish ta'lim mazmunining ochiqligi, o'quv materiallari, ta'lim shakl va metodlarining xilma-xilligi, milliy-hududiy xususiyatlarning inobatga olinishi, shuningdek tarbiya jarayonining demokratik g'oyalarga muvofiq tashkil etilishini anglatadi. Tamoyil mazmuniga hamda o'quvchilarning xohishlariga ko'ra dars jadvaliga qo'shimcha fanlar kiritiladi, yuqori sinflarda muayyan fanlar chuqurlashtirilib o'rgatiladi, fakultativ mashg'ulot va to'garaklar tashkil etiladi, darslarning yakka va guruhli shaklda bo'lishiga e'tibor qaratiladi.

Ta'limning uzluksizligi va izchilligi uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'qitish o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik asosida yo'lga qo'yilishini ifodalaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv dasturlari akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining, o'z navbatida, ularning o'quv dasturlari oliy o'quv yurti o'quv dasturlari bilan mutanosiblikda yaratilib, har biri o'zidan avvalgi bosqichda o'zlashtirilgan ma'lumotni boyitadi va rivojlantiradi.

Umumkasbiy fanlar tarkibiga kiruvchi "Umumiy pedagogika" moduli bo'yicha quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi. Ya'ni, "O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni", "Pedagogika fanining ilmiy izlan-

ish metodologiyasi va metodlari”, “Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari”, “Didaktika – ta’lim nazariyasi”, “Ta’limning mazmuni”, “O‘qitish jarayoni”, “O‘qitish metodlari”, “Kreativ ta’lim”, “Tarbiya nazariyasi va usullari”, “Pedagogika tarixining maqsad va vazifasi. Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta’lim-tarbiya va pedagogik fikrlar”, “VII asrdan XIV asrgacha bo‘lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti”, “Sharq uyg‘onish davri va unda ta’lim-tarbiya masalalari”, “Sharq pedagogik ta’limotida ta’limiy-axloqiy qarashlar”, “XIV–XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar”, “XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida ta’lim-tarbiya va pedagogik fikrlar”, “Xorijiy mamlakatlarda ilg‘or pedagogik g‘oyalar. G‘arbiy Yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikr taraqqiyoti”, “Pedagogik mahorat va uning o‘qituvchi faoliyatidagi ahamiyati”, “Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi” mavzularidan iboratdir.

1-mavzu. O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni (ma'ruza)

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'limni takomillashtirish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Ana shu maqsadda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

Har qanday jamiyatning kuchi fuqarolarning ma'naviy yetukligi, intellektual salohiyatga egaligi bilan belgilanadi. Fuqarolarning ma'naviy yetukligi, intellektual salohiyati esa ta'lim tizimining mazmuni, shaxsning har tomonlama shakllanishi uchun xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy shart-sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda qaror topgan ijtimoiy sog'lom muhit darajasi, ijtimoiy munosabatlar mohiyati, shuningdek aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashlari va hayotiy e'tiqodlari asosida shakllantiriladi.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qanday hujjat? Uning mazmunida qanday g'oyalar ifoda etilgan?

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni g'oyalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir¹.

Dasturning maqsadi – ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy

¹ Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi // oliy ta'lim: me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2001. – 20-bet.

va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdan iboratdir.

Ushbu maqsadni ro'yobga chiqarish bir qator vazifalarning ijobiy hal qilinishini nazarda tutadi. Ya'ni:

- O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslashtirish;

- kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarining samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;

- yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

- ta'lim, fan, ishlab chiqarishning samarali integratsiyalashuvini ta'minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek nodavlat tuzilmalari, korxonalar

va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllantirishning mexanizmlarini ishlab chiqish;

– uzluksiz ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag’lar, shu jumladan chet el investitsiyalarini jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotda tadbiq etish;

– kadrlar tayyorlash sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli nafaqat ta’lim-tarbiya jarayonini qamrab oladi, balki ishlab chiqarish va ijtimoiy munosabatlarni ham o’z ichiga oladi.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi”ning asosida kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning mohiyati yoritiladi. Kadrlar tayyorlash milliy modeli shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, fan va ishlab chiqarish kabi tarkibiy qismlarning o’zaro hamkorligi, ular o’rtasidagi o’zaro aloqadorlik asosida “yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tayyorlash Milliy tizimi” mohiyatini aks ettiruvchi andoza, loyiha hisoblanadi.

Milliy modelning o’ziga xos xususiyati mustaqil ravishda to’qqiz yillik umumiy o’rta hamda uch yillik o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limini joriy etilishi bilan belgilanadi. Bu esa, o’z navbatida, umumiy ta’lim dasturlaridan o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi dasturlariga o’tilishiga zamin yaratadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlari quyidagilar kiradi:

1. Shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyektiv va obyektiv, ta’lim sohasidagi xizmatlarning iste’molchisi va ularni amalga oshiruvchidir. Shaxs uzluksiz ta’lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o’zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, shuningdek o’zida ijtimoiy ta’sirlar yordamida ma’naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o’zlashtirilgan bilim, faoliyat ko’nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi. Yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlar va yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo’lish uchun shaxs o’z oldiga muayyan maqsadni qo’ya olishi hamda unga erishish yo’lida tinim-

siz izlanishi, o‘qib-o‘rganishi lozim. Shundagina u ijtimoiy raqobatga chidamli, malakali kadr bo‘lib shakllanadi.

2. Davlat va jamiyat ta‘lim va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir.

Davlat va jamiyat ta‘lim muassasalarining yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash yo‘lidagi faoliyatini ham uyg‘unlashtiradi hamda quyidagilarga kafolat beradi: fuqarolarning bilim olish, kasb tanlash va o‘z malakasini oshirish huquqlarning ro‘yobga chiqarilishiga; majburiy umumiy o‘rta ta‘lim hamda akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta‘lim olish yo‘nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limini olishga; davlat grantlari yoki to‘lov-kontrakt asosida oliy ta‘lim va oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘limni olish huquqiga; davlat ta‘lim muassasalarini mablag‘ bilan ta‘minlashga; ta‘lim oluvchilarning o‘qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalarning hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga; ta‘lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga; sog‘liq va rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan shaxslarning ta‘lim olishiga.

3. Uzluksiz ta‘lim malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo‘lib, ta‘limning barcha turlari, davlat ta‘lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasini o‘z ichiga oladi.

Uzluksiz ta‘lim O‘zbekiston Respublikasining taraqqiyotini ta‘minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo‘lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma‘naviy boy shaxsni shakllantirish va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash uchun sharoitlarni yaratadi.

Uzluksiz ta‘lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta‘lim Davlat ta‘lim standartlari hamda o‘quv dasturlari talablariga muvofiq tashkil etiladi.

Uzluksiz ta‘lim ta‘lim muassasalarida amalga oshiriladi.

4. Fan yuqori malakali mutaxassisni tayyorlovchi, undan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik, axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi sanaladi.

5. Ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

“Ishlab chiqarishning talab-ehtiyojlari kadrlar tayyorlash tizimining yo'nalishi, darajasi va miqyoslarini shakllantiradi, kasb tayyorgarligining maqsadi, vazifalari va mazmunini belgilaydi, malaka talablarini ilgari suradi, ta'limning zamonaviy texnologiyalari va shakllarini tanlashni taqozo etadi”.

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etildi. Respublikaning “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunida uzluksiz ta'lim tizimining mohiyati, yo'nalishlari, ta'lim mazmuni, ta'limning huquqiy asoslari batafsil yoritilgan.

Ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyotida ustuvor soha deb e'tirof qilindi. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari fuqarolarning ijtimoiy kelib chiqishi, irqi, tili, e'tiqodi, ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar ta'lim olishda teng huquqqa ega ekanliklarini ifodalaydi. Davlat ta'limiy siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilar:

Ta'lim va tarbiyani insonparvarlashtirish shaxsning ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon yaratadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida uning ma'naviy-axloqiy ehtiyojlari, xohish-istaklari va qiziqishlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Ya'ni, ta'lim-tarbiya jarayoni shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlashga yo'naltiradi, uning shaxsiga nisbatan hurmat bilan yondashiladi.

Ta'lim va tarbiyani demokratlashtirish ta'lim mazmunining ochiqligi, o'quv materiallari, ta'lim shakl va metodlarining xilma-xiligi, milliy-hududiy xususiyatlarning inobatga olinishi, shuningdek

tarbiya jarayonining demokratik g'oyalarga muvofiq tashkil etilishini anglatadi. Tamoyil mazmuniga hamda o'quvchilarning xohishlariga ko'ra dars jadvaliga qo'shimcha fanlar kiritiladi, yuqori sinflarda muayyan fanlar chuqurlashtirilib o'rgatiladi, fakultativ mashg'ulot va to'garaklar tashkil etiladi, darslarning yakka va guruhli shaklda bo'lishiga e'tibor qaratiladi.

Ta'limning uzluksizligi va izchilligi uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'qitish o'zaro aloqadorlik, bog'liqlik asosida yo'lga qo'yilishini ifodalaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv dasturlari akademik litsey va kasb-hunar kollejlarning, o'z navbatida, ularning o'quv dasturlari oliy o'quv yurti o'quv dasturlari bilan mutanosiblikda yaratilib, biri o'zidan avvalgi bosqichda o'zlashtirilgan ma'lumotni boyitadi va rivojlantiradi.

Umumiy o'rta, shuningdek o'rta maxsus kasb-hunar ta'limining majburiyligi o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi, kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'nikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisoslikni egallash imkoniyatini yaratishni ifodalaydi.

O'rta maxsus kasb-hunar ta'limining ixtiyoriyligi yangi turdagi o'quv muassasalarida ta'lim olish yo'nalishining o'quvchi tomonidan ixtiyoriy tanlanishi mumkinligini anglatadi. Akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olishni o'quvchilar o'z iqtidorlari va xohish-istaklariga ko'ra tanlaydilar.

Ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi mamlakatda ta'lim taraqqiyotining rivoji ilmiy asoslarga ega bo'lib, u fan-texnika, madaniyatning yutuqlariga bog'liq holda rivojlanib borishini anglatadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (4-modda) da fuqarolar millati, tili, jinsi, yoshi, diniy e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, mavqei, xizmat turi, turar joyi, respublika hududida qancha vaqt yashayotganligidan qat'iy nazar bilim olish huquqiga ega ekanligi aytiladi. Davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi tamoyili aynan mana shu

holatni yoritishga xizmat qiladi. Ushbu tamoyil, shuningdek chet el-lik fuqarolarning respublika hududida xalqaro shartnomalarga muvofiq bilim olish huquqiga ega ekanligini ham ifodalaydi. O'zbekiston Respublikasida istiqomat qilayotgan fuqaroligi bo'lmagan shaxslar bilim olishda respublika fuqarolari bilan teng huquqlarga ega bo'ladilar.

Ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (7-modda) da o'z ifodasini topgan. Davlat ta'lim standartlari (DTS) umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuni, sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilab beradi. Davlat ta'lim standartlarini bajarish barcha ta'lim muassasalari uchun majburiydir. Biroq, ta'lim muassasalari Davlat ta'lim standarti asosida o'quv dasturlari variantini ishlab chiqib, undan foydalanishlari mumkin.

Bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri sanalib, ta'limning barcha bosqichlarida bu tamoyilga to'la amal qilinadi. Ta'lim oluvchilarning iste'dod va qobiliyatlari davlat tomonidan moddiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirilib boriladi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. "Ta'limning uzviyligi va uzluksizligi" deganda nimani tushunasiz?

2. O'zbekistonda ta'lim tizimi bo'yicha islohotlarni keltiring.

3. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni haqida fikringizni bildiring.

1-mavzu. O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

 Mashq	Muammoli vaziyat Bugungi kunda ta'lim tizimiga qanday yangi talablar qo'yilmoqda?
---	--

2-topshiriq. Quyidagi terminlarni ketma-ketlikda tartib asosida joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Ta'lim metodi	Ta'lim jarayonining umumiy va aniq maqsadlari, o'quv materialni mazmunidan iborat
Texnologik jarayon	Ta'lim texnologiyasi (ingl. "an educational technology") – ta'lim (o'qitish) jarayonining yuksak mahorat, san'at darajasida tashkil etilishi
Ta'lim texnologiyasi	O'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish usullari, o'qituvchi, o'quvchi faoliyati, o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi
Ta'lim jarayoni mazmuni	O'quv jarayonining majmuaviy vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usuli bo'lsa, ta'lim metodikasi esa, muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimi

3-topshiriq. Nuqtalar o'rniga mazmun jihatidan to'g'ri keladigan jumalani yozing.

1. Ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi mamlakatda taraqqiyotining rivoji ilmiy asoslarga ega bo'lib, u fan-tex-

nika, madaniyatningbog‘liq holda rivojlanib borishini anglatadi (ta’lim, tarbiya, texnologiya, yutuqlariga, mohiyatiga, ahamiyatiga).

2. Ta’lim va tarbiyani demokratlashtirish ta’lim mazmunining ochiqligi,, ta’lim shakl va metodlarining xilma-xilligi, milliy-hududiy xususiyatlarning inobatga olinishi, shuningdek tarbiya jarayonining demokratik muvofiq tashkil etilishini anglatadi (o‘quv materiallari, o‘qitish texnologiyalari, pedagogik texnologiyalar, g‘oyalarga, fikrlar, mavzular).

3. Ishlab chiqarish – kadrlarga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyojni, shuningdek ularning tayyorgalik sifati va saviyasiga nisbatan qo‘yiladigan belgilovchi asosiy buyurtmachi,tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnika jihatdan ta’minlash jarayonining qatnashchisi (talablarni, vazifalarni, maqsadlarni, kadrlar, shaxslar, jamoa).

4. Davlat va jamiyat tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimi faoliyatini tartibga solish va qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir (ta’lim, tarbiya, islohot, nazorat, tahlil, monitoring).

2-mavzu. Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlari (ma'ruza)

Pedagogika (yunoncha “paidagogike” – “paidagogos” “bola” va “yetaklayman”) ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, shaxsni shakllantirishga qaratilgan tizimli faoliyat mazmuni, ta'lim, ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, shakllari, metodlari, vositalari, yagona ijtimoiy maqsad asosida yosh avlodni milliy istiqlol g'oyasi ruhida tarbiyalash, unga ta'lim berish muammolarini o'rganadi. Abdulla Avloniy tushunchani “bola tarbiyasining fani” (“pedagogiya”) deb ataydi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati, uni o'qitish va tarbiyalashga e'tiborni qaratadi. Shu bois didaktika (ta'lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi Pedagogika fanining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Ta'lim **umumiy va maxsus ta'lim** kabi turlarga ajratiladi. Umumiy Pedagogika fanining muhim tarkibiy qismlaridan yana biri – bu tarbiya nazariyasi sanaladi. Tarbiya nazariyasi bevosita tarbiya jarayonini o'rganadi.

Ijtimoiy tarbiya aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, iqtisodiy, huquqiy, ekologik va jinsiy tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkiletiladi.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari, qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi. Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha **kategoriya** deb ataladi.

Pedagogika fanining **asosiy kategoriyalari** (kategoriyalar matnda qoraytirilib ko'rsatilgan) quyidagilar hisoblanadi:

Pedagogik fanlar tizimi

1. Pedagogika nazariyasi – ta'lim yoshidagi bolalar, o'smirlar va o'spirinlarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalarini o'rganadi.

2. Pedagogika tarixi – ta’lim-tarbiyaga oid pedagogik fikrlarning rivojlanish, taraqqiy etish tarixini, shaxsni o’qitish va uni tarbiyalashning tarixiy shakllarini, shuningdek asrlar davomida pedagogik jarayonda qo’llanilib kelingan metod va vositalarni o’rganadi.

3. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi – maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o’rganadi.

4. Boshlang’ich ta’lim pedagogikasi – boshlang’ich sinflar o’quvchilarini tarbiyalash, ta’lim berish, ularning o’ziga xos psixologik, fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, ularni intellektual, ma’naviy-axloqiy va jismoniy kamolotga yetkazish masalalarini o’rganadi.

5. Korreksion (maxsus) pedagogika – rivojlanishida turli psixologik va fiziologik nuqsonlari bo’lgan bolalarni tarbiyalash va o’qitish bilan bog’liq muammolarni o’rganadi. Korreksion pedagogika tarkibiga turli sohalar kiradi. Ya’ni:

6. Surdopedagogika va surdopsixologiya – eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o’qitish va tarbiyalash masalalarini o’rganadi.

7. Oligofrenopedagogika va oligofrenopsixologiya – aqli zaif bolalarni rivojlantirish, o’qitish va tarbiyalash masalalarini o’rganadi.

8. Tiflopedagogika va tiflopsixologiya – ko’rish qobiliyati buzilgan bolalarni rivojlantirish, o’qitish va tarbiyalash masalalarini o’rganadi.

9. Logopediya va nutqiy buzilishlar psixologiyasi – nutqi, motorli-harakatlanish doirasida murakkab nuqsonlar bo’lgan bolalar (ko’r, soqov va kar bolalar) ni rivojlantirish, o’qitish va tarbiyalash masalalarini o’rganadi.

10. Metodika – xususiy fanlarni o’qitish xususiyatlarini o’rganadi.

11. Pedagogik mahorat – bo’lajak o’qituvchilarning kasbiy mahoratlarini oshirish, takomillashtirish muammolarini o’rganadi.

12. Pedagogik texnologiya – ta’lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llash, texnologik yondashuv asosida ta’lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o’rganadi.

13. Ijtimoiy pedagogika – shaxsni ijtimoiylashtirish jarayoniga salbiy ta'sir etuvchi omillarni, ularni bartaraf etish yo'llarini, ijtimoiy yordamga muhtoj shaxslar toifalariga ko'rsatiladigan ijtimoiy-pedagogik yordam mohiyatini, turlari, shakl, metod va vositalarini o'rganadi.

14. Kasbiy pedagogika – ta'lim oluvchilarga muayyan kasb yoki hunar yo'nalishida maxsus bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish, kasbiy faoliyatni malakali tashkil etish hamda kasbiy mahoratni takomillashtirish masalalarini o'rganadi.

15. Ta'lim menejmenti – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, boshqarish, nazorat qilish, istiqbolni belgilash masalalarini o'rganadi.

16. Qiyosiy pedagogika – turli xalqlarning shaxsni tarbiyalashga oid pedagogik qarashlari, ta'lim-tarbiya tizimi, pedagogik ta'limotlarning mohiyati, shuningdek jahon ta'limiga xos bo'lgan samarali shakl, metod, vosita va innovatsion yondashuvlarni qiyosiy-genetik jihatdan o'rganadi.

17. Konfliktologiya – ta'lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik muammolar, ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi o'rtasida yuzaga kelgan ziddiyatlar mohiyati, ularni samarali bartaraf etish yo'llarini o'rganadi.

Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma'lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo'lish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqati nazardan pedagogika fani bilan quyidagi fanlar o'rtasida aloqadorlik mavjud.

1. Falsafa – shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlari kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

2. Iqtisodiyot nazariyasi – ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiy

yalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

3. Sotsiologiya – ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

4. Etika (axloqshunoslik) – shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

5. Estetika – shaxs tomonidan go'zallikning his etilishi, unga intilishi, shuningdek unda estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

6. Fiziologiya – o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomik xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni beradi.

7. Gigena – o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularning jinsiy jihatdan to'g'ri shakllantirishda nazariy va amaliy g'oyalari bilan yordam beradi.

8. Psixologiya – shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

9. Tarix – pedagogika fani taraqqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek xalq pedagogikasi g'oyalarini kelgusi avlodga uzatish uchun yo'naltiriladi.

10. Madaniyatshunoslik – o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

11. Tabiiy fanlar – shaxsning fiziologik-anatomik jihatidan to'g'ri rivojlanishini ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek nuqsonli bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

12. Ma'naviyat asoslari – jamiyat, inson va ma'naviyat o'rtasidagi munosabatlarni, ma'naviyatning jamiyat taraqqiyoti, inson onigini rivojlanishidagi roli, fuqarolarni ma'naviy tarbiyalash omillarini o'rganadi.

Ilmiy pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazish. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta'minlanadi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o'rganish, mavjud ko'rsatkichlar vositasida sodir bo'lish sabablarini aniqlash, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etishni taqozo etadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyekti va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Zamonaviy sharoitda pedagogik yo'nalishda tadqiqotlarni olib borishda turli metodlardan foydalanilmoqda. Quyida mazkur metodlarning mohiyati to'g'risida qisqacha so'z yuritiladi.

Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Suhbat metodi. Pedagogik kuzatish chog'ida ega bo'lgan ma'lumotlarni boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlar imkoniyatlarini muammoning yechimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat *individual, guruhli hamda ommaviy shaklda* o'tkaziladi. Suhbat jarayonida o'quvchilarning imkoniyatlari to'la namoyon bo'lishiga erishish muhim.

Anketa (frans. “tekshirish”) metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to‘plangan dalillar boyitiladi. Bu metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Savollarga javoblar, odatda, yozma ravishda olinadi. O‘rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo‘ladi: 1) ochiq turdagi savollar (erkin, batafsil javob berish uchun imkon yaratadigan savollar); 2) yopiq turdagi savollar (“ha”, “yo‘q”, “qisman” yoki “ijobiy”, “qoniqarli”, “salbiy” va hokazo tarzda javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar). Anketa metodini qo‘llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur.

Intervyu – respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta‘minlaydi. Intervyu respondent e‘tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o‘tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta‘lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta‘lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma‘lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Ta‘lim muassasalarida uzluksiz ta‘limni tashkil etishga oid hujjatlar talablarining bajarilish holatini o‘rganish, erishilgan yutuq hamda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va ta‘lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo‘llaniladi.

Test metodi – respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko‘nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o‘z mohiyatiga ko‘ra quyidagi savollardan iborat bo‘ladi: 1) ochiq turdagi savollar (batafsil javob berish imkonini beradigan savollar); 2) yopiq turdagi savollar (“ha” yoki “yo‘q”, “ijobiy” yoki “salbiy” tarzda javoblarga asoslanadigan savollar); 3) to‘g‘ri javob variantlari qayd etilgan savollar (to‘g‘ri deb topilgan javob varianti belgilanadi).

Bolalar ijodini o'rganish metodi – o'quvchilarning muayyan yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha BKM darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – kundalik, insho, yozma ish, referat va hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Pedagogik kuzatishni qo'llash jarayonida ta'lim muassasalari-ning o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammoli holat aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish va o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik tajriba (“eksperiment” lotin. – “tajriba qilib ko'rish”) metodidan muammoning yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi turlari mavjud:

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asosanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Matematik statistika tajriba-sinov ishlari, shuningdek umumiy holda tadqiqotning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi.

Pedagogika fanining metodologiyasi, metodologik madaniyat haqida tushuncha. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim. Malaka oshirish va qayta tayyorlash ta'limi.

Mavzu yuzasidan quyidagi savol va topshiriqlar haqida o'ylab ko'ring.

1. Malaka oshirish va qayta tayyorlash ta'limining maqsadi nimadan iborat?

2. "Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlar" mavzusini o'qib o'rganing va individual ravishda fikringizni bildiring.

3. Pedagogika fanining metodologiyasi haqida fikr bildiring va uning vazifalarini sanab o'ting.

2-mavzu. Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlari (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat
Bugungi kunda pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari haqida nimalarni bilasiz?

2-topshiriq. Berilgan test topshiriqlarini bajaring.

1. Pedagogika faniga qaysi qatorda to'g'ri ta'rif berilgan?

a) Pedagogika tarbiyaning nazariy asoslarini tadqiq etuvchi ijtimoiy gumanitar fan

b) Pedagogika tarbiya jarayonining qonuniyatlari, prinsiplari, shakl va metodlari haqidagi gumanitar fan

s) Pedagogika ta'lim jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, metodlarini o'rganuvchi, ijtimoiy, umumkasbiy fan

d) Pedagogika ta'lim-tarbiya jarayonining mohiyati, mazmuni, qonuniyatlari, metodlarini o'rganuvchi ijtimoiy, umumkasbiy fan

2. Demokratik jamiyat qanday pedagogikaga tayanadi?

- a) demokratik tarbiya va avtoritar pedagogikaga
- b) avtoritar pedagogikaga va ilmiy, insonparvar tarbiya tizimiga
- s) totalitar tarbiya va demokratik pedagogikaga
- d) demokratik pedagogika va demokratik tarbiyaga

3. Pedagogika fanining predmeti nima?

- a) yosh avlodni o'qitish, tarbiyalash, nazorat qilish
- b) ta'lim-tarbiya, ma'lumotning mohiyati, qonunlarini ishlab chiqish
- s) ta'lim-tarbiya va shaxsni shakllantirish jarayonining qonuniyat-lari va prinsiplarini o'rganish
- d) inson shaxsini rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq qilish asosida tarbiya metodikasini aniqlash

4. Ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning mohiyati nimadan ibo-rat?

- a) inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, o'stirish, parvarish qilish
- b) yosh avlodga eng yaxshi umuminsoniy sifatlarni singdirish
- s) insoniyat to'plagan ijtimoiy-ma'naviy tajribalarni yosh avlodga o'rgatish orqali ularni hayotga, mehnatga tayyorlash
- d) yosh avlodni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash

3-topshiriq. Nima uchun "Pedagogik tadqiqot metodlari" dol-zarb bo'lmoqda? FSMU texnologiyasi orqali tahlil qiling.

FSMU texnologiyasi

- (F) – Fikringizni bayon eting.
- (S) – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating.
- (M) – Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi misol keltiring.
- (U) – Fikringizni umumlashtiring.
- (F) – Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

(F) – Kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizim.

(F) – Vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizim.

(S) – Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

(S) – Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarning ta'riflariga bo'lgan turli yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, u o'qitishning didaktika nazariyasi va amaliyoti bilan chambarchas bog'langan.

(S) – Pedagogik ilmiy tadqiqot fan va ishlab chiqarish hamda ta'lim-tarbiya jarayonlari oraliqidan o'rin oladi, u o'qitishning didaktika nazariyasi va amaliyoti bilan chambarchas bog'langan.

(M) – Pedagogik kuzatish chog'ida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammoning yechimiga jalb etishga yordam beradi.

(M) – Hozirgi kunda barcha ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarga o'qitish jarayonida faollikni taqdim etmoqda.

(M) – Muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga yordam beradi.

(U) – Maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmunini aniqlash, savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash.

(U) – Pedagogik masalalarni yechishga qaratilgan pedagogning uzluksiz o'zaro bog'langan harakatlari tizimidir.

(U) – Oldindan loyihalashtirilgan bir maromda tatbiq etish yoki pedagogik masalalarni yechishga qaratilgan pedagogning uzluksiz o'zaro bog'langan harakatlari tizimidir.

3-mavzu. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari (ma'ruza)

Shaxsning rivojlanishi individning fiziologik, ruhiy va intellektual o'sishini ta'minlovchi faoliyat, xatti-harakatlarning miqdor va sifat jihatdan o'zgarishini ifodalovchi jarayon.

Shaxsning rivojlanganlik darajasini belgilovchi holatlar: uning fiziologik, ruhiy va intellektual o'sishini ta'minlovchi faoliyat va xatti-harakatlarining miqdor va sifat jihatdan o'zgarishi.

Go'daklik davrining o'ziga xos xususiyatlari: olti oydan so'ng "g'o'ldirab" so'zlashga intiladi, atrofdagilarning gaplarini tushuna boshlaydi, asta-sekin passiv nutq shakllanadi, 2 yoshga qadam qo'ygach faol nutqni o'zlashtiradi. Nutq o'sishi bilan bola borliqni anglay boshlaydi. Bolaning xatti-harakatlari, xulq-atvorida hissiy kechinmalar namoyon bo'la boshlaydi. Uning harakatida ovqatlanish, issiq yoki sovuqni sezish kabi hissiy ta'sirlar kuzatiladi. Bola 2 yoshga to'lganda undagi ixtiyorsiz faollik asta-sekin ixtiyoriy faollik bilan almashadi. U oddiy yumushlarni bajara oladi. Unda ixtiyoriy diqqat o'sadi va "men"lik yuzaga keladi. U o'zini atrofdagi tengdoshlari bilan solishtirib, ulardan o'zini ajratib, "mening o'zim", "men istayman", "men istamayman", "men o'zim bajaraman" yoki "men buni bajara olmayman" kabi so'zlarni qo'llaydi. Atrofdagi narsalarga ta'sir ko'rsatib, ularga o'z munosabatini bildiradi.

O'yinlar asosida maktabgacha ta'lim yoshi bolalarida ijodiy xayol, zehn, fahm-farosat, topqirlik sifatleri tarbiyalanadi. O'yin yordamida hissiyotlari shakllanadi: o'yin davrida o'zlarini tetik his qiladilar, erishilayotgan yutuqdan zavqlanadilar. Jamoaviy o'yinlar orqali bolalar o'rtoqlik va do'stlik hislari tarkib topadi. Rolli, muayyan qoidalarga asosidagi o'yinlar kuzatuvchanlik qobiliyatini o'stiradi, xotirani mustahkamlashga yordam beradi.

Shaxs	Individ
Shaxs psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan ijtimoiy mavjudot	Individ (lotincha “individium” so'zidan olingan bo'lib, “bo'linmas”, “yagona” ma'nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot

Shaxsning individual xususiyatlari — shaxsning yo'nalganligi, qiziqishlari, xarakteri, uni boshqalardan ajratib turadigan aqliy kamoloti va faoliyatining o'ziga xos, barqaror, muhim xususiyatlari

Shaxsning yosh xususiyatlari — muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar

Faoliyat — ijtimoiy hayotni maqsadga muvofiq tashkil etish yo'lida shaxs tomonidan amalga oshirilayotgan kundalik va kasbiy xatti-harakatlarning muayyan shakli

Rivojlanish — mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi

Shaxs rivojlanishining muhim xususiyatlari

Boshlang'ich ta'lim davrida o'yin faoliyatining o'rmini endi o'qish faoliyati egallaydi. O'qib-o'rganish bolaning vazifasi, ijtimoiy burchi bo'lib qoladi. O'qish jarayonida u darsliklarini va o'quv qurollarini saranjom saqlash, o'z vaqtida o'rnidan turish, maktabga belgilangan vaqtda borish, uyga berilgan vazifalarni bajarish kabilar yuzasidan ko'nikmalarni o'zlashtiradi. Ushbu jarayonda o'quvchi tobora mas'uliyatli bo'lib boradi. Bilimlar bolaning saviyasini o'stiradi, aqliy rivojlantirishini ta'minlaydi, sezgilari va irodasining o'sishiga ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy o'smir ruhiyatida aks etuvchi holatlar.

1. Intellektual rivojlanish – tafakkur qobiliyatini shakllantirish talab etiladi, bilishga, kitob o'qishga qiziqish ortadi.

2. O'z-o'zini anglash, baholash, tarbiyalash shakllanadi. U o'zini boshqalar bilan solishtira boshlaydi.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Shaxs rivojlanishining muhim xususiyatlari nimada deb o'ylaysiz?
2. Shaxsning individual mohiyatli belgi va xususiyatlari nimada?
3. "Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari" matn ma'ruzani o'rganib chiqing. Muhit, irsiyat, ta'lim, tarbiya, shaxsiy faoliyat rivojlanishining yosh va individual xususiyatlari kelib chiqishi, uning sabablari nimada deb o'ylaysiz?

3-mavzu. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari ***(amaliy mashg'ulot)***

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat
O'qitish jarayoniga shaxs shakllanishiga ta'sir
etuvchi omillar nimada deb o'ylaysiz?

2- topshiriq. Quyidagi terminlarni ketma-ketlikda tartib asosida joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Shaxs	Psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan ijtimoiy mavjudot
Individ	Oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eski-ning yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi
Faoliyat	Ijtimoiy hayotni maqsadga muvofiq tashkil etish yo'lida shaxs tomonidan amalga oshirilayotgan kundalik va kasbiy xatti-harakatlarning muayyan shakli
Rivojlanish	(lotincha "individuum" so'zidan olingan bo'lib, "bo'linmas", "yagona" ma'nolarini anglatadi) xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot

3-topshiriq. Shaxsning rivojlanganlik darajasini belgilovchi holatlar nima uchun kerak?. Nima uchun? texnikasi orqali tahlil qiling.

1. Shaxsning rivojlanganlik darajasini belgilovchi holatlar *nima uchun* kerak?

Shaxsning fiziologik, ruhiy va intellektual o'sishini ta'minlovchi faoliyat va xatti-harakatlarining miqdor va sifat jihatdan o'zgarishi uchun kerak.

Ta'lim jarayonini shaxsni faollashtirish uchun kerak.

Shaxsni faollashtirish o'quvchilarda tafakkurni rivojlantirish uchun kerak.

2. Shaxsning individual xususiyatlari *nima uchun* kerak?

Shaxsning yo'nalganligi, qiziqishlari, xarakteri, uni boshqalardan ajratib turadigan aqliy kamoloti va faoliyatining o'ziga xos, barqaror, muhim xususiyatlari.

Ta'lim jarayonida shaxsni faollashtirish o'quvchilarda tafakkurni va idrokni rivojlantirish uchun kerak.

O'qituvchi tomonidan shaxsga yo'naltirilgan ta'limning amalga oshirilishi uchun kerak.

4-mavzu. Didaktika – ta’lim nazariyasi (ma’ruza)

Didaktika (ta’lim nazariyasi: yun. “didaktikos” o’rgatuvchi, “didasko” esa o’rganuvchi) ta’limning nazariy jihatlarini (ta’lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o’qituvchi va o’quvchi faoliyati mazmuni, ta’lim maqsadi, shakl, metod, vositalari, natijasi, ta’lim jarayonini takomillashtirish yo’llari va hokazo muammolar) ni o’rganuvchi fan.

Didaktika (ta’lim nazariyasi) ning predmeti o’qitish (o’qituvchi faoliyati) va bilim olish (o’quvchining o’rganish faoliyati) ning o’zaro bog’liqligi va aloqadorligi jihatlarini o’rganishdan iborat.

Didaktikaning *asosiy kategoriyalari* quyidagilardan iborat:

Bilim shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma’lum obrazlar ko’rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma’lumotlar majmui.

Ko’nikma olingan bilimlarga asoslanib qo’yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig’indisi.

Malaka ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi.

Ta’lim o’quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko’nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o’stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo’naltirilgan jarayon.

Ta’lim jarayoni o’qituvchi va o’quvchilar o’rtasida tashkil etiluvchi hamda ilmiy bilimlarni o’zlashtirishga yo’naltirilgan pedagogik jarayon.

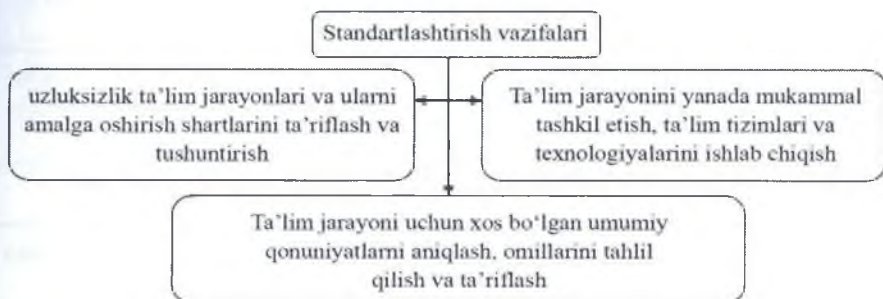
Bilim olish idrok etish, o’rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko’nikma, malakalarning mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Dars bevosita o’qituvchi rahbarligida muayyan o’quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta’lim jarayonining asosiy shakli.

Ta’lim mazmuni davlat ta’lim standartlari asosida belgilab berilgan hamda ma’lum sharoitda muayyan fanlar bo’yicha o’zlashtirilishi nazarda tutilgan ilmiy bilimlar, shuningdek shaxsning aqliy va jis-

moniy qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, dunyoqarashi, odobi, xulqi, ijtimoiy hayot va mehnatga tayyorlik darajasini shakllantirish jarayonining mohiyati.

Didaktikaning asosiy vazifalari

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Didaktikaning asosiy kategoriyalarining ahamiyati nimada?
2. **“Didaktika – ta’lim nazariyasi”** matn ma’ruzani o’rganib chiqing. Esse yozing.
3. O’qituvchi tomonidan shaxsga yo’naltirilgan ta’limning amalga oshirilishi va unda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati nimada?

4-mavzu. Didaktika – ta’lim nazariyasi (amaliy mashg’ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat
Didaktika haqida qanday tushunchaga egasiz?
Uning mohiyatini tushuntirib bering?

2-topshiriq. Quyidagi terminlarni ketma-ketlikda tartib bilan joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Didaktika	Olingan bilimlarga asoslanib qo'yilgan vazifalar va shartlarga binoan bajariladigan harakatlar yig'indisi
Bilim	Shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui
Ko'nikma	Ongli xatti-harakatning avtomatlashtirilgan tarkibiy qismi
Malaka	(ta'lim nazariyasi: yun. "didaktikos" o'rgatuvchi, "didasko" esa o'rganuvchi)

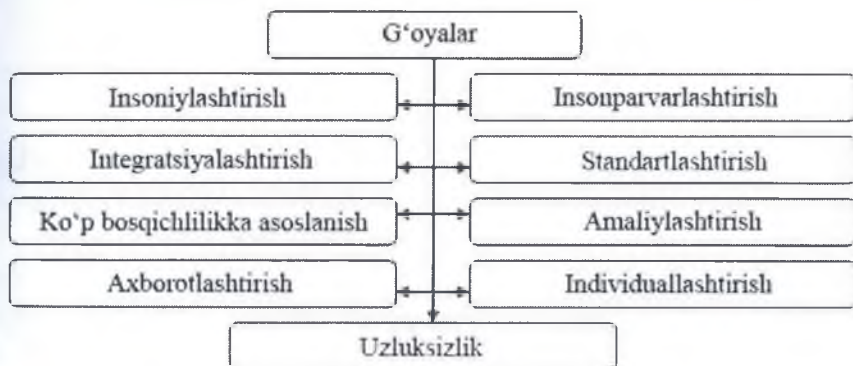
3-topshiriq. Nuqtalar o'rniga mazmun jihatidan to'g'ri keladigan so'zni yozing.

1. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinflar o'quvchilarini tarbiyalash, ta'lim berish, ularning o'ziga xos fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy kamolotga yetkazish o'rganadi (psixologik, pedagogik, falsafiy, masalalarini, vazifalarini, ishlarini).

2. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta bilimlarni berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir (ilmiy, texnikaviy, falsafiy, omillarini, sabablari, harakatlarini).

3. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, izchillik, tizimlilik va aniq kabi xususiyatlarga ega jarayon (uzluksizlik, uzviylik, ilmiylik, maqsad, talab, nazorat).

Ta'lim mazmunini belgilovchi ustuvor g'oyalar

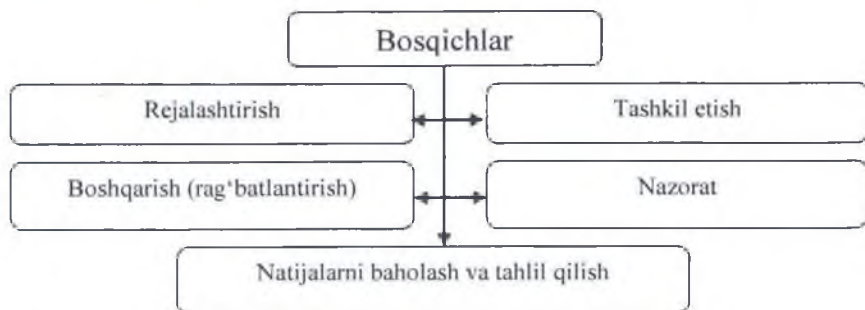

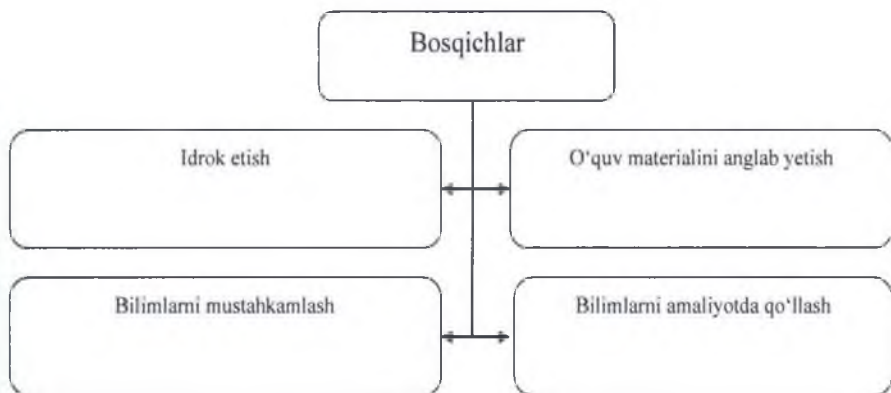
5-mavzu. Ta'limning mazmuni (ma'ruza)

Davlat ta'lim standartlari o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan me'yoriy hujjat.

Darslik muayyan o'quv fani bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy bilimlari to'g'risidagi ma'lumotlarni beruvchi manba bo'lib, u mazmuni va tuzilishiga ko'ra fan bo'yicha yaratilgan o'quv dasturiga mos keladi.

O'quv rejasi me'yoriy hujjat bo'lib, unda har bir o'quv predmetining mazmuni ochib beriladi va o'quv yilida o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi ko'rsatib beriladi.

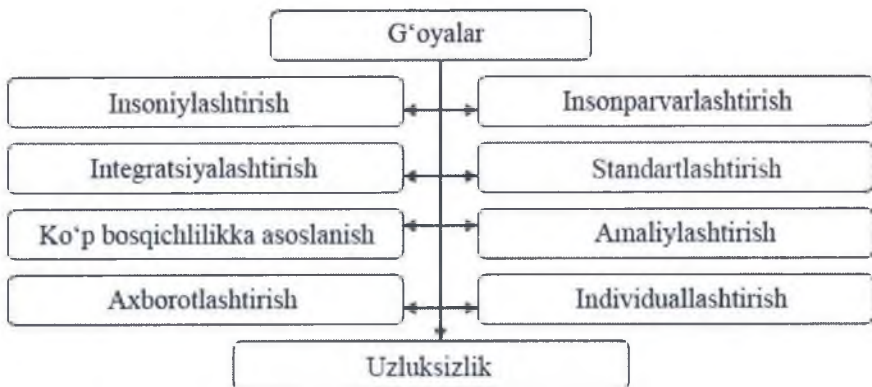

Bilimlarni egallash bosqichlari

Ta'lim tamoyillari – o'qitish asosida yotadigan, ta'lim va uni tashkil etish jarayonini tashkil etish mazmuni, shakli, metod va vositalarini taulanishini belgilaydigan boshlang'ich asoslardir

Standartlashtirish (davlat miqyosida o'rnatilgan yagona qoida va talablarga mos kelish) – bu majburiy o'quv fanlari to'plamini soatlari aniq belgilangan hajmini belgilash. Ta'lim standartlari yordamida ta'lim muassasalarida o'quv ishlarining normativlari moslashtiriladi, o'quvchilar bilimlarini baholashning yagona mezonlari ishlab chiqiladi.

Ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlar. Ilmiy pedagogik adabiyotlarda ta'lim mazmunini shakllantirishning quyidagi uch bosqichi ko'rsatiladi: 1) umumiy nazariy bosqich; 2) o'quv bosqichi; 3) o'quv materialini o'zlashtirish bosqichi (ta'lim mazmunining o'quv rejasi, o'quv dastur va darsliklar kabi me'yoriy hujjatlarda o'z ifodasini topishi).

Ta'lim mazmunini belgilovchi ustuvor g'oyalar

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Davlat ta'lim standartlarining tarkibiy tuzilishi qanday?
 2. "Ta'limning mazmuni" nomli matn ma'ruzani o'rganib chiqing.
- O'z fikr-mulohazalaringizni bayon eting.

5-mavzu. Ta'limning mazmuni (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Davlat ta'lim standarti to'g'risida qanday
ma'lumotga egasiz?**

2-topshiriq. Mavzu yuzasidan berilgan terminlarni ketma-ketlikda joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Davlat ta'lim standartlari	Har bir o'quv fanining o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy – siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjatidir
Darslik	Ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan me'yoriy hujjat
O'quv rejasi	deb, o'qitiladigan fanlar, o'qitish uchun ajratilgan soatlar va o'quv yilining tuzilishini belgilab beruvchi davlat hujjatiga aytiladi
O'quv dasturi	tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qiluvchi kitobdir

3-topshiriq. Mavzu yuzasidan nuqtalar o'rniga qvada ko'rsatilgan so'zlardan mosini tanlab yozing.

1. Mazkur metoddan o'quv mashg'ulotlarining barcha turlarida o'tilgan mavzuni o'zlashtirganlik darjasini, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazorat o'tkazish uchun, shuningdek yangi mavzuni boshlashdan oldin o'quvchilarning tekshirib olish uchun mo'ljallangan (baholash, saralash, monitoring, bilimlarini, sifatini, natijani).

2. Fikrlashning tarmoqlanishi – bu pedagogik bo'lib, u o'quvchilarning bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordam berib, ularni mavzuga taalluqli yoki aniq fikrni erkin va aniq ravishda ma'lum ketma-ketlik bilan uzviy bog'langan holda tarmoqlanishlariga o'rgatadi (strategiya, reja, natija, tushunchaga, mavzuga, ma'lumotga).

3. Hozirgi milliy loyihalar saytida “innovatsion ta'lim” iborasi paydo bo'lmoqda va unda aytilishicha, innovatsion ta'lim yangi bilimlarini yaratish jarayonida amalga oshirishni taqozo etmoqda (o'qitishni, ta'limni o'quv jarayonini).

6-mavzu. O'qitish jarayoni (ma'ruza)

Metod so'zi grek. **tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli** deganidir. Bu so'zning etimologiyasi (kelib chiqishi) uning ilmiy kategoriya sifatidagi talqinida ham aks etgan. "Metod – eng umumiy ma'noda – maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat".

Ta'lim metodlari deyilganda, o'rganilayotgan materialni egalashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari tushuniladi.

Ta'lim usuli – ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi. Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi mumkin. Va aksincha, xuddi shu metod turli o'qituvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin.

Qoida – tanlab olingan metod bilan bog'liqlikda faoliyat usullarini amalga oshirish uchun qulay tarzda harakat qilish zarurligini belgilab beruvchi me'yoriy ko'rsatmalardir.

Ta'lim metodlarining tasnifi

1. An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (Y.I. Golant, N.M. Verzilin va boshqalar).

2. O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (I.Y. Lerner va M.N. Skatkin).

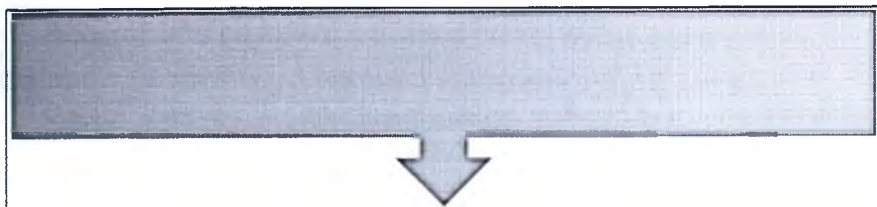
3. Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A. Danilov va B.P. Yesipov).

4. Ta'limning binar metodlari (M.I. Maxmutov).

5. Yaxlit yondashuv bo'yicha ta'lim metodlari tasnifi (Y.K. Babanskiy).

6. Ta'limning interfaol metodlari.

An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlarining tasnifi

Og'zaki	Ko'rgazmali	Amaliy	Kitob bilan ishlash	Videometod
Hikoya Suhbat Tushuntirish Ma'ruza Munozara	Ilyustratsiya Demonstratsiya	Mashq Amaliy Laboratoriya Didaktik o'yin	O'qish O'rganish Reja tuzish Konspekt qilish	Ko'rish O'rganish Nazorat qilish

Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi

1. yangi bilimlarni egallash metodlari.
2. ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari.
3. bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari.
4. bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. O'quv jarayonini tashkil etishning qanday shakllari mavjud?
2. "O'qitish jarayoni" ma'ruzani o'rganib chiqing va u asosida esse yozing.
3. Dars tizimi strukturasi elementlari va tiplari to'g'risida nimalarni bilasiz?

6-mavzu. O'qitish jarayoni (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Muammoli vaziyat
Darsga qanday talablar qo'yiladi?**

2-topshiriq. Ha yoki yo'q va to'g'ri-noto'g'ri shakldagi mashqlar

1. Ko'pincha Sizga nisbatan adolatsizlik qilishayotganday bo'ladimi?
 - a) ha
 - b) yo'q
2. Siz odamlar bilan doimiy muomalani talab qiladigan ishlarni yoqtirasizmi?
 - a) ha, faqat shunday ish quvonch keltirishi mumkin
 - b) yo'q
3. Sizningcha, fikr yuritishingiz nimasi bilan boshqalarnikidan farq qiladi?
 - a) intutsiyaning kuchi bilan
 - b) mantiqiylik, izchilligi bilan
4. Sizda odamning fe'l-atvorini tushunish maqsadida uning yuziga tikilib qarash odati bormi?
 - a) ha, men doim odamlarga qiziqish bilan qarayman
 - b) yo'q, bu men uchun qiziq emas

*3-topshiriq. O'qitish jarayoni va uni amalga oshirish qoidalarini
"SWOT – TAHLIL" bo'yicha bajaring.*

"SWOT – tahlil" jadvalining nomi inglizcha so'zlarning bosh harflaridan tuzilgan:

Strengths – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

Weakness – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

Opportunities – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud imkoniyatlar;

Threats – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi xavf-xatarlar.

“SWOT-tahlil” jadvali

S – kuchli	W – kuchsiz
Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantiradigan ta'lim jarayonini tashkil etadi. O'quvchilarning aqliy faoliyatni rivojlantiradigan ta'lim jarayonini tashkil etadi.	Dars bevosita kerakli metodlarni o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Dars jarayonini tashkil etish va o'tkazish birmuncha ko'proq vaqt talab etadi. O'qituvchi differensial va individual yondashuvni tashkil etadi.
O – imkoniyat	T – to'siq
O'quv materialini muammolashtirish, faollashtirish, o'qituvchi tomonidan muammoli metodlardan o'z o'rnida va samarali foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish. O'quv materialini o'qituvchi tomonidan muammoli metodlardan o'z o'rnida va samarali foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish. O'quv materialini muammolashtirish, faollashtirish, samarali foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish.	Barcha mavzularni bu usuldan foydalangan holda tashkil etib bo'lmaydi. Barcha mavzularni o'qituvchi differensial va individual yondashuvni ishlab chiqmasa, ba'zi passiv o'quvchilar chetda qolib ketadi. O'qituvchi differensial va individual yondashuvni ishlab chiqmasa, ba'zi passiv o'quvchilar chetda qolib ketadi.

7-mavzu. O'qitish metodlari (ma'ruza)

Ta'limning binar metodlari

O'rgatish metodlari	O'rganish metodlari
Axboriy-ma'lumotli	Ijro etish (bajarish)
Tushuntirishli	Reproduktiv
Ko'rgazmali-amaliy	Ijodiy-amaliy
Tushuntirishli-undovchi	Qisman izlanishli
Undovchi	Izlanishli

Yaxlit yondashuvga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi

O'quv axborotini uzatish va idrok etish manbasiga ko'ra	O'quv axborotini uzatish va idrok etish mantig'iga ko'ra	O'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasiga ko'ra	O'quv ishini boshqarish tavsifi bo'yicha
Og'zaki, Ko'rgazmali, Amaliy	Induktiv, Deduktiv	Reproduktiv, Produktiv: muam-moli, muammo-li-izlanishli, evristik	O'qituvchi rah-barligida bajariladi-gan o'quv ishi, O'quvchilarning mustaqil ishlari

O'qishga qiziqishni motivatsiyalash metodlari	O'qishga burch va mas'uliyatni rag'batlantirish metodlari
Bilish faoliyatini tashkil etishga doir o'yinlar, O'quv munozaralar, Vaziyatlarni yaratish	O'rganishning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatiga ishonch hosil qilish, Talab qo'yish, Rag'batlantirish, Ogohlantirish

Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilishning og'zaki metodlari	Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilishning yozma metodlari	Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilishning amaliy metodlari
Individual so'rov, Ommaviy so'rov, Dasturlashtirilgan so'rov, Og'zaki o'z-o'zini nazorat ishi	Yozma nazorat ishi, Dasturlashtirilgan yozma ish, Yozma o'z-o'zini nazorat ishi	Laboratoriya ishi, Laboratoriyali o'z-o'zini nazorat ishi

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar
Erkin yozish. Klaster. Aqliy hujum. B-B-B chizmasi. Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi. Semantik xususiyatlar tahlili.	Semantik xususiyatlar tahlili. B-B-B chizmasi. O'qitish bo'yicha qo'llanma. Bir-biriga o'rgatish. Bir-biridan so'rash. Ikki qismli kundaliklar. Eng asosiy tushunchalar.	Eng asosiy tushunchalar, takrorlash. T-chizma. Konseptual jadval. Venn diagrammasi. Nilufar guli. Besh daqiqalik esse. O'n daqiqalik esse.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Nazariya bilan amaliyot o'rtasida aloqa, bog'liqlik haqida nimalarni bilasiz?
2. "O'qitish metodlari" nomli matn ma'ruzani o'rganib chiqing.
3. O'qitish metodlarining tasnifini izohlang.

7-mavzu. O'qitish metodlari (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Muammoli vaziyat,
o'qitishning og'zaki metodlarining ahamiyatli
tomoni nimada deb o'ylaysiz?**

2-topshiriq. O'qitish metodlari qanday? Texnikasi orqali tahlil qiling.

1. Didaktik tamoyillar o'quv jarayonida qanday amalga oshiriladi?

Ta'limning umumiy maqsadi va qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda, o'qitishning mazmunini, o'quv faoliyatini tashkil qilish shakllarini va o'qitish jarayoni uslubiyatlarini aniqlash bo'yicha amalga oshiriladi.

Ta'limning umumiy maqsadi o'quv faoliyatini tashkil qilish shakllarini va o'qitish jarayoni uslubiyatlarini aniqlash bo'yicha amalga oshiriladi.

Ta'limning umumiy maqsadi va qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda aniqlash bo'yicha amalga oshiriladi.

2. Hozirgi zamon tamoyillari o'qitish jarayonining qanday tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi?

Mantiqqa, maqsad va vazifalarga, o'quv mazmunining shakllanishiga, ta'lim shakli va uslubiyatlarining tanlanishiga, rag'batlantirish, rejalashtirish va erishilgan o'quv natijalarini tahlil qilishga nisbatan talablarga asoslanadi.

Mantiqqa, maqsad va vazifalarga, o'quv mazmunining shakllanishiga tahlil qilishga nisbatan talablarga asoslanadi.

Mantiqqa, maqsad va vazifalarga, o'quv mazmunining shakllanishiga, ta'lim shakli va uslubiyatlarining tanlanishiga, o'quv natijalarini tahlil qilishga nisbatan talablarga asoslanadi.

3. Texnologik jarayon qanday tashkil etiladi?

Texnologik jarayon o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchi faoliyati, o'quvchi faoliyati, o'quv jarayonini boshqarish usullari, o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi.

Texnologik jarayon o'quv jarayoni diagnostikasini qamrab oladi.

Texnologik jarayon o'quv jarayonini tashkil etish, o'qituvchi faoliyati, o'quvchi faoliyati qamrab oladi.

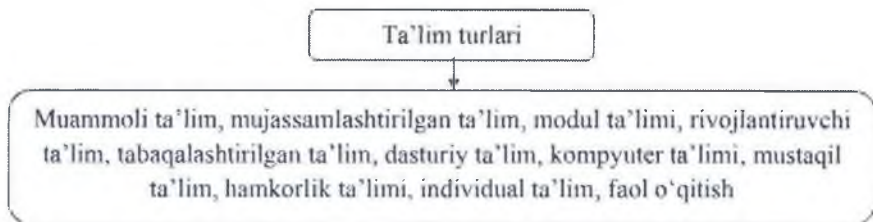
3-topshiriq. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarini VENN diagrammasi orqali tahlil qiling.

8-mavzu. Kreativ ta'lim (ma'ruza)

Dars jadvali bo'yicha tashkil etiladi; o'quvchilar maktabga yilning bir vaqtida va belgilangan soatlarida keladilar; o'quv mashg'ulotining asosiy birligi dars hisoblanadi; dars odatda muayyan fanlar bo'yicha tashkil etiladi; o'quvchilar sinfda bitta material ustida ishlaydilar; o'qituvchi o'quvchilar faoliyatiga rahbarlik qiladi; u o'z fani bo'yicha har bir o'quvchining BKMni baholaydi va yil oxirida o'quvchini keyingi sinfga o'tishi haqida qaror qabul qiladi.

Dars – o'quv faoliyatini tashkil etishning asosiy shakli. Ta'limning turli shakllaridan samarali foydalanish muhim didaktik vazifa sanaladi. Ta'lim amaliyotida ta'limning *jamoaviy (omma-viy)*, *guruhli va individual* shakllaridan foydalaniladi. Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi

Bir xil yosh va taxminan bir xil tayyorgarlik darajasiga ega bo'lgan o'quvchilardan tarkib topadi va bu tarkib ta'limning umumiy davrida doimiy tarkibini saqlaydi; o'quv faoliyati yagona yillik reja va dasturga ko'ra turg'un.

Zamonaviy sharoitda qo'llanilayotgan ta'lim turlari

O'qituvchining darsga tayyorgarligida quyidagi uchta bosqich ko'zga tashlanadi:

Tashxislash

Bashoratlash

Loyihalash (rejalashtirish)

Asosiy turlari:

- 1) aralash darslar;
- 2) yangi ma'lumotlarni berish darslari;
- 3) bilimlarini mustahkamlash va takrorlash darslari;
- 4) o'rganilganlarni umumlashtirish va tizimlashtirish darslari;
- 5) malaka va ko'nikmalarni ishlab chiqish, mustahkamlash darslari;
- 6) bilimlarni tekshirish va tahlil qilish darslari;
- 7) bitta asosiy didaktik maqsadga ega darslar.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Kreativ dars tuzilishiga doir metodik tavsiyalar haqida tushunchaga egamiz?
2. "Kreativ ta'lim" ma'ruzani o'rganib chiqing o'z fikringizni ifoda eting.
3. Ta'lim metodlari deyilganda nimani tushunasiz?

8-mavzu. Kreativ ta'lim (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

 Mashq	Muammoli vaziyat Kreativ darsning ahamiyatli tomoni nimada deb o'ylaysiz?
---	--

2-topshiriq. Kreativ ta'limning yutuq va kamchliklarini T sxemasi orqali tahlil qiling.

MANTIQUIY FIKR RIVOJLANADI	QO'LLAY OLMASLIK
MUSTAQIL IZLANADI	BOSQICHLI AMALGA OSHIRA OLMASLIK
ERKIN ROLLAR TAQSIMLANADI	BOSQICLI REJALASHTIRA OLMASLIK

O'QUVCHILAR MUSTAQIL QAROR QILADILAR	METODLARNI QO'LLAY OLMASLIGI
DARSDA O'QUVCHILAR MUSTAQIL BO'LADI	TUSHUNTIRA OLMASLIK
O'QUVCHILAR MAHORATINI KO'RSATADI	BAHOLAY OLMASLIK

3-topshiriq. Sizningcha NIMA UCHUN? dars mashg'ulotlarida o'yinli ta'lim texnologiyalarini qo'llash kerak deb o'ylaysiz?

Nima uchun?	Javob
O'quv mashg'ulotlaridan o'yinlar va o'yinli vaziyatlarni qo'llash NIMA UCHUN amalga oshiriladi?	O'yin texnologiyalari ta'lim oluvchilarni muayyan jarayonga tayyorlash, ularda ma'lum hayotiy voqelik, hodisalar jarayonida bevosita ishtirok etish uchun dastlabki ko'nikma, malakalarni hosil qilishga xizmat qiladi. O'yin texnologiyalari ta'lim oluvchilarni muayyan jarayonga tayyorlash, malakalarni hosil qilishga xizmat qiladi. O'yin texnologiyalari ta'lim oluvchilarni hodisalar jarayonida bevosita ishtirok etish uchun dastlabki ko'nikma, malakalarni hosil qilishga xizmat qiladi.
Sizningcha NIMA UCHUN? dars mashg'ulotlarida o'yinli ta'lim texnologiyalarini qo'llash kerak deb o'ylaysiz?	Ta'lim jarayoni ishtirokchilari sifatida turli rollarni bajarish ishtirokchilarga pedagogik faoliyat mazmuni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratish asosida ma'lum faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va ruhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai nazaridan yordam beradi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari sifatida pedagogik faoliyat mazmuni bilan yaqindan tanishish imkoniyatini yaratish asosida ma'lum faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va ruhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai nazaridan yordam beradi. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari sifatida turli rollarni bajarish ishtirokchilarga faoliyatni samarali tashkil etishga nazariy, amaliy va ruhiy tayyorgarlikka erishish nuqtai nazaridan yordam beradi.
Amaliy o'yinlar NIMA UCHUN kerak?	Muayyan amaliy harakatlarning tashkil etilishini imitatsiyalash imkoniyatini beradigan o'yinlar. Muayyan imitatsiyalash imkoniyatini beradigan o'yinlar. Muayyan amaliy harakatlarning imkoniyatini beradigan o'yinlar.

9-mavzu. Tarbiya nazariyasi va usullari **(ma'ruza)**

Tarbiya nazariyasining mohiyati. Pedagogika fanining muhim tarkibiy qismlaridan biri – bu tarbiya nazariyasi sanaladi. Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining muhim tarkibiy qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayon mazmuni, tamoyillari, qonuniyatlari, uni tashkil etish masalalari, metodikasi, shakllari, metodlari, vositalari, usullari va muammolarini o'rganadi.

Tarbiya jarayonining natijasi. Tarbiyaning natijasi yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalashdir. Bu jarayon ikki tomonlama bo'lib, uyush-tirish va rahbarlik, shuningdek, o'quvchi shaxsining o'zi tomonidan faollik ko'rsatilishini taqozo etadi. Bu jarayonda pedagog yetakchi rol o'ynaydi. U ijtimoiy tarbiyaning umumiy maqsadini tushunadi, unga erishish yo'lida amalga oshiriladigan vazifalar tizimidan xabar-dor, tarbiya shakl, metod, vositalarini to'g'ri tanlay oladi va tarbiya jarayoniga tatbiq etadi.

Tarbiya tamoyillari. Tarbiya mazmunida oldinga qo'yilgan maq-sad va vazifalarga muvofiq o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar, shaxs xulq-atvori hamda sifatlari mohiyati aks etadi.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. "Tarbiya jarayoni"ning mohiyati va uning jamiyat taraqqiyo-tidagi o'rni?
2. "Tarbiya nazariyasi va usullari" mavzusini o'qib chiqing.
3. Tarbiyaning maqsad, vazifalari va metodlari haqida fikr-mulo-haza yuriting.

9-mavzu. Tarbiya nazariyasi va usullari (amaliy mashg'ulot)

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

Mashq

**Muammoli vaziyat.
Tarbiya usullari haqida umumiy tushunchaga
egamisiz?**

2-topshiriq. Quyidagi terminlarni ketma-ketlikda joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Tarbiya	o'qituvchi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligini namoyon qila olishi shunday fazilatlar majmuasi.
Pedagogik faoliyat	Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnati faoliyatidir.
Pedagogik kasb	o'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy kamolot – dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi.

3-topshiriq. Nuqtalar o'rniga mazmun jihatidan to'g'ri keladigan so'zlarni yozing.

1. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona berib, bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli doimiy bera olishi lozim (baho, natija, samara, ma'lumotlarni, axborotlarni, tamoyillarni).

2. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib borishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi, zarur paytda so'z, ish yoki amaliy harakat bilan yordam bera olish ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi (qobiliyati, mahorati, munosabati, omillardir, tamoyillardir, vositalardir).

3. Ta'lim va tarbiya har bir o'qituvchidan ulkan aql-zakovat, sabr-toqat, matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi (jarayoni, faoliyatini, mazmunini).

4. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi (pedagogik faoliyatda, ta'lim jarayonida, pedagogik boshqaruvda, hamkasblar, rahbarlar, o'qituvchilar).

10-mavzu. Pedagogika tarixining maqsad va vazifalari.
Eng qadimgi davrdan VII asrgacha
ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar
(ma'ruza)

O'zbekistonda ta'limni isloh qilish tamoyillari va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ning asosiy yo'nalishlari. Respublikamizning istiqloлга erishuvi jamiyat hayotining barcha jabhalarida, shu jumladan ta'lim-tarbiya sohasida ham o'z aksini topdi. O'zbek pedagogikasi tarixida burilish davri, yangilanish davri boshlandi. O'zbekiston Respublikasidagi mustaqil huquqiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurish yo'lidagi ulkan ishlar inson mohiyatini yangidan kashf qilishga, uni intellektual-amaliy rivojlanishi uchun yangi shart-sharoitlar yaratib berdi. Bu, o'z navbatida, insoniyat yaratgan ma'naviy-ilmiy boyliklarga, insonning o'ziga yangicha munosabat, yondoshuvni yuzaga keltirdi.

Ta'limni quyidagi yo'nalishlarda isloh qilish vazifalari belgilab olindi:

- umuminsoniy qadriyatlar va milliy madaniyat asoslarini e'tiborda tutgan holda ta'lim-tarbiya mazmunini milliy mafkura, mustaqil Vatan tuyg'usi asosida o'zgartirish va takomillashtirish;
- ta'lim samaradorligini tinmay oshirish, jahon andozalari darajasiga olib chiqish;
- variativ o'quv rejalari, dasturlar, darsliklar yaratish;
- bilimdonlik va iste'dodni qo'llab-quvvatlash;
- ilg'or tajribalarga, ijodkor ustozlar tajribasiga suyanish;
- ta'lim-tarbiyada bosh islohotchi bo'lgan pedagog, tarbiyachilarning yangi avlodni tayyorlashga kirishish;
- ta'lim muassasalarining moddiy-texnika asosini mustahkamlash, ta'limni kompyuterlashtirish, o'quv jarayoniga yangi pedagogik texnologiyani olib kirish;

- ta'lim tizimini, boshqaruv faoliyatini takomillashtirish;
- isloh g'oyalarini iloji boricha viloyat, tuman, o'quv muassasasi pedagogik jamoalariga tezroq yetkazish, singdirish, amalga oshirish.

Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, qayerda ta'lim va tarbiyaga e'tibor katta bo'lsa, o'sha yerda taraqqiyot, yuksalish bor. Shuning uchun respublikamizning istiqboli uzluksiz ta'limni qay darajada amalga oshirilishiga bog'liq.

Uzluksiz ta'limning faoliyat ko'rsatish tamoyillari quyidagilardan iborat:

- ta'limning ustuvorligi – uning rivojlanishining birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi, bilim, ta'lim va yuksak intellektning nufuzi;
- ta'limning demokratlashuvi – ta'lim va tarbiya uslublarining tanlanishida o'quv yurtlarining mustaqilligini kengayishi, ta'limni boshqarishning davlat-jamiat tizimiga o'tilishi;

• ta'limning insonparvarligi – inson qobiliyatlarining ochilishi va uning ta'limga nisbatan bo'lgan turli-tuman ehtiyojlarining qondirilishi, milliy va umumbashariy qadriyatlar ustuvorligining ta'minlanishi, inson, jamiat va atrof-muhit o'zaro munosabatlarining uyg'unlashuvi;

• ta'limning ijtimoiylashuvi – ta'lim oluvchilarda estetik boy dunyoqarashni hosil qilish, ularda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlarni shakllantirish;

• ta'limning milliy yo'naltirilganligi – ta'limning milliy tarix, xalq an'analari va urf-odatlar bilan uzviy uyg'unligi, O'zbekiston xalqlarining madaniyatini saqlab qolish va boyitish, ta'limni milliy taraqqiyotining o'ta muhim omili sifatida e'tirof etish, boshqa xalqlarning tarixi va madaniyatini hurmatlash;

• ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi, bu jarayonning har tomonlama kamol topgan insonni shakllantirishga yo'naltirilganligi;

• iqtidorli yoshlarni aniqlash, ularga ta'limning eng yuqori darajasida, izchil ravishda fundamental va maxsus bilim olishlari uchun shart-sharoitlar yaratish;

• uzluksiz ta'limni isloh qilish yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Ta'lim tizimining kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash, tarbiyachi, pedagog, muallim va ilmiy xodimning kasbiy nufuzini oshirish;

- davlat va nodavlat ta'lim muassasalarining har xil turlarini rivojlantirish;
- ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, fan, texnika va texnologiyalarning, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda ta'lim va kasb-hunar ta'limi dasturlarini tubdan o'zgartirish;
- majburiy umumiy o'rta ta'limdan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga o'tilishini ta'minlash;
- maxsus, kasb-hunar ta'limining markazlari sifatida fan va ishlab chiqarish integratsiyalashgan yangi tipdagi o'quv muassasalarini vujudga keltirish;
- ilg'or texnologiyalarni keng o'zlashtirish, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar, chet el investitsiyalari ko'lamlarining kengayishi, tadbirkorlik, kichik biznesni rivojlantirish bilan bog'liq yangi kasb-hunar va mutaxassisliklar bo'yicha kadrlar, shu jumladan boshqaruv tizimi kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- milliy mustaqillik tamoyillarini va xalqning boy intellektual merosi hamda umumbashariy qadriyatlarning ustuvorligi asosida ta'limning barcha darajalari va bo'g'inlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish;
- ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, jamoat boshqaruv shakllarini rivojlantirish, ta'lim muassasalarini mintaqalashtirish;
- ta'lim olishda, shuningdek talabalarni ma'naviy-axloqiy, intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda oila, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora-tadbirlarni ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish;
- ta'lim jarayoni va kadrlar tayyorlash sifatiga xolis baho berish tizimini yaratish va joriy etish;
- ta'lim tizimini moliyaviy, moddiy-texnik va boshqa tarzdagi resurslar bilan ta'minlash mexanizmlarini shakllantirish;
- uzluksiz ta'limni fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyasini puxta mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

- ta'lim va ilm-fan bilan bog'liq chet el hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish va rivojlantirish;

- tub yerli millatga mansub bo'lmagan shaxslar zich yashaydigan joylarda ular o'z ona tillarida ta'lim olishlari uchun tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlar yaratish;

- ta'limning barcha darajalarida ta'lim oluvchilarning huquqiy, iqtisodiy, ekologik va sanitariya-gigiyena ta'limi hamda tarbiyasini takomillashtirish.

Uzluksiz ta'lim tizimining faoliyat olib borishi davlat ta'lim standartlari asosida, turli darajalardagi ta'lim dasturlarning izchilligi asosida ta'minlanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xosligi mustaqil ravishda to'qqiz yillik umumiy o'rta hamda uch yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini joriy etishdan iborat. Bu esa, umumiy ta'lim dasturlaridan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi dasturlariga izchil o'tilishni ta'minlaydi.

Umumiy ta'lim uzluksiz davlat ta'limi tizimida asosiy bo'g'in bo'lib, ta'lim oluvchilarning ilmiy bilimlar olishini, mehnat ta'limi, boshlang'ich kasb ko'nikmalari, ishbilarmonlik asoslarini egallashlarini, shuningdek o'z ijodiy qobiliyatlari va ma'naviy fazilatlarini rivojlantirishlarini ta'minlaydi.

Ta'lim haqidagi davlat siyosatining asosiy mohiyati tayanch ta'limining (to'qqiz yillik) majburiyligidir.

O'rta maxsus ta'lim (akademik litsey, kasb-hunar kollejlari) uch yillik.

Oliy ta'lim: birinchi bosqich – bakalavriat;
ikkinchi bosqich – magistratura.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim: aspirantura, doktorantura, tadqiqotchi kadrlarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tarmog'i.

O'tkaziladigan islohotlar, samarali tajribalar respublikada ta'limning davlat standartlarini ishlab chiqish va tatbiq etish davr talabi ekanligi, bu ishni kechiktirmay amalga oshirish zarurligini taqozo etadi.

Ta'lim standartlari vositasida talabadagi ma'lumot darajasi muvozanati saqlanadi, rivojlantiriladi, jamiyat taraqqiyoti istiqbollari

muvofiqligi ta'minlanadi. Davlat ta'lim standartlari o'quv jarayonini qat'iy chegaralangan qolipga solib qo'ymaydi, balki aksincha, pedagogik ijodkorlikka, ta'lim mazmunining yagona negizi atrofida turli-tuman tabaqalashtirilgan dasturlar, o'quv qo'llanmalari, o'qitish uslubiyatlariga katta yo'l ochadi.

Davlatimiz rahbari uzluksiz ta'limni tashkil etishda uning jahon talablari darajasida bo'lishi hamda u yuksak ma'naviyat zaminida qurilishiga katta ahamiyat berish kerakligini ta'kidlar ekan, Davlat ta'lim standartlarini joriy etish va uning mexanizmini ishlab chiqish naqadar muhimligiga e'tiborni qaratadi.

Standart – ta'limda yaratilgan me'yoriy reja, dastur, darsliklarni o'zlashtirish ekvivalenti, ya'ni ta'lim mazmunini o'zlashtirish darajasidir. Standartni ishlab chiqishda talabani xaddan tashqari zeriktirib yubormaslik talablariga rioya qilish, ya'ni u talaba yoshiga mos, uni bajarishga qurbi yetadigan darajada bo'lishi kerak. Bunda, albatta, ta'lim oluvchining qiziqishi, xohishi, ehtiyoji hisobga olinishi lozim.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalari oldiga muayyan ijtimoiy buyurtmalar qo'yayotgan ekan, o'sha muassasalar tomonidan tayyorlanadigan kadr egallashi lozim bo'lgan ijtimoiy sifatlarining minimal chegarasini ham ko'rsatib berish tabiiydir. Ta'lim oluvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka yoxud ma'naviy sifatlarining eng quyi miqdoridagi ilmiy asoslarda malaka yohud ma'naviy sifatlarining eng quyi miqdoridagi ilmiy asoslarda berilgan rasmiy pedagogik hujjat Davlat ta'lim standarti hisoblanadi. Demak, Davlat ta'lim standartlari nazorat vositasi, ayni vaqtda ta'lim muassasalarida ko'zlangan ko'rsatkichlarni qo'lga kiritish uchun zarur bo'lgan sharoitni belgilash o'lchovi hamdir. Davlat ta'lim standartlarining ko'rsatkichlari amaldagi mavjud ta'lim mazmunidan emas, balki shakllantirilayotgan talabaga singdirilishi lozim bo'lgan sifatlarining jahon bo'yicha zarur deb hisoblangan miqdoridan kelib chiqadi.

Davlat ta'lim standartlarining ikki asosiy vazifasini alohida ta'kidlab ko'rsatish mumkin.

1. Talabalarga beriladigan ta'lim mazmunining majburiy minimumlarini belgilash.

2. Bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasiga quyiladigan talablar majmuasini belgilash, bilim, ko'nikma va malakalarning minimal miqdorini belgilash.

Ta'lim nazariyasi ta'lim jarayonini qonun va qoidalarini o'rganuvchi pedagogikaning asosiy qismlaridan biri. Ta'lim jarayonining asosiy mohiyati tarixan to'plangan ijtimoiy bilim va tajribani yosh avlodga yetkazish, yoshlarni bilimlar bilan qurollantirish, kerakli malakalar va ko'nikmalarni hosil qilish, talabalarning ichki imkoniyatlarini, qobiliyatini va iste'dodlarini ochish hamda rivojlantirish, ularni ma'naviy yetuk va tarbiyali shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashdir.

O'quvchini jamoada va jamoa orqali tarbiyalash. Ilg'or o'qituvchilar tajribasining ko'rsatishicha, o'quvchilar ahil jamoa bo'lib uyushgandagina tarbiya ishlarini amalga oshirish ancha yengil bo'ladi va muvaffaqiyati ta'minlanadi. Yaxshi uyushgan, sog'lom jamoada o'quvchilarning fikri juda katta tarbiyaviy kuchga ega bo'ladi va tarbiya jarayonida o'qituvchilarning tayanchiga aylanadi.

O'z manfaatini jamiyat manfaatlari bilan qo'sha bilish, bir-biriga o'zaro yordam berish kabi qimmatli fazilatlar, avvalo, jamoada shakllanadi. O'quvchilar jamoasida har bir shaxsning kamolga yetishi hamda sinfda va umuman, maktabda do'stlik rishtalarini mustahkamlash uchun qulay sharoit yaratmoq darkor. Shuni ham aytish kerakki, ba'zan tarbiya jarayonida jamoa bilan shaxs o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni bartaraf qilishga ham to'g'ri keladi.

O'quvchilarda jamoa manfaatini ko'zlash, jamoatchilik hissi, avvalo, birgalikda o'qish va mehnat qilish jarayonida mustahkamlanadi.

O'qituvchi va tarbiyachi o'zining tarbiyaviy ishlarini hamma vaqt o'quvchilar jamoasiga ular orasidagi faol o'quvchilarga tayanmog'i, o'quvchilarni turli ishlarni birgalikda bajarishga odatlantirib, ularga jamoatchilik ruhini singdirib borilishi lozim.

O'quvchi shaxsiga hurmat va unga talabchanlik. Ta'lim muasasalarida o'qituvchi avvaliga o'quvchilardan biron narsani talab qilib, so'ngra o'zining bu talabini unutib qo'ysa yoki keyingi ishlarida o'zi bu talabga xilof ish tutsa, bu hol o'quvchi tarbiyasiga yomon ta'sir etadi. Bunday o'qituvchilarni o'z so'zida qat'iy turmaydigan kishilar deb atash

mumkin. U o'quvchilarga topshiriq berib: «Bilib qo'yinglar, topshirilgan vazifani albatta tekshirib, tegishli bahoni qo'yaman», – deb ogohlantiradi. Lekin, o'quvchilar topshiriqni bajargan yoki bajarmaganlarini aslo tekshirmaydilar. Bu toifadagi o'qituvchilar o'quvchilar tartibni salgina buzsalar, u ko'p do'q-po'pisa qilib, ularga qarshi turli choralar ko'rajagini aytadi-yu, biroq amalda hech qanday chora ko'rmaydi. U biror qiziq tadbir o'tkazishni o'quvchilarga va'da qiladi-yu, ammo va'dasini esdan chiqarib qo'yadi. O'quvchilarda bunday o'qituvchilarga nisbatan izzat, hurmat paydo bo'lmaydi. Har bir o'qituvchi-pedagogning so'zi bilan ishi bir xil bo'lishi kerak. U o'z ishida va so'zida izchil bo'lmog'i lozim. Har bir o'qituvchi uchun bu narsa qonun sifatida tan olinishi shart.

Umumta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilariga juda ko'p talab va qoidalarni taqdim qilish mumkin emas. Aksincha, o'quvchilarning xulqi va yurish-turishlarini nazorat qilish kifoya. Ularga hurmat va e'tibor bilan qaralsa, ularning o'ziga va o'qituvchiga bo'lgan ishonchi ortadi hamda o'qituvchiga nisbatan hurmati yanada kuchayadi. Zotan, o'quvchilar talabchan va mehribon o'qituvchini sevadilar, hurmat qiladilar va unga to'liq ishonadilar. Mana shunday o'qituvchining o'quvchilarga nisbatan tarbiyaviy ta'siri kuchli bo'ladi, uning obro'yi ortadi. Agarda o'qituvchi o'z o'quvchilarining kuchiga va imkoniyatiga ishonch bilan qarasa, ular bu ishonchni oqlashga intiladilar.

O'qituvchi o'quvchiga nisbatan haddan tashqari talabchan va qat-tiqqo'l bo'lishi ham, va aksincha, bolalarga yuzaki muomala qilishi ham yaramaydi.

O'qituvchi o'quvchilarga nisbatan talabchan bo'lishlari va qo'ygan talablarning o'quvchilar tomonidan so'zsiz bajarilishiga erishmoqlari lozim. Bu esa, o'quvchilarni o'qituvchilar tomonidan qo'yilgan oqilona talablarni o'z vaqtida bajarishga odatlantiradi. Shu bilan birga, ular o'zlariga nisbatan ham talabchan bo'ladilar.

Tarbiya jarayonida o'quvchilarga nisbatan o'qituvchilar, ota-onalar, yoshlar tashkilotlari hamda barcha jamoatchilik tomonidan bir xilda talab bo'lishini, ya'ni talabda qat'iy birlik bo'lishini ta'min etish g'oyat muhimdir.

Mavzuni o'qib chiqishdan oldin quyidagi savol haqida o'ylab ko'ring.

1. Pedagogika tarixining mazmun-mohiyati haqida qanday tushunchaga egasiz?

2. "Pedagogika tarixining maqsad va vazifasi. Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar" mavzusini o'rganing va individual fikringizni bildiring.

**10-mavzu. Pedagogika tarixining maqsad va vazifasi.
Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va
pedagogik fikrlar
(amaliy mashg'ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

 Mashq	Muammoli vaziyat Sharq mutaffakkirlaridan pedagogika haqida tushunchalari bo'yicha ma'lumotga egamisiz?
---	--

2-topshiriq. Nima uchun "Ta'lim tarbiyada pedagogik mahorat" dolzarb bo'lmoqda. FSMU texnologiyasi orqali tahlil qiling.

FSMU texnologiyasi

(F) – Fikringizni bayon eting.

(S) – Fikringiz bayoniga biron sabab ko'rsating.

(M) – Ko'rsatilgan sababni tushuntiruvchi misol keltiring.

(U) – Fikringizni umumlashtiring.

(F) – Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik bilimlarni oshirib borish, o'tmish qadriyatlari, zamonaviy axborot texnologiyalari, portal yangiliklaridan xabardor bo'lish, ilg'or xorijiy dav-

latlarning o'qituvchilar tayyorlash texnologiyalarini nazariy jihatdan o'rganish jarayonida tarkib topadi.

(F) – Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, ilg'or xorijiy davlatlarning o'qituvchilar tayyorlash texnologiyalarini nazariy jihatdan o'rganish jarayonida tarkib topadi.

(F) – Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, zamonaviy axborot texnologiyalari, portal yangiliklaridan xabardor bo'lish, ilg'or xorijiy davlatlarning o'qituvchilar tayyorlash texnologiyalarini nazariy jihatdan o'rganish jarayonida tarkib topadi.

(S) – O'qituvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari va institutlarida kasbiy malaka va ko'nikmalarni oshirib borish, doimiy ravishda ilmiy anjumanlar hamda seminarlar, pedagogik o'qish hamda treninglarda faol ishtirok etish.

(S) – O'qituvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari va institutlarida kasbiy malaka va ko'nikmalarni oshirib borish.

(S) – O'qituvchi xodimlarni doimiy ravishda ilmiy anjumanlar hamda seminarlar, pedagogik o'qish hamda treninglarda faol ishtirok etish.

(M) – Pedagogik mahoratga ega bo'lish ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlash garovi bo'libgina qolmay, ayni vaqtda o'qituvchilarning jamoada, ijtimoiy muhitda obro'-e'tiborini oshiradi, o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

(M) – Pedagogik mahoratga ega bo'lish ijtimoiy muhitda obro'-e'tiborini oshiradi, o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

(M) – Pedagogik mahoratga ega bo'lish ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlash garovi bo'libgina qolmay, o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

(U) – Pedagogik mahorat – o'qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va hokazo) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir.

(U) – Pedagogik mahorat – o‘qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va hokazo) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo) fazilatlarini belgilovchi imkoniyatini ta’minlovchi faoliyatdir.

(U) – Pedagogik mahorat – kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo‘lib, o‘qituvchilarning ta’lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta’minlovchi faoliyatdir.

3-topshiriq. Quyidagi mantiqiy testga o‘ylab javob berishga harakat qiling. Ha yoki yo‘q va to‘g‘ri-noto‘g‘ri shakldagi mashqlar.

1. Siz odatda o‘z manfaatingiz yo‘lida yaxshi inson bilan urishib qolishingizni sezsangiz:

- a) anchagina yon beraman
- b) o‘z manfaatimni himoya qilaveraman
- s) yo‘q, himoya qilaman deb hisoblamayman

2. Sizni hafa qilishsa, uzoq vaqt qayg‘urasizmi?

- a) odatda, tez esdan chiqaraman
- b) anchagacha o‘zimni yomon his qilaman
- s) yo‘q, qayg‘urmayman

3. Siz o‘z umidlaringiz, havotirlaringiz va tashvishlaringiz haqida ochiq ayta olasizmi?

- a) ha, buning zararli, uyatli joyi yo‘q
- b) yo‘q, bu mening shaxsiy ishim, yashirish kerak
- s) yo‘q, uyatli joyi bor deb hisoblayman

4. Siz o‘zingizni baxtli his qilgan paytlaringizda, hayotda kimlargadir og‘irroq bo‘lishi mumkinligi haqida ham o‘ylaysizmi?

- a) menda bunday holat doimo bo‘ladi
- b) “har kim ekanini o‘radi”
- s) yo‘q, o‘ylamayman

11-mavzu. VII asrdan XIV asrgacha bo'lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti (ma'ruza)

Pedagogika tarixi qadim zamonlardan tortib, to hozirgi kungacha bo'lgan turli tarixiy davrlarda tarbiya, maktab va pedagogika nazariyalarining taraqqiyotini davrlar talabi asosida o'rganib keldi. Har bir ijtimoiy tuzum, uning kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir.

O'rta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkiri Abu Nasr Forobiy nomi bilan bog'liq. Mashhur yunon faylasufi Arastudan keyin Sharqda o'z bilim, fikr doirasining kengligi bilan nom chiqargan Forobiy yirik mutafakkir – «Muallimi soniy» (Ikkinchi muallim) deb ataydilar.

Forobiy ta'lim-tarbiyaga bag'ishlagan asarlarida ta'lim-tarbiyaning muhimligi, unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim-tarbiya usullari va uslubi haqida fikr yuritadi. «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishuv to'g'risida» kabi asarlarida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan.

Forobiy o'z ishlarida ta'lim-tarbiyani uzviy birlikda olib borish haqida ta'lim bergan bo'lsa ham, ammo har birining insonni kamolga yetkazishda o'z o'rni va xususiyati bor ekanligini alohida ta'kidlaydi.

Forobiy «Baxt-saodatga erishish to'g'risida» nomli asarida bilimlarni o'rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. Uning ta'kidlashicha, avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu olam asoslari haqidagi ilmlar. Uni o'rgangach, tabiiy ilmlarni, tabiiy jismlar to'kilishini, shaklning osmon haqidagi bilimlarni o'rganish lozim. Undan so'ng, umuman, jonli tabiat o'simlik va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi, deydi.

Forobiy «Inson kamolotga yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lish, ularning ko'maklashuvi yoki munosabatlariga muhtoj bo'ladi», deb hisoblaydi.

Bunga Forobiy ta'lim-tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali erishish mumkin, deydi. Chunki, maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazadi, xususan, inson tabiat va jamiyat qonun qoidalarining to'g'ri bo'lib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi, jamiyat tartib-qoidalariga rioya etadi.

Demak, Forobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Forobiy ta'lim tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim sanaladi. Ta'lim – degan so'z insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish; tarbiya – nazariy fazilatlarni ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq normalarini va amaliy malakalarni o'rgatishdir, deydi olim.

Abu Nasr Forobiy yana aytadiki: "Ta'lim – degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasida tug'ma fazilat va amaliy kasb hunar fazilatlarini birlashtirish degan so'zdir.

Ta'lim faqat so'z va o'rganish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalardan iborat bo'lgan ish-harakat, kasb-hunarga berilgan bo'lishi, o'rganishdir", – deydi.

Forobiyning ta'lim-tarbiya yo'llari, usullari, vositalari haqidagi qarashlari ham qimmatli. U insonda go'zal fazilatlar ikki yo'l – ta'lim-tarbiya yo'li bilan hosil qilinadi. Ta'lim nazariy fazilatlarni birlashtirsa, tarbiya esa tug'ma fazilat – nazariy bilimlar va amaliy kasb-hunar, xulq-odob fazilatlarini birlashtiradi, ta'lim so'z va o'rganish bilan, tarbiya esa amaliy ish, tajriba bilan amalga oshiriladi deydi. Har ikkalasi birlashsa, yetuklik, bilim va amaliy ko'nikmalarni qay darajada o'rganganligiga qarab paydo bo'ladi, deb ko'rsatadi.

Demak, Forobiy ta'lim-tarbiyada rag'batlantirish, odatlantirish, majbur etish metodlarini ilgari surgan. Har ikkala usul ham pirovardida insonni har tomonlama kamolga yetkazish maqsadini ko'zlaydi.

Islom dini g'oyalarining ta'lim-tarbiyaga ta'siri. Musulmon maktablarida ta'lim-tarbiya mazmuni. Hadis ilmining paydo bo'lishi.

Imom Ismoil al-Buxoriy, Muhammad ibn Iso at-Termiziy. Hadislar-ning mazmuni va tarbiyaviy ahamiyati.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o‘ylab ko‘ring.

1. Ta’lim-tarbiya mazmunining o‘ziga xos xususiyatlari nimada deb o‘ylaysiz?

2. “VII asrdan XIV asrgacha bo‘lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti” matn ma’ruzani o‘rganib chiqing.

**11-mavzu. VII asrdan XIV asrgacha bo‘lgan davrda maktab,
tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti
(amaliy mashg‘ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

Mashq

**Muammoli vaziyat
Tarbiya va pedagogik fikrlar taraqqiyoti
bo‘yicha fikringiz qanday?**

2-topshiriq. Pedagogik fikr taraqqiyoti va tarbiya nima uchun kerak? Nima uchun? texnikasi orqali tahlil qiling.

Pedagogik fikr nima uchun kerak?

O‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasining o‘zaro ta’sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o‘zaro axborot almashishida, ta’lim va tarbiyaviy ta’sir o‘tkazishida, o‘zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo‘lishi uchun kerak.

Muloqot o‘qituvchi va o‘quvchilar jamoasining o‘zaro ta’sir malakasi, o‘zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo‘lishi uchun kerak.

O'qituvchi va o'quvchilar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o'zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'lishi uchun kerak.

Ta'lim jarayonida o'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro yaqin muloqoti nima uchun kerak?.

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish; o'quvchilarning yashirin qobiliyatlarini rivojlantirish; dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish; quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

3-topshiriq. Quyidagi mashqni bajaring. Mazmun jihatdan terminlarni joylashtiring.

termin	ta'rif
Produktiv pedagogika	iqtisodiy bilimlarni berish
Multisavodxonlik	o'quv rejani barcha o'rganilayotgan sohalarida yangitdan puxta o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi
Ilmiy qarash	auditoriyalarda tadqiqot asbobi sifatida rivojlangan
Iqtisodiy tarbiya	shaxsga jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi o'quvchilarga
Aqliy tarbiya	(yunon. "idea" – g'oya, tasavvur va tushunchalar yig'indisi)

12-mavzu. Sharq uygʻonish davri va unda taʼlim-tarbiya masalalari (maʼruza)

Sharqda «Shayx ar-Rais» nomi bilan mashhur boʻlgan allomalar-dan biri, oʻrta asr buyuk mutafakkiri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino ham boshqa zamondosh qomusiy olimlar qatori matematika, astronomi-ya, fizika, kimyo, biologiya, tibbiyot, dorishunoslik, ruhshunoslik, fiziologiya, falsafa, filologiya, taʼlim-tarbiya sohalarida ijod etgan va dunyoga mashhur yirik asarlar meros qoldirgan olim.

Allomadan keyingi avlodlarga 250 dan ortiq ilmiy asar boy mer-osboʻlib qoldi.

Uning «Al-qonun», «Donishnoma», «Ash-Shifo», «An-Najot» kabi asarlari shular jumlasidandir.

Maʼlumki, Ibn Sino ham boshqa mutafakkirlar kabi oʻzining taʼlim-tarbiyaga oid qarashlarini ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan bogʻliq holda ifodalagan, maxsus risolalar talqin etgan. Shuningdek, fanlarni tasnif etadi. Bunda u birinchi oʻringa tibbiyot fanlarini qoʻya-di. Falsafani esa ikki guruhga, yaʼni nazariy va amaliy guruhlarga boʻladi. Nazariy guruh kishilarni oʻzidan tashqaridagi borliq holati haqidagi bilimlarni egallashga yoʻllasa, amaliy qism bizga bu dunyo-da nimalar qilish kerakligini oʻrgatadi, deydi.

U birinchi guruhga etika, iqtisod, siyosatni kiritadi. Ikkinchi gu-ruhga fizika, matematika, metafizika, dunyo qonuniyatlarini oʻrgatuv-chi barcha fanlarni kiritadi.

Ibn Sino aqliy tarbiya turli bilimlarni oʻrganish natijasida amal-ga oshsa, axloqiy tarbiya koʻproq yaxshi axloqiy xislatlarini mashq qildirish, odatlantirish, suhbat orqali amalga oshadi deb taʼkidlaydi.

Inson hissiy va maʼnaviy talablarni ajratib olish imkoniyatiga ega ekan, bu imkoniyat asta-sekin inson feʼl-atvoriga xos xislatga aylana boradi. Ibn Sino insonni shakllantirishda uning atrofini oʻrab olgan tash-

qi muhit va odamlar alohida muhim rol o'ynaydi, ana shu tashqi muhit va odamlar insonning atrof, dunyoni bilishigagina emas, balki uning xulqida yaxshi yoki yomon jihatlarning tarkib topishida ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham bolalarni tarbiyalashda ehtiyotkor bo'lish kerakligini, bola yomon odatlarga o'rganmasligi uchun, uni yomon odamlardan, yomon muhitdan uzoqroq saqlash zarurligini uqtiradi.

Ibn Sinoning tarbiyaviy qarashlarida oila va oilaviy tarbiya masalalariga keng o'rin berilgan. Chunki inson avvalo oilada kamolga yetadi.

Olimning buyuk xizmatlaridan biri shundaki, u insonning mehnati, qobiliyati, aql-zakovatini ulug'laydi, undagi qudratga ishonadi, inson tafakkurinnng tantana qilishi kerakligini tinmay targ'ib qiladi.

Ibn Sinoning inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning ahamiyatiga oid qarashlarini ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarkibidagina emas, balki mustaqil risolalarida axloqiy masalalarni chuqur ilmiy-amaliy jihatdan ifodalagan, ilm-fan sohasida tarbiyashunos olim sifatida ham tadqiq etish, o'rganish navbatdagi vazifalardan hisoblanadi.

Xulosa qiladigan bo'lsa, ushbu mavzuda Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sinolarning ijtimoiy-pedagogik qarashlari, axloq-odob haqidagi fikrlari, g'oyalari, pedagogika sohasidagi, ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlari. O'zbek xalq pedagogikasining yirik namoyondalari bo'lgan buyuk allomalarning asarlari, yangi usul maktablari jadidlar oqimi, ta'lim sohasidagi qo'shilgan hissalariga haqida mulohazalar keltirilgan.

Biz tarixdan bilamizki Amir Temur va dastlabki temuriylar hukmronlik qilgan davr Movarounnahr tarixida alohida o'rin egallaydi. Chunki bu davrlarda Samarqand, Hirot shaharlarida madaniyat, ilm-fan rivojlanib bordi. Shunday markazlashgan, buyuk davlatga asos solgan Amir Temur Kurogon ibn amir Tarag'ay 1336-yilning 9-aprelida o'sha paytdagi Kesh (Shaxrisabz) ga qarashli Xo'jailg'or qishlog'ida tavallud topdi. Otasi amir Tarag'ay o'ziga to'q, badavlat kishi edi. Onasi Tegina begim buxorolik bo'lgan.

Sohibqiron (Bu unvon bo'lg'usi jahongirga u tug'ilmasdan turib oq din ahllari tomonidan bashorat tariqasida berilgan. «Sohibqiron»

atamasining lugʻaviy maʼnosi «yulduz burjlarining baxtli kelishi (Kuron) da tugʻilgan farzand demakdir. «Temurnoma» muallifining taʼkidlashicha, «kuron» yaʼni yulduz burjlarining baxtli kelishi har saqkiz yuz yilda bir marta sodir boʻladi. Insoniyat tarixida «Avval Iskandar Zulqarnayn hazratlari, ikkinchi Muhammad Rasul akrom sollallohu alayhi vasallam saidimiz, uchinchi Amir Temur xonimiz» shu soniyada dunyoga kelganlar). Amir Temurning yoshligi Keshda kechdi. Yetti yoshga toʻlgach, otasi uni oʻqishga berdi. Amir Temur yoshlik chogʻidanoq maxsus murabbiylar nazorati ostida chavondozlik, ovchilik, kamondan nishonga oʻq uzish kabi mashgʻulotlarni puxta egalladi.

Amir Temur odob-axloq, iymon, eʼtiqod, taʼlim-tarbiya sohasida oʻzi yuksaklikka, mutafakkirlikka erishgan siymolardan biridir. Bunga ishonch hosil qilish uchun bobomizning oʻzi tomonidan yaratilgan odob-axloqqa oid dasturlar, oʻgitlar, pand-nasihatlarini, shuningdek Sohibqiron haqidagi tarixiy asarlarni koʻzdan kechirish kifoya. «Tuzuki Temuriy» («Temur tuzuklari»), «Marfuzaota Temuriy» («Temurning aytganlari») va «Vakioti Temuriy» («Temurning boshidan kechirganlari») nomi bilan jahonga mashhur boʻlgan asarlarida Amir Temurning ibratli, hayotiy pand-nasihatlari va purmaʼno oʻgitlarining har biri mazmun va maʼno kengligi, kuchliligi, teranligi, taʼsiri, umuminsoniy qadriyatlar asosida qurilgan bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Bu asarlarni qadrli xazina odob-axloqqa oid dasturlar deya olamiz.

Bu asarlar Sohibqironning juda mashaqqatli va sertashvish: goh muvaffaqiyatli, goho quvonchli, goho sertashvish umrining ijodiy mevasidir. Asarlardagi barcha oʻgitlar xalqlarni bir maqsad sari bir-lashtirgan, jipslashtirgan, muvaffaqiyatlarga erishtirgan, sehrli tarbiyaviy kuchga ega boʻlgan durdona-pedagogikadir. Bu pedagogika buyuk Sohibqironning davlatni boshqarish va uni idora qilish, gʻolibona harbiy yurishlar qilish, mamlakatda osoyishtalik oʻrnatish, fan va madaniyatni rivojlantirish, xalqlar oʻrtasidagi buzilmas doʻstlik, mehr-shafqat, odamiylik va axloq-odobni tarbiyalash kabi muam-molarni hal qilishga bagʻishlangandir.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o‘ylab ko‘ring.

1. Sharq uyg‘onish davrida pedagogik fikr taraqqiyotini amalga oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari?

2. “Sharq uyg‘onish davri va unda ta’lim-tarbiya masalalari” matn ma’ruzani o‘rganib chiqing.

3. O‘qituvchi tomonidan o‘quv jarayonida tarbiyaviy ishlarni amalga oshirilishi va unda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati nimada?

**12-mavzu. Sharq uyg‘onish davri va unda
ta’lim-tarbiya masalalari
(amaliy mashg‘ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Mutafakkirlarning hayoti, faoliyati,
ijtimoiy-falsafiy qarashlari, yaratgan asarlari**

2-topshiriq: Mavzu asosida nuqtalar o‘rniga qavsda berilgan so‘zlardan mosini tanlab qo‘ying.

1. Ta’limni isloh qilishdan asosiy maqsad –demokratiyaning ustunligi, tarbiyani ma’muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo‘yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchining bir-birlariga o‘zaro ishonchi, hamkorlik asosida pedagogik mohiyatini ijobiy tomonga yo‘naltirish demakdir. O‘quvchilar ta’lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, axloqiy normalarni o‘zlashtiradilar (tarbiyada, ta’limda, o‘qitishda, munosabat, muloqot, qobiliyat).

2. Tarbiyaviy faoliyatni bilan birgalikda tashkil etadi. Bunda sinfning faol o‘quvchilari hamda norasmiy liderlari bilan o‘za-

ro muloqotning adolatli bo'lishi muhim ahamiyatga ega: o'quvchilarni tarbiyaning turli elementlarini ongli ravishda mustaqil bajarishga jalb etish, bunda o'quvchilarga va ijro etish rollarini bajarishga imkoniyat yaratib berish lozim (o'quvchilar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, tashkilotchilik, boshqaruvchanlik, liderlik).

3. Norasmiy muomala etika va estetikaning qonuniyatlariga va o'qituvchi odobiga asoslanadi va jamoaning har bir a'zosi tomonidan ixtiyoriy ravishda bajariladi. odobi psixologik qonuniyatlar, odob normalari va qoidalari, talablari hamda o'qituvchilar jamoasining fikri asosida boshqariladi (pedagogik, psixologik, metodologik, muloqot, munosabat, faoliyat).

4. O'quvchilar jamoasini birlashtiruvchi ta'lim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va boshqarishda o'qituvchining, pedagogik mahorati va psixologik xususiyatlari ochiq namoyon bo'ladi (sinfda, darsda, auditoriyada, bilimi, faoliyati, munosabati).

3-topshiriq. Quyidagi mantiqiy testni ishlang.

1. Tarbiyaning tarixiy xarakteri deganda nima tushunasiz?

- a) Tarbiyaning tarixiy rivojlanish bilan, tarix fani bilan bog'liqligini tushunamiz
- b) Inson tarbiyasini u yashagan tarixiy sharoit bilan bog'liq holda amalga oshirilishi
- s) O'quvchilarni har bir xalqning tarixiy an'analari ruhida tarbiyalashni tushunamiz
- d) Jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan bog'liq holda tarbiya xarakteri, mazmuni, vazifalari, metodlarining o'zgarib borishi

2. Umuminsoniy tarbiyaviy qadriyatlarga nimlar kiradi?

- a) Butun insoniyatning ta'lim-tarbiya sohasidagi tajribalari
- b) Barcha xalqlar uchun umumiy bo'lgan ilg'or tarbiyaviy g'oyalar, an'analar
- s) Tarbiyada archa insonlarning qadr-qimmatini hurmat qilish
- d) Barcha millatlarga xos axloqiy normalar

3. Pedagogika fanining asosiy tushunchalari qaysilar?

- a) Maktab. O'qituvchi, ta'lim-tarbiya
- b) Ta'lim, didaktika, ma'lumot, metod
- s) Tarbiya, ta'lim, ma'lumot, rivojlanish, shakllanish
- d) O'qitish, tarbiyalash, o'qituvchi, ma'lumot

4. Pedagogik xodisa sifatida tarbiyaning mohiyati nimadan iborat?

a) O'quvchilarga milliy istiqlol g'oyalarini, vatanga muhabbatni singdirish

b) O'qituvchi – murabbiylarning ta'lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishi

s) Shaxsni ijtimoiy tajribani egallash bo'yicha faoliyatini tashkil etishdan iborat va maqsadga qaratilgan ongli ravishda amalga oshiriladigan pedagogik jarayon

d) Maktab, oila. Jamoatchilikning hamkorlikda o'quvchilarni tarbiyalashi

13-mavzu. Sharq pedagogik ta'limotida ta'limiy-axloqiy qarashlar (ma'ruza)

O'zbek adabiyotining asoschisi, shoir, olim, ma'rifatparvar, faylasuf, musiqashunos davlat arbobi Nizomiddin Alisher Navoiy Hirotda tug'ilib, shu yerda yashab ijod etgan. U o'zining «Hamsa», «Mahbub ul-qulub» kabi yirik ta'limiy-axloqiy asarlarida, shuningdek «Mu-nojot», «Vaqfiya», «Majolis un-nafois», «Muhokamat ul-lug'atayn» asarlarida hamda Abdurahmon Jomiyning «Arba'yn» nomli asari tarjimasi «Chihil hadis» («Qirq hadis») kabilarda tarbiyaga oid o'z qarashlarini ifoda etadi. Alisher Navoiy badiiy asarlarida komil inson obrazlarini yaratib, ta'lim-tarbiya to'g'risidagi fikrlarini ifodalagan bo'lsa, ta'limiy-axloqiy asarlarida esa komil insonni shakllantirish-ning mazmuni, yo'llari, usullarini bayon etadi.

Alisher Navoiy inson tafakkuri, aqli, bilimini va ilmiy bilimlarini yuksak qadrlagan. U «Bilim va donishmandlik insonning bezagidir» deb yozadi. Navoiy farzand tarbiyasiga va uni shaxs sifatida shakllantirishga katta ahamiyat berib, tarbiyalanuvchini «hayot chirog'i» deb ta'riflaydi. Farzand oilaga baxt va saodat keltiruvchi ziyodir. Uning fikricha, shaxsga kichik yoshligidanoq bilim, ma'lumot va tarbiya berishlikni ko'rsatib, o'g'il-qizlarni 6 yoshdan tarbiyachiga, muallimga berish lozim deb hisoblaydi.

Shuningdek, Navoiy hayotda o'z ilmiga amal qilish, o'rganganlarini hayotga tadbqiq etish masalasiga alohida e'tibor beradi. Masalan, u «Mahbub ul-qulub» asarida ilm o'qib uni ishlatmagan kishi, shudgor qilib dehqonchilik qilmagan yoki urug' sochib hosildan baxra olmanga o'xshaydi, deydi.

Ilm o'qib, qilmagan amal maqbul,
Dona sochib, ko'tarmadi mahsul.

Alisher Navoiy bilim olishda barcha fanlarni o'rganishni targ'ib etadi. Bunda u olim-u fozillarni yig'ib, ular orqali ilm-fanni taraqqiy ettirishga e'tibor beradi.

Uning fikricha, bilimlarni tinmay uzluksiz o'rganish zarur, bunda har qanday qiyinchiliklarni yengib o'tish muhimligini, qunt bilan ishlash, tirishqoqlik bilan harakat qilish, izchillik bilan kurash, uni oxirigacha yetkazish, chidam va sabot bilan o'rganishni ta'kidlaydi. Demak, buyuk alloma ilm olish tamoyillarini o'z davrida to'g'ri ifodalab, hatto ta'lim tizimini belgilab beradi: ya'ni Alisher Navoiy ta'lim tizimini o'z davrida o'quv muassasasi, madrasalarda o'qish, olim, hunarmand, san'atkorlarga shogird tushib yoki mustaqil holda ilm olish imkoniyatlaridan foydalanishni tavsiya etadi.

Alisher Navoiy yoshlarga chuqur bilim berishda muallimning, mudarrislar hamda ustoz murabbiylarning o'zlari ham bilimli va tarbiyali bo'lishi zarurligini uqtiradi. U nodon, mutaassib, johil domlarni tanqid qiladi va pedagog ma'lumotli, o'qitish yo'llarini biladigan muallim bo'lishi zarur deydi. Bunday muallimlar shogirdlarni yonida yuzlari yorug' bo'lib, doimo izzatda, hurmatda bo'ladilar, deb ta'kidlaydi.

Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitmish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqqin yuz ganj ila.

Shunday qilib biz Alisher Navoiyni pedagog-mudarris deb atashimiz mumkin. Chunki ta'lim-tarbiya masalalariga a'lohida e'tibor berib, tarbiya jarayonlarini, vositalarini, talablarini ko'rsatib o'tadi. U ta'limda ilmiylik, asoslanganlik, tarixiylik kabi talablarni asos qilib olgan buyuk pedagogdir.

Mana shunday mutafakkirlarning ijodini o'rganish uchun birga Mustaqillikka erishganimizdan keyin ancha yo'llar ochildi. Endilikda uning ijodini aslicha, mohiyatini tushunib o'rganish imkoniyatlari yuzaga keladi. 1991-yilda Alisher Navoiy tavalludining 550 yilligi tantanali nishonlandi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti ta'sis etildi. Respublikaning birinchi Prezidenti Islom Karimovning tashabbusi bilan Toshkentda Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy bog'i barpo etildi va bu bog' o'rtasida shoirning haykali o'rnatildi. Shu bilan birga, kitobxonlarga shoirning 20 jildli mukammal asarlar to'plami nashr etila boshlandi. Har yili A.Navoiy 9-fevralda Navoiy tavalludiga bag'ishlangan

ilmiy-an'anaviy konferenqiya o'tkazilib, Alisher Navoiy merosini o'rganish sohasida qilingan yillik ishlarga yakun yasaladi.

Mavzuni o'qishdan avval quyidagi savol haqida o'ylab ko'ring.

1. Sharq pedagogik ta'limotida qanday ta'limiy-axloqiy qarashlar-ni bilasiz?

2. Ilovadagi **“Sharq pedagogik ta'limotida ta'limiy-axloqiy qarashlar”** matn ma'ruzani o'rganib chiqing.

**13-mavzu. Sharq pedagogik ta'limotida
ta'limiy-axloqiy qarashlar
(amaliy mashg'ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Pedagogik ta'limotda ta'limiy-axloqiy
qarashlar**

2-topshiriq. Ha yoki yo'q va to'g'ri-noto'g'ri shakldagi mashqlar.

1. Sizda odamning fe'l-atvorini tushunish maqsadida uning yuzi-ga tikilib qarash odati bormi?

- a) ha, men doim odamlarga qiziqish bilan qarayman
- b) yo'q, bu men uchun qiziq emas

2. Siz odamlar bilan doimiy muomalani talab qiladigan ishlarni yoqtirasizmi?

- a) ha, faqat shunday ish quvonch keltirishi mumkin
- b) yo'q

3. O'zgalarning kulgisidan ta'sirlanasizmi?
 a) ha
 b) meni befarq qoldiradi
4. Yoqtirmagan odamingiz bilan samimiy gaplasha olasizmi?
 a) ha, ko'pincha bu mening qo'limdan keladi
 b) yo'q, men bunday qilolmasdim
5. Ko'pincha Sizga nisbatan adolatsizlik qilishayotganday bo'ladi?
 a) ha
 b) yo'q

3-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Termin	Ta'rif
Ekologik ta'lim	o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni
Ekologik ong	tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi bo'lib, u murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi
Ekologik madaniyat	o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati
Ekologik faoliyat	ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui
Ekologik tarbiya	(grek. "oikos" – turar joy, makon, "logos" – fan)

14-mavzu. XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar (ma'ruza)

O'zbek millatiga xos zamonaviy usullardan foydalanib tarbiya jarayonini tashkil etish, milliy tarbiyani amalga oshirishda o'z ma'naviy qadriyatlarimizni roli ko'rsatib o'tilgan.

Muqimiy Qo'qonda, shuningdek qo'shni shaharlarga, qishloqlarga sayohat qilgan paytlarida hayotni sinchiklab ko'zatgan, uning yo'llarini chuqur o'rgangan. Nohaqlikni ko'rib iztirobga tushgan va unga qarshi o'zining butun shoirlik iste'dodining kuchini ishga solgan. U she'riyatning masnaviy shaklidan keng foydalangan. Binobarin masnaviy shakli qadimdan she'riy dostonlarda, do'stona yozishmalarda qo'llanib kelingan.

Mehnatkashlar muhitida o'sib-ulg'aygan, yuksak axloqiy ideal-lar ruhida tarbiyalangan, sharq she'riyati mumtozlarining yo'lini tutgan. Muqimiy yolg'onchilikka, ikkiyuzlamalikka doimo murosasiz bo'lgan. O'z davrining va o'z muhitining farzandi sifatida ham, qalbida ham e'tiqodli musulmonligicha qolgan.

Muqimiy ijodining ayrim tadqiqotchilariga qo'shilib, uning ot yoki «Arava» turkumlaridagi she'rilarida qirchang'i va qaysar hayvonlar timsoli yoki almisoqdan qolgan shaldiroq arava timsoli orqali jonajon o'lkadagi bilimsizlik va mutaassiblik, nihoyat darajada ijtimoiy-madaniy qoloqlik ifodalangan, deyish mumkin.

Furqat va uning avlodi ichki kurashlar bilan, ishonchsizlik va qo'rquvni, odatlar ta'sirini bartaraf etishlardan keyingina ruslarga tegishlicha munosabatda bo'la boshladilar. Inson ko'p yoki oz-roq qiyinchilik bilan erishgan va puxta o'ylagan narsalargina uning ma'naviy qiyofasidagi qimmatli va mustahkam xususiyatga aylanishi isbotlab o'tirishning hojati bo'lmasa kerak. Xususan, ma'naviy dunyosi xalqning fikr va hissiyotini aks ettiradigan katta shoir haqida gap borganida ana shuni unutmaslik yanada muhimdir.

Furqatning yangi Marg'ildagi bir necha yillik hayoti uning she'riyatdan majburan uzoqlashgan davri bo'ldi. Chunki u o'sha paytda tog'asining do'konida xizmat qilgan, ilohiyotdan saboq olgan, shuningdek uyezd mahkamasida mirzalik vazifasini bajargan.

Lekin, ikkinchi tomondan Furqatning yangi Marg'ildonda yashagan davri uning hayotida benihoya muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Furqat u yerda do'kondorlikni o'rganib, shu darajada moddiy mablag' to'plaganki, keyinchalik faqat O'zbekistonning turli shaharlariga bemalol borib kelishdan tashqari, 90-yillarda Turkiston va Kavkaz orqali Turkiya, Bolgariya, Gretsiya, so'ngra Arabiston va Hindistonga uzoq safar qilgan; u yerdan G'arbiy Xitoy (Sinszyan yoki Xitoy Turkistoniga yo'l olib, Yorkent shahriga borgan).

Shunday qilib, Furqat o'zining turmush tarzi, boyligi, muhiti bo'yicha boshpanasiz qashshoq Muqimiya nisbatan ancha yuqori ijtimoiy pog'onada turgan. Lekin shunga qaramay chinakam do'stlik va dunyoqarashlarining yaqinligi ularni birlashtirgan. Hayotiy sharoitlar Furqatga avvalo ko'proq narsalarni ko'rish va atrofdagi voqealarni anglash, shu bilan birga ularni shoirning jamiyatdagi o'rni va mavqei u yoki bu darajada taqozo etgan nuqtai nazardan kuzatish imkonini yaratdi.

Mahmudxo'ja Behbudiy har bir muallimning iqtidoriga qarab darslarga tayinlash kerak, deb o'z davri uchun g'oyat yangi fikrni bildirgan. Ya'ni, hozirgidek o'qituvchilarni matematika, adabiyot, tarix kabi har xil fanlarga ixtisoslashuvidan iborat Turkistondagi maktab va madrasalarga xos bo'lmagan taklifni o'rtaga tashlagan. U tobora savodsizlashib borayotgan xalq orasida ziyo nurlarini tarqatishga harakat qilgan, vatandoshlarini, xususan yoshlarni ilm-u ma'rifatni egallashga chaqirgan, ayollarning ilm olish huquqini yoqlagan, odamlarni o'qish-o'rganishga qiziqtirishning oddiy usullarini izlagan.

Mahmudxo'ja Behbudiy «Turkiston viloyatining gazetasi», «Taraqqiy», «Xurshid», «Tujjor», «Samarqand» gazetalarida, «Sho'ro» va «Oyina» jurnallarida bosilgan maqolalarida yangi usul maktablarini ochish, ularda bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish g'oyalarini olg'a surar ekan, tabiat hodisalarini, yerning yumaloqligi,

o'z o'qi atrofida aylanishi va muallaq turishini oy va kunning tutilishi va hokazolarni ilmiy nuqtai nazardan tushuntirishga harakat qilgan.

Mahmudxo'ja Behbudiyning xalqni ma'rifatli qilishdek xayrli ishga butun vujudi bilan berilganining dalili sifatida quyidagi dalil g'oyat qiziqarlidir. U 1919-yilda safarga chiqqanida uni Shahrisabzda Buxoro amirining amaldorlari qamoqqa oladilar va jadidlikda, bolsheviklarning josusi deb aytab qattiq azoblaydilar. Mahmudxo'ja Behbudi amirning buyrug'i bilan qatl qilinadi. U o'limi oldidan yozgan vasiyatnomasida shunday degan: "Biz o'z qismatimizni bilamiz, ammo bechora xalqimizga o'z hayotimizda nima qilishimiz mumkin bo'lsa shuni qilganimizni his etish bilan fahrlanganimizdan o'limni xotirjam kutmoqdamiz.

Mumkin qadar ko'proq yaxshi maktablar ochish, shuningdek maorif va xalq baxt-saodatini ta'minlash sohasida ishlash bizga eng yaxshi haykal bo'ladi".

XIX asrning boshlarida Buxorodagi ma'rifatparvar musulmon ruhoniylari va ziyolilari orasida va o'quv muassasalari tizimiga hamda islom diniga kirib qolgan bid'atlarini isloh qilish fikri paydo bo'la boshladi. Shunday islohot tarafdorlarini jadidlar, ya'ni yangilik tarafdorlari deb atay boshlaydilar.

XIX asr oxiri XX asrning boshlarida Turkistonda chor mustamlakachiligining kuchayishi natijasida Markaziy Osiyoning ko'p joylarida jadidchilik harakati kuchayib ketdi. Bu harakat mavjud jamiyatning ijtimoiy-madaniy asoslarini qayta qurishga qaratilgani sababli eski tuzum, eski turmush, eski o'quv muassasasi, tarafdorlarining kuchli qarshiligiga duch keldi. Shu tarzda jadidchilik harakati yuzaga keldi va bu harakat o'zbek to'prog'ining barcha go'shalariga tarqala boshladi.

Jadidchilik jamiyatni to'ntarish yo'li bilan emas, islohotlar yo'li bilan rivojlantirishni o'zining asosiy vazifasi deb belgiladi. U o'zining bu vazifasini ado etishda, faqat bir sinfga – proletariatgagina tayanmadi. Umuman, jadidchilik insoniyatni sinflarga bo'lib tashlash tarafdori emas edi.

Jadidlar 1906-yildayoq "Taraqqiy" deb nomlangan gazeta nashr ettirib, o'z g'oyalarini tarqata boshladilar, oradan ko'p o'tmay «Xur-

shid», «Shuhrat» singari yangi gazetalar dunyo yuzini koʻrdi. Markaziy Osiyoning turli shaharlarida jadid maktablari ochilib, ularda diniy ilmlar bilan birgalikda dunyoviy bilimlar ham keng targʻib qilindi.

Agar loʻnda qilib aytsak, jadiclarning harakat dasturi quyidagi masalalarni hal qilishga qaratilgan edi:

1. Diniy taassuf va fanatizmga qarshi kurash.

2. Diniy aqidalarga asoslangan oʻrta asr oʻquv muassasalari oʻrniga Ovrupocha dunyoviy ilmlarni ona tilida oʻqitishga moslangan yangi usuldagi oʻquv muassasalarni tashkil etish, feodal davri maorif tizimini isloh qilish.

3. Jadidchilik gʻoyalarini keng xalq ommasiga yetkazish niyatida yangi oʻzbek adabiy tilini ishlab chiqish, matbuot hurligi uchun, xalq ommasiga tushunarli adabiyot va teatrni yaratish.

4. Xotin-qizlarni paranjidan chiqarish va jadid oʻquv muassasalariga qatnashishlarini taʼminlash.

5. Mahalliy boylar va savdogarlarning siyosiy va iqtisodiy jihatdan rus burjuaziyasi bilan bir huquqda boʻlishi, mahalliy amaldorlarning chor hukmdorlari tomonidan siquvga olishga qarshi kurash.

Asosiy talablari ana shundan iborat boʻlgan jadiclar uchun ilm va maʼrifat yagona qurol boʻlib, ular shu qurol yordami bilan oʻlkada ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyot uchun kurashmoqchi boʻldilar.

Oʻzlarini koʻzlagan maqsadlarini amalga oshirish uchun yoshlarni savodli qilish niyatida oʻquv muassasasi, maorif sohalarida juda katta targʻibot ishlarini olib bordilar. Tashkil etilgan yangi usul oʻquv muassasalarida quyidagilarga eʼtibor qaratilgan edi:

- 1) guruhda tarbiyalanuvchilar soni 30 tadan oshmasligi;

- 2) tarbiyalanuvchilar faqat yoz va qish boshlarida oʻquv muassasiga qaboʻl qilinishi;

- 3) har bir muallimda koʻpi bilan 3-4 guruh boʻlishi;

- 4) 7-9 yoshlardagi tarbiyalanuvchi 7-8 soat uzluksiz oʻqiy olinmasligini hisobga olib, faqat 5 soatlik oʻqishni joriy etish;

- 5) juma va bayram kunlari dam olinishi;

- 6) yozning issiq kunlarida taʼtil berilishi;

7) har bir darsdan so'ng 10 daqiqali tanaffus berish;

8) talabalarni har 6 oyda imtihon qilish, yil oxirida sinfdan sinfga o'tkazish, o'zlashtirmaganlarni sinfga qoldirish.

Shu bilan birga, yangi usul o'quv muassasalarida diniy bilan birgalikda xandasa (matematika), jug'rofiya (geografiya) tarix, tibbiyot kabi fanlarni o'qitish va fanlarni o'qitish uchun darsliklar yaratildi.

Turkistonda shu borada A. Avloniy, M. Behbudiy, A. Fitrat, Munavvarqori Abdurashidov, H.H. Niyoziy kabi o'nlab ziyolilar juda katta ishlar olib borganlar.

Jamoat va siyosat arbobi shoir va pedagog Abdulla Avloniy Toshkentda, hunarmand oilasida tug'ildi. Eski musulmon maktabida va madrasada o'qidi.

Avloniy mehnatkash xalqqa yordamlashishi maqsadida 1908-yilda kambag'allarning bolalari uchun maktab ochadi va unda ona tilini ta'limning yangi metodlaridan foydalangan holda o'qitdi. Uning xalq maorifi sohasidagi ishlari uning yozuvchi va shoir rejissyor-sahnalashtiruvchi hamda teatrdagi iste'dodli yoshlarning tarbiyachisi sifatidagi faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan Avloniy 1913-yilda o'z uyida tashkil etgan xalq teatri katta muvaffaqiyatlarga erishgan.

Avloniy 1917-yilda «Turon» gazetasini chiqara boshlagan, uning sahifalarida xalq maktablari ochish, o'qituvchi kadrlar tayyorlash va darsliklar nashr etish masalalariga bag'ishlangan maqolalar e'lon qilingan. Ayniqsa, o'zbek qizlarini o'qitish va tarbiyalash ular uchun maktablar ochish masalalariga alohida e'tibor berilgan. O'sha yillarda Avloniy «Adabiyot» darsligining 1-17-kitoblarini, «Turkiy guliston yoxud axloq», «Maktab gulistoni», «Mardikorlar ashulasi» kabi asarlarini yozgan hamda nashr ettirgan.

Ahmadjon Tabibiy Xiva xoni Sayid-Muhammad Rahimxon Soniy maslahati bilan «Munisul-ushshoq» nomli devoniga shunday deb yozadi: «Bu faqir qo'lida jam bo'lgan kitobning soni besh devondir. Alarning uchtasi turkin va ikkitasi forsiydir. Birinchisini adolatli shohga hadya etish sababidan «Tuxtafus-Sultol» deb atadim. Ikkinchi

devonga oshiqlar unsiyati sababidan «Munisul-ushshoq» nomi berildi. Uchinchisiga faqat ishq holatlaridan gapirilgan vajidan «Mir'otusishq» deb nom qo'ydim. To'rtinchi devonga oshiqlar o'qib hayron bo'ladilar deb «Hayratda oshiqin» deb nom berildi. Beshinchisi beshdilar ishtiyoqi jilvagoi bo'lgani sababidan «Mazharul-ishtiyoq» deb ataladi.

Tabiiy she'riyatining g'azal, ruboiy, muhammas janrlarida ijod qilgan. Uning qahramonlari to'g'ri fikr, pok muhabbati, odob-axloqi bilan ajralib turadi. Tarbiyaning vatanparvarlik, tinchlik, do'stlik, sadoqatlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik kabi printsiplariga shoir asosiy ahamiyat beradi.

Islom shoir Nazar o'g'li xalq og'zaki ijodida shu xalqning hayoti, ruhi orzu-umidlari, insoniy fazilatlarini, tarbiyalash uslublari, pedagogik talablari ifodalangan shaxs.

O'tmishda «dostonchi shoir» deb atalib, nomlari unchalik keng ma'lum bo'lmagan o'zbek xalq shoirlari, ustozlari obro'-e'tibor topib, xalqning izzat-hurmatiga sazovor bo'lmoqdalar.

Islom shoir Nazar o'g'li o'zbek xalq shoirlarining yirik vakillaridan biridir. U Fozil Yo'ldosh o'g'li, Muhammad Jomrot o'g'li Po'ltan, Abdulla shoir Nurali o'g'li kabi xalqimiz yaratgan eng yirik asarlarini bizgacha saqlab, kuylab keldi. Islom shoir zamon mehnatkashlar, xalq, bolalar, kelajak avlod haqida, ularning mehnati, intilishi hamda fazilatlarini to'g'risida ajoyib qo'shiqlar, dostonlar, she'rlar yaratdi.

Nodira baxtli ona bo'lgan – taqdir unga ikki o'g'il ato etgan. Uning saroyda she'riyat va san'at qadrlangan sharoit tarbiyalangan o'g'illari ixtiyorsiz ravishda adabiyotga qiziqqan.

Shoiraning katta o'g'li Muhammad Alixon yoshlik yillardan boshlab she'riyat bilan shug'ullangan, saroydagi she'rxonlik anjumanlarida qatnashgan.

Kichik o'g'li Sulton Mahmudxon ma'lumotli davlat arbobi bo'lib yetishgan.

Nodira ezgulik va yovuzlik olamini qarama-qarshi qo'ygan, xonlar va saroy a'yonlari qiyofasida yozuvlikning ifodasini ko'rsa, oddiy

xalq vakillarida ezgulikning asoslarini ko'rgan. U hammani inoqlikka, tinch-osoyishtalikka chaqirgan.

1822-yilda Nodiraning (taxminan 30 yoshlarida) hayotida og'ir musibat yuz berdi. Uning hayot yo'ldoshi Amiriy (amir Umarxon) ancha yosh chog'ida ittifoqo vafot etdi. Ana shu musibat Nodiraning shundan keyingi ijodiy faoliyatida aksini topdi. Umarxonning vafotidan so'ng shoira mamlakatni madaniy jihatdan rivojlantirish borasidagi ishlarga faol aralashgan.

Nodira o'zining aqliligi, mulohaza yuritishi, ezgu ishlari bilan sekin-asta o'sha davrda kam uchraydigan oqila – Nodirai davron sifatida tanilgan va xalqning hurmat-ehtiromiga sazovor bo'lgan.

Fozilbekning «Mukammal tarixi Farg'ona» nomli asarida Mohlaroyim katta qabriston yoniga «Cholpoya» va temirchilik rastasi qatoriga «Mohlaroyim» madrasalarini qurdirgani yozilgan, shuningdek, yetimxona va musofirxona barpo etgani, madrasada talabalar bepul o'qitilgani, ularning kiyimlar bilan ta'minlangani, madrasa tokchalarida kitoblar va qo'lyozmalar to'plangani aytilgan.

Mutribning yozishicha, Nodiraning tashabbusi bilan eng mashhur tarixiy asarlarni hamda Alisher Navoiy, Muhammad Fuzuliy, Abduqodir Bedil, Zahiriddin Bobur va ularning zamondoshlaridan qolgan abadiy yodgorliklarni, ya'ni devonlarni ko'chirish hamda tarjima qilish ishlari amalga oshirilgan. Nodiraning shaxsan o'zi xattotlarning ishlashini, kitoblarni aniq, savodli ko'chirilishi va tarjima qilinishini kuzatib borgan.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Tarbiyachilik mahoratining tarkibiy qismlariga nimalar kiradi?
2. "XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar" matn ma'ruzani o'rganib chiqing.
3. Ta'lim jarayonida o'qituvchiga qo'yiladigan talablar va ijodiy kayfiyatni boshqarish?

**14-mavzu. XIV-XVI asrlarda tarbiya,
maktab va pedagogik fikrlar
(amaliy mashg'ulot)**

1-topshiriq. Mavzu bo'yicha mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat
Hozirgi zamon o'qituvchisining pedagogik
faoliyati qanday namoyon bo'lishi kerak?

2-topshiriq. Pedagogik faoliyat jarayonida mahoratni Qanday? texnikasi orqali tahlil qiling.

1. Hozirgi zamon o'qituvchisining pedagogik faoliyati qanday amalga oshiriladi?

O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahorat, chunonchi, kommunikativ layoqatni, pedagogik texnika sirlarini (nutq, chehra, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim.

O'qituvchi kommunikativ layoqatni, pedagogik texnika sirlarini (nutq, chehra, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) bilishi lozim.

O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahoratni chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim.

2. O'qituvchining ta'lim jarayonida kasbiy omilkorligi qanday tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi?

O'qituvchilik kasbining mohir ustasi bo'lish, avvalo, shaxsning o'z individual xususiyatlaridan yuqori saviyada foydalanish va individual ishlay olish qobiliyatining qanday shakllanganligi bilan bog'liq.

O'qituvchilik kasbining mohir ustasi bo'lishi, individual xususiyatlaridan yuqori saviyada foydalanish va individual ishlay olish qobiliyatining qanday shakllanganligi bilan bog'liq.

O'qituvchilik kasbining mohir ustasi bo'lish, avvalo, shaxsning o'z individual xususiyatlaridan yuqori saviyada foydalanishi bilan bog'liq.

3. O'qituvchining ta'lim jarayonidagi faoliyati va darsga tayyorgarligi qanday tashkil etiladi?

Ta'limiy talablarga har bir darsning ta'limiy vazifalarini aniq belgilash, darsni turli axborot vositalari bilan boyitish, yangi o'rganilayotgan mavzuni ijtimoiy hayot bilan, turmush tarzi bilan bog'lab mazmunan boyitish va optimallashtirish, so'nggi pedagogik texnologiya yutuqlaridan oqilona foydalanish, turli ta'lim shakli, metodlari va ko'rinishlarini qo'llash, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondashish, darsni yuksak pedagogik mahorat talablari asosida o'tkazishni ta'minlash.

Ta'limiy talablarga har bir darsning ta'limiy vazifalarini aniq belgilash, so'nggi pedagogik texnologiya yutuqlaridan oqilona foydalanish, turli ta'lim shakli, metodlari va ko'rinishlarini qo'llash, dars tuzilishini shakllantirishga ijodiy yondashish, darsni yuksak pedagogik mahorat talablari asosida o'tkazishni ta'minlash.

Ta'limiy talablarga har bir darsning ta'limiy vazifalarini aniq belgilash, turmush tarzi bilan bog'lab mazmunan boyitish va optimallashtirish, so'nggi pedagogik texnologiya yutuqlaridan oqilona foydalanish, turli ta'lim shakli, metodlari va ko'rinishlarini qo'llash, darsni yuksak pedagogik mahorat talablari asosida o'tkazishni ta'minlash.

3-topshiriq. Mavzu asosida nuqtalar o'rniga qavsda berilgan so'zlardan mosini topib qo'ying.

1. Tarbiya – o'sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida kamolot – dunyoqarashni, insoniy e'tiqod, burch va

mas'uliyatni, kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi (aqliy, jismoniy, ekologik, jamiyatimiz, davlatimiz, yurtimiz).

2. Ta'lim – maxsus tayyorlangan kishilar o'tkaziladigan, o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradigan, bilim, o'stiradigan, ularning dunyoqarashini tarkib toptiradigan jarayondir (rahbarligida, faolligida, tizimligida, qobiliyatlarini, bilimlarini, iste'dodlarini).

3. O'qituvchilar har xil pedagogik modellar va strategiyalar uchun sifatli tadqiqotlarga ishonch hosil qilish va o'sha vaqtda ular uchun san'at va fan bilan shug'ullanish kerak (ta'lim berish, bilim berish, tarbiya berish).

15-mavzu. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar (ma'ruza)

Eramiz boshlanishidan oldin O'rta Osiyoning janubiy chekkasiga yaqin bo'lgan joyda O'rta dengiz bilan Hindistonni birlashtiruvchi karvon yo'li bo'lgan. So'ngra O'rta Osiyo orqali Xitoydan O'rta dengizga tomon «Buyuk ipak yo'li» ochilgan. Natijada O'rta Osiyo xalqaro savdo-sotiq markazi bo'lib, madaniyati ravnaq topgan. O'rta Osiyodagi madaniyat «Buyuk Ipak yo'li» orqali arab mamlakatlari madaniyatining rivojiga ta'sir ko'rsata boshlagan. Ayniqsa, Yunonistonning geografik o'rni va tabiiy sharoitining qulayligi tufayli, undagi madaniyat va ma'rifat boshqa qadimiy mamlakatlarga nisbatan yaxshi rivojlana boshlagan.

Yunoniston uncha katta bo'lmagan bir qancha quldorlik davlatlaridan iborat mamlakat edi. Uning eng katta davlatlaridan Lakoniya (poytaxti Sparta) va Attika (poytaxti Afina) ayniqsa madaniyat markazi bo'lgan. Bu shaharlarning har qaysisida tarbiyaning boshqa mamlakatlardan farqli alohida tizimi vujudga kelgan va bu tarbiya tizimlari shaharlar nomi bilan yuritilib «Sparta» va «Afina» usulidagi tarbiya deb yuritiladigan bo'lgan.

Yunonistonda madaniyat va maktabning tez rivojlanishi ta'lim-tarbiya nazariyasining paydo bo'lishiga imkon yaratdi. Pedagogika nazariyasiga faylasuflardan Suqrot, Aflotun, Arastu va Demokritlar asos soldilar.

Suqrot (er. avv. 469-699) ning fikricha tarbiyadan qutilgan maqsad, buyumlar tabiyatini o'rganish bo'lmay, balki kishining bilim olishdan maqsadi axloqni kamol toptirish bo'lmog'i lozim edi. U yaratgan axloqiy etika maktabi kishi axloqi bir necha fazilatlardan – jasurlik, donoqlik, mo'tadillik, adolatparvarlik va boshqalardan tashkil topgan.

Aflotun (er. avv. 424-347) Suqrotning shogirdi bo'lib, obyektiv idealizm nazariyasining asoschisi edi. Tarbiya, – deydi Aflotun, davlat

tomnidan tashkil etilmog‘i va hukmron guruhlarning, ya‘ni faylasuf va jangchilarning manfaatlarini ko‘zlamog‘i lozim. Aflotun o‘zining ta‘lim-tarbiya tizimida Sparta va Afina tizimining ba‘zi belgilarini birlashtirishga intildi.

Arastu (er. avv. 384-322) ta‘lim-tarbiya nazariyasini yaratish va uni rivojlantirishga katta hissa qo‘shgan alloma olim. U Aflotunning shogirdi bo‘lib, o‘z navbatida, makedoniyalik Iskandar Zulqarnaynning ustози bo‘lgan. Uning fikricha, olamda uch xil jon bor: o‘simlikdan tarkib topgan jon, u oziqlanishda va urchib ko‘payishda namoyon bo‘ladi; hayvondan tarkib topgan jon, o‘simlik xossalaridan tashqari sezgilarda va istaklarda namoyon bo‘ladi; aqlning ifodasi bo‘lgan jon o‘simlik va hayvonot xossalaridan tashqari, tafakkur yoki bilish xislatlariga ham egadir. Arastuning fikricha, jonning manna shu uch xilga muvofiq uch xil tarbiya – jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya va aqliy tarbiya bo‘lishi kerak. Arastu o‘z pedagogik qarashlarida iroda va faoliyatni asos qilib olgan holda, aqliy tarbiya sohasida ko‘nikma hosil qilishga katta ahamiyat bergan. Arastuning qayd etishicha, har qanday istak va faoliyatda kamchilik, ortiqchalik va o‘rtachalik bo‘ladi. Hamma narsada o‘rtachalik foydalidir. Hamma narsada ortiqchalik kamchilik kabi ziyondir.

Demokrit (er. avv. 460-370) tarbiyani tabiatga muvofiqlashtirish masalasini birinchi bo‘lib ilgari suradi. «Tabiat bilan tarbiya bir-biriga o‘xshaydi» deb yozadi u. Demokrit «ta‘lim mehnat asosida go‘zal narsalarni hosil qiladi», deb tarbiya ishida mehnatning roli juda katta ekanligini ta‘kidlaydi.

Qadimgi Yunonistondagi tarbiyaviy ishlar shunisi bilan o‘ziga xos ediki, unda bolani jismoniy tomondan chiniqtirish bilan bir qatorda, ma‘naviy tomondan barkamol bo‘lishiga ham katta e‘tibor berilgan. Bolalarni musiqa, ashula va diniy raqslar tushishga o‘rgatilib, mashg‘ulotlarning mazmuni jangovor harbiy tusda bo‘lardi.

Qadimgi zamondagi ta‘lim-tarbiyani o‘rganar ekanmiz, undan quyidagi xulosalarga kelishi mumkin:

Birinchidan, muayyan mamlakat aholisining ta‘lim-tarbiya masalalari xususiy ish bo‘lmay, davlat tasarrufidagi muassasalarning faoliyati bo‘lishi kerak.

Ikkinchidan, ta'lim-tarbiyani bosqichma-bosqich oddiydan murakkab tomon olib borish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, ta'lim-tarbiya jarayoni davlatning mutasaddi kishilari tomonidan tahlil qilinib, tasdiqlangan dastur va reja asosida amalga oshirilishi lozim.

To'rtinchidan, ta'lim-tarbiyani, asosan, uchta katta bo'lmagan o'quvchilar guruhi orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, qizlar ta'limini o'g'il bolalar bilan bir qatorda olib borilgani ma'qul.

Oltinchidan, ta'lim-tarbiyani mehnat jarayoni bilan qo'shib olib borishlik yaxshi samara beradi.

Yettinchidan, yoshlar tarbiyasida jismoniy mashqlarga katta e'tibor berilishi kerak.

Sakkizinchidan, jismoniy va aqliy tarbiya bilan bir qatorda nafas-at tarbiyasini amalga oshirish lozim.

To'qqizinchidan, ta'lim-tarbiyada doimo me'yor saqlab borilishi zarur, ortiqcha bilim kam bilim berilgandan ham katta ziyon yetkazadi.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Dastlabki maktablarning vujudga kelishi va ularning mazmuni haqida nimalarni bilasiz?

2. "XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar" matn ma'ruzani o'rganib chiqing va taqqoslang.

**15-mavzu. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida
Turkiston o'lkasida ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar
(amaliy mashg'ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat

**O'qituvchining dars davomidagi hamda darsdan
keyingi ijodiy holatini tashkil etish mahoratining
ahamiyatli tomoni nimada deb o'ylaysiz?**

***2-topshiriq. Mavzu asosida nuqtalar o'rniga qavsda berilgan
so'zlardan mosini topib qo'ying.***

1. O'qituvchi – pedagogik va psixologik jihatdan o'z
bo'yicha maxsus ma'lumotga ega, kasbiy tayyorgarlikka va yuksak
axloqiy fazilatlarga boy, ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi
shaxsdir (ixtisosligi, malakasi, mutaxassisligi).

2. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uni tashkil etish mazmuni va
nafaqat shaxs kamoloti, balkitaraqqiyotini ham belgilovchi
muhim ahamiyatga molik bo'lgan omil ekanligi ta'kidlanadi (jami-
yat, davlat, maktab).

3. O'qituvchi mamlakatimizning ijtimoiy va siyosiy hayotida ro'y
berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyati-
ni chuqur anglab yetishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli
..... berishi lozim (ma'lumotlarni, axborotlarni, mavzularni).

4. O'qituvchi ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda pedagogik va
texnologiyalarining eng samarali shakl, metod va vositalaridan unumli
foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim (axborot, zamonaviy,
innovatsion).

3-topshiriq. Quyidagi testni bajaring.

1. Bo'lajak o'qituvchi o'z ustida ishlashi uchun qanday vazifalarni bajarishi lozim?

- a) O'quv dasturlarini egallashda yuksak professional saviyada ta'lim berishni ta'minlash, pedagogik nazokatga rioya qilish, o'z ko'nikmasi va professional mahoratini takomillashtirish
- b) Axborot berish, rivojlantirish, ta'sir etish, bilimga munosabatni shakllantirish, harakatga intilishni uyg'otish
- s) O'z-o'ziga ko'rsatma berish, o'z-o'zini ishontrish, o'z-o'zini majbur etish, o'z-o'ziga buyruq berish
- d) Ekstensiv, taxminiy, metodologik, kommunikativ, psixologik hamkorlikdagi ijodkorlik

2. «O'qituvchi» atamasiga berilgan ta'rifning qaysi biri mukammal?

- a) O'qituvchi – yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi kishi
- b) O'qituvchi – inson qalbining muhandisi
- s) O'qituvchi – ziyo nurini taratuvchi
- d) O'qituvchi – murabbiy, ustoz

3. Yosh o'qituvchi o'zining ish faoliyatida qanday psixologik to'siqqa duch keladi?

- a) Do'stlik, hamjihat bo'lib ishlash, xizmatdagi moslik
- b) Yolg'on xushomad qilish, kasbga bo'lgan salbiy munosabat, yoqtirish-yoqtirmaslik
- s) Ijtimoiy, sinfdan qo'rqish, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida oraliqning hosil bo'lishi
- d) Mensimaslik, buyruq, ayblash

4. Dars tipini aniqlashda nima asos bo'lib xizmat qiladi?

- a) O'qitish konuniyatlari
- b) Darsning mazmuni
- s) Darsda hal etiladigan asosiy ta'limiy vazifalar
- d) O'qitish prinsiplari

**16-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda ilg'or pedagogik
g'oyalar. G'arbiy Yevropada maktab, maorif hamda
pedagogik fikr taraqqiyoti
(ma'ruza)**

O'rta asr G'arbiy Yevropa mamlakatlarida ikki guruhga bo'lingan va yetti fanni o'z ichiga olgan ta'lim dasturi mavjud bo'lgan. Birinchi guruh uchta fandan iborat bo'lib, unga lotincha «trivium» nomi berilgan. U grammatika, ritorika va dialektikani o'z ichiga olgan. Ikkinchi guruh to'rt fandan iborat bo'lgani uchun uni lotincha «kvadrum» deyilardi. U arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa fanlarini o'z ichiga olgan.

Hamma fanlarning toji deb teologiya hisoblanar edi. O'rta asrlarda beriladigan ta'lim dasturi cherkov maktablari orqali amalga oshirilardi. O'rta asrlardagi yevropa xotin-qizlar, ayniqsa, mehnatkashlarning qizlari yoppasiga savodsiz edilar.

Yevropada birinchi universitetlar XIII asrning ikkinchi yarmida Italiyada (Baloniya shahrida), Anglyada (Oksford shahrida), Fransiyada (Parijda) tashkil qilindi.

Universitetlarning vujudga kelishida o'sha davrdagi ko'p yevropaliklarning Sharq ma'naviyati va madaniyati bilan tanishuvi katta ta'sir ko'rsatdi.

Arablar tomonidan VIII asr boshlarida istilo qilingan Ispaniyada tashkil qilingan arab oliy o'quv yurtlari yevropa universitetlari uchun ma'lum darajada namuna bo'ldi va yevropada «Uyg'onish» davri yuzaga keldi.

«Uyg'onish» davridagi ta'lim-tarbiya. Yevropa «Uyg'onish» davri yer yuziga o'nlab maorif olimlarini yetishtirib berdi. Shularning eng mashhuri, pedagogika nazariyasiga salmoqli hissa qo'shgan al-loma olim Yan Amos Komenskiy (1592-1670). 1632-yili Komenskiy «Buyuk didaktika» degan katta pedagogik asarni yozgan. Undan tashqari, «Ona maktabi» degan maktabgacha tarbiya qo'llanmasi va

boshqa bir qancha kitoblari dunyo yuzini ko'rdi. Komenskiy o'zining pedagogik nazariyasida tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi to'g'risidagi tushunchani ilgari suradi. «Buyuk didaktika»da o'qitish tabiiylikka bo'ysunishi kerak deyilgan. Bolaning aqliy va jismoniy o'sish jarayoni tabiatdagi o'sish jarayoniga o'xshash bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi bolani tarbiyalaganda, bog'bon daraxtning biologik o'sish qonuniyatini hisobga olgan kabi, undagi tabiiy bilish xususiyatini hisobga olishi shart. Komenskiy o'qishga hammaning tortilishini, hamma umum-ta'lim olishi kerakligini uqtiradi. U birinchi bo'lib, sinf-dars tizimini ishlab chiqdi. «Buyuk didaktika»da o'qitishning didaktik prinsiplari berilib, dars jarayonida o'qituvchi ularga suyanishi kerakligi uqtiriladi. Maktabda o'quv yili va uni choraklarga bo'lish, ta'tillar berilishini, o'quv kunini ona tili maktabida 4 soat, lotin maktabida 6 soat qilib belgilab beradi. O'quvchilar bir vaqtda maktabga qabul qilinib, o'qish kuzda – sentyabrda boshlanishi kerak, deb hisoblaydi.

Iogann Genrix Pestalotsi (1746-1827) 1774-yilda Neygofda «Kambag'allar muassasasi» ni ochib, yetim va boqimsiz bolalardan 50 ga yaqinini shu muassasada o'zi o'qita boshlaydi. Pestalotsi hamma odamlar ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi lozim, deb maktablar jamiyatini ijtimoiy jihatdan o'zgartirishning muhim vositalaridan biri bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Pestalotsining fikricha, mehnat odamini tarbiyalash va o'stirishning eng muhim vositasi, mehnat odamining jismoniy kuchinigina emas, aqlini ham o'stiradi, unda ahloqni ham tarkib toptiradi. Elementlar ta'lim nazariyasi Pestalotsining pedagogik tizimining o'zagidir, bu nazariyaga ko'ra tarbiyalash eng oddiy elementlardan boshlanib, asta-sekin murakkabroq darajaga ko'tarilib borishi lozim. Bolalarda yozuv malakasini hosil qilish uchun Pestalotsi dastlab harf elementlarini, to'g'ri va egri chiziqlarni mashq qilishni tavsiya etgan.

Robert Ouen (1771-1858) o'zining 1813-yilda nashrdan chiqqan «Jamiyatga yangicha qarash yoki insonda xarakterni tarkib toptirish to'g'risidagi tajriba» degan asarida odamning xarakteri, uni o'rab turgan ijtimoiy muhit sharoiti bilan tarkib topadi, deb ta'kidlaydi. Uning-

cha, odamlarning illatlari va xatti-harakatlari ular yashab turgan ijtimoiy muhit vaziyatiga bog'liqdir. Odam, – deydi Ouen, – o'z xarakterini hech qachon o'zi yaratgan emas va uni yaratishi mumkin ham emas. Uning fikricha, agar biz muhit sharoitini va tarbiyani o'zgartirsak, har qanday xarakterni tarkib toptirishimiz mumkin. Robert Ouen bolalarga bir yoshdan boshlab ijtimoiy tarbiya berish g'oyasini olg'a surib, uni asoslab berdi va amalda sinab ko'rdi. U jahonda birinchi bo'lib ishchilar bolalari uchun maktabgacha muassasasi barpo etdi. Uning ta'lim muassasida aqliy va jismoniy tarbiya berilib, bolalar jamoa ruhida tarbiyalanar edilar.

Iogann Fridrix Gerbard (1776-1841) o'zining «Tarbiya muassalaridan kelib chiqqan umumiy pedagogika», «Psixologiya darsligi», «Psixologiyani pedagogikaga tadbiq qilish to'g'risidagi xatlar», «Pedagogikaga doir leksiylar ocherki» degan kitoblarida pedagogika nazariyasiga doir fikrlarni bayon qilib berdi. U pedagogika nazariyasiga tarbiyalovchi ta'lim tushunchasini kiritdi va ta'limsiz tarbiya bo'lmaydi, dedi. Gerbard ta'lim qiziqishlarning xilma-xilligiga asoslanishi lozim deb, qiziqishlarni oltita mustaqil turga bo'ladi. U ta'lim bosqichlari nazariyasini ishlab chiqdi, bu nazariya hamma mamlakatlarda pedagoglari orasida keng tarqaldi. Gerbard axloqiy tarbiyaning o'ziga xos vositalar tizimini ham ishlab chiqqan.

Yevropa va AQShda klassik o'rta maktablar ko'p jihatdan Gerbard pedagogikasiga asoslangan Gerbardning bolalarni boshqarish tizimi keng yoyildi. Bu tizim bolalar tashabbusini bo'g'ishga va ularning kattalar obro'siga hech so'zsiz bo'ysundirishga qaratilgan. Bu esa Forobiy, Ibn Sino va Yan Amos Komenskiylarning g'oyalariga zid edi.

Adolf Disterverg (1790-1866) takomillashib boruvchi ta'lim didaktikasini yaratdi, bu didaktikaning asosiy talablarini ta'limning 33 qonun va qoidasi tariqasida bayon qilib berdi. Disterverg taklif qilgan ko'rsatmali ta'lim «yaqindan uzoqqa», «oddiydan murakkablikka», «ma'lumdan noma'lumga» o'tish kerak degan qoidalar bilan bog'liq ta'limdir. Disterverg o'qituvchi takrorlab turishni maslahat beradi. Distervergning fikricha «yomon o'qituvchi haqiqatni aytib berib qo'ya qoladi, yaxshi o'qituvchi esa haqiqatni topishga o'rgatadi».

Rossiyaga ham XIX asr boshlarida «Uygʻonish» davri yetib kelib, bir necha koʻringan pedagog olimlar yetishib chiqqan. Shulardan bir mashhur rus pedagog olimi Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy-dir (1824-1870). Uning pedagogika sohasidagi asosiy nazariy asari «Kishi tarbiya predmeti sifatida» degan pedagogik antropologiyadan tajribasi boʻlib, u ikki jilddan iborat boʻlgan. Ushinskiy rus pedagogikasining oʻziga xosligini, milliy xususiyatlarini himoya qildi, shuningdek tarbiya xalqchil boʻlishi lozim, deb hisobladi, bolalarni mehnat orqali tarbiyalashga katta eʼtibor berdi. Taʼlimning mazmuni, tamoyillari, shakl va usullarini ishlab chiqishda ham koʻp ishlar qildi. U taʼlimning koʻrgazmaliligi, ongli va uzviy olib borish masalalarini ishlab chiqdi, oʻqitishning shakli va usullarining rang-barangligiga erishishni talab etdi.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida oʻylab koʻring.

1. Oʻquvchilar jamoasida oʻqituvchi tomonidan ishonitirish va taʼsir etish usullaridan foydalanish haqida tushunchaga egamisiz?
2. “Xorijiy mamlakatlarda ilgʻor pedagogik gʻoyalar. Gʻarbiy Yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikr taraqqiyoti” maʼruzani oʻrganib chiqing va qiyosiy tahlil qiling.

**16-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda ilgʻor pedagogik gʻoyalar.
Gʻarbiy Yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikr
taraqqiyoti
(amaliy mashgʻulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

Muammoli vaziyat
Xorijiy davlatlarda taʼlim tizimining
ahamiyatli tomoni nimada deb oʻylaysiz?

2-topshiriq. Sizningcha NIMA UCHUN? dars va darsdan tashqari jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot, unga qo'yiladigan talablar qo'llash kerak deb o'ylaysiz?

Nima uchun?	Javob
O'qituvchining ta'lim jarayonidagi faoliyati va darsga tayyorgarligi NIMA UCHUN amalga oshiriladi?	O'qituvchining tashxislashida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatlari, ularning faoliyatlari va xulqlari, motivlari, talab va layoqatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi. O'qituvchining xulqlari, motivlari, talab va layoqatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi. O'qituvchining tashxislashida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatlari, qiziqish va qobiliyatlari, bilimdonlik darajasi, bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish hamda tuzatish kabi holatlar namoyon bo'ladi.
Sizningcha NIMA UCHUN tarbiyachilik mahoratining tarkibiy qismlarini dars mashg'ulotlarida qo'llash kerak deb o'ylaysiz?	Pedagogik metod, usul va vositalarni rejali va kutilgan natijalarga erishishga imkon beradigan, shaxsga va jamoaga aniq tasir ko'rsatadigan jihatlarini tanlash tizimidir. Pedagogik metod, usul va vositalarni, shaxsga va jamoaga aniq ta'sir ko'rsatadigan jihatlarini tanlash tizimidir. Pedagogik natijalarga erishishga imkon beradigan, shaxsga va jamoaga aniq tasir ko'rsatadigan jihatlarini tanlash tizimidir
Dars – ta'lim jarayonining asosiy shakli NIMA UCHUN shunday deyiladi deb o'ylaysiz?	Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shaklidir. Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shaklidir. Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shaklidir.

17-mavzu. Pedagogik mahorat fanining nazariy asoslari va uning o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyati

(ma'ruza)

Pedagogik mahorat nima? Uning mohiyati nimalardan iborat? Ularni egallash uchun nimalarni bilish kerak? Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi «pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, “Pedagogika ensiklopediyasi”da ta’rif quyidagicha izohlangan: “O‘z kasbining mohir ustasi bo‘lgan, yuksak darajada madaniyatli, o‘z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohaslarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o‘qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis”. Ushbu ta’rifning mohiyatidan kelib chiqib o‘qituvchining pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

1. Madaniyatning yuqori darajasi, bilimdonlik va aql-zakovatning yuksak kursatkichi.

2. O‘z faniga doir bilimlarning mukammal sohibi.

3. Pedagogika va psixologiya kabi fanlar sohasidagi bilimlarni puxta egallaganligi, ulardan kasbiy faoliyatida foydalana olishi.

4. O‘quv-tarbiyaviy ishlar metodikasini mukammal bilishi.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o‘zaro bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy komponentlardan iborat:

– pedagogik insonparvarlik talablariga bo‘ysunishi;

– kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish;

– pedagogik qobiliyatga ega bo‘lish;

– pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta’lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o‘qituvchilar mehnati faoliyatidir. Bo‘lajak o‘qituvchilar o‘z pedagogik faoliyati jarayonida faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini bilishi lozim.

Bu maqsad bo'lajak o'qituvchilarning quyidagi vazifalarni muntazam bajarib borishlari orqali amalga oshiriladi:

1. Bo'lajak o'qituvchilar pedagogik mahoratning nazariy va metodologik asoslari bilan qurollantiriladilar.

2. Pedagogik mahorat fanining pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik (muloqot), pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyat, tarbiyachilik mahorati, ta'lim jarayonini boshqarish, nutq madaniyati, tarbiya texnologiyasi, pedagogik ijodkorlik, refleksiya kabi tarkibiy qismlari to'g'risidagi bilimlar tizimini egallaydilar.

3. Bo'lajak o'qituvchilar milliy urf-odat va an'alarimizda va O'rta Osiyo mutafakkirlarining boy ijodiy meroslarida aks etgan pedagogik mahorat sirlarini mustaqil egallashga nisbatan o'zlarida ehtiyoj va havasni rivojlantirib boradilar.

4. Egallangan pedagogik-psixologik va metodik bilimlar, ko'nikma va malakalar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida har bir bo'lajak o'qituvchi o'zining shaxsiy pedagogik mahoratini shakllantiradi.

5. O'quv-tarbiyaviy jarayonni jahon andozalariga xos so'nggi zamonaviy metod va shakllar asosida tashkil etish va boshqarishni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini muntazam o'zlashtiradilar.

6. O'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini takomillashtirishlari uchun shaxsiy-ijodiy malaka oshirishning shakl, usul va vositalarini egallaydilar.

7. Tarbiyachi mahoratining mohiyati, funksiyasi, tuzilishi to'g'risida o'qituvchilar uzluksiz ma'lumotlarni o'rganib boradilar.

8. Yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan erkin foydalanish asosida o'z kasbiy mahoratlarini shakllantiradilar.

Xo'sh, pedagogik mahoratning o'zi nima? Unga hozirgi zamon fani nuqtai nazaridan qanday ta'rif beriladi?

Pedagogik mahorat – o'qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi) va kasbiy (bilimdonligi, zukoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir.

O'qituvchilarning kasbiy pedagogik tayyorgarligi shartli ravishda quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

- 1) o'qituvchining shaxsiy fazilatlar bo'yicha tayyorgarligi;
- 2) o'qituvchining ruhiy-psixologik tayyorgarligi;
- 3) o'qituvchining ijtimoiy-pedagogik va ilmiy-nazariy jihatdan tayyorgarligi;
- 4) O'qituvchining maxsus va ixtisoslikka oid uslubiy bilimlarni egallab borishi.

Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi omillar quyidagilar:

a) ixtisoslik bo'yicha o'quv predmetini, zamon, ilm-fan, texnika taraqqiyoti darajasida mukammal bilishi, uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash malakasiga ega bo'lishi;

b) ta'lim oluvchilarning yosh, fiziologik, psixologik hamda shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, ularning faoliyatini obektiv nazorat qilishi va baholashi;

s) ta'lim jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish asosida o'z faoliyatini tashkil etishi;

d) o'quv-tarbiyaviy jarayonni zamon talablari darajasida tashkil qilish uchun asosiy pedagogik-psixologik va metodik ma'lumotlarga ega bo'lishi;

e) fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanishni bilishi;

f) jamoani «ko'ra bilish», o'quvchilarning qiziqishlari, intilishlari, ularning hayot faoliyatlarida uchraydigan qiyinchiliklarni tushunish va hamdard bo'la olish, o'z vaqtida ular fikrini anglay bilish, zukkolik bilan har bir bolaning xarakter xususiyati, qobiliyati, irodasini tushunish hamda ularga muvaffaqiyatli ta'sir ko'rsatishning shakl, usul, vositalaridan xabardor bo'lishi;

g) o'z shaxsiy sifatlari (nutqining ravonligi, tashkilotchilik qobiliyati, badiiy ehtiyoji, didi va hokazo) ni takomillashtirish malakasiga ega bo'lishi.

O'qituvchining pedagogik mahorati pedagogika oliy ta'lim muassasalarida shakllanib boradi. Yuksak saviyali pedagogik kadrlar

tayyorlashga nisbatan talablar, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, o'z kasbi bilan uzluksiz taraqqiyotga moslasha oladigan o'qituvchining shakllanishi, bo'lajak o'qituvchi umummilliy mavqeining o'sib borishini ta'minlaydi.

Pedagogik mahorat – yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik bilimlarni oshirib borish, o'tmish qadriyatlari, O'rta Osiyo mutafakkirlari ijodiy merosida yoritilgan murabbiylarni tayyorlash to'g'risidagi ma'lumotlar hamda zamonaviy axborot texnologiyalari, portal yangiliklaridan xabardor bo'lish, ilg'or xorijiy davlatlarning o'qituvchilar tayyorlash texnologiyalarini nazariy jihatdan o'rganish jarayonida tarkib topadi.

O'qituvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari va institutlarida kasbiy malaka va ko'nikmalarni oshirib borish. Doimiy ravishda ilmiy anjumanlar (nazariy va amaliy konferensiya hamda seminarlar, pedagogik o'qish hamda treninglar) da faol ishtirok etish.

Pedagogik mahoratga ega bo'lish ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlash garovi bo'libgina qolmay, ayni vaqtda o'qituvchilarning jamoada, ijtimoiy muhitda obro'-e'tiborini oshiradi, o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

Pedagogik mahoratning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri, uning o'qituvchi shaxsi va kasbi to'g'risida mukammal ma'lumot va tushunchalarga ega ekanligidadir. O'qituvchi inson sifatida shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishi bilan birga, kasbiy, ya'ni ixtisoslik fazilatlariga ham ega bo'lishi lozimligini tajriba ko'rsatmoqda. Buni yuqorida kasb axloqi to'g'risida bildirilgan fikrlar misolida ham ko'rdik.

Shaxsiy sifatlar tizimida: milliy mafkuraviy ongliklik, milliy odoblilik, farosat, nozik didlik, o'z kasbiga sadoqat va vijdoniylilik, tashabbuskorlik, bolajonlik, talabchanlik, adolatparvarlik, pedagogik odob, tadbirkorlik, qat'iylilik, har qanday vaziyatda o'zini idora qila olish, millatlararo muloqot madaniyati, kuzatuvchanlik, samimiylilik, topqirlik, kelajakka ishonch, xushmuomalalilik kabi fazilatlariga ega bo'lishi kerak.

Kasbiy sifatlar tizimida: pedagogik ziyraklik, O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li mohiyati, beshta tamoyil rivojlanishining ma'naviy-axloqiy negizlarini bilishi, milliy tarbiya mohiyati va mazmunini chuqur anglash, chuqur ilmiy nazariy salohiyati, pedagogik ijod, o'z fanining tarbiyaviy imkoniyatlarini mukammal bilish, pedagogik bilimlarni takomillashtirishga intilish, mamlakatimiz Prezidentining ichki va tashqi siyosatidan xabardorlik, o'zbek xalqining an'analari, qadriyatlari, urf-odatlarini yaxshi anglashi, siyosat, tarix, madaniyat, ma'naviyat, adabiyot va san'at, axloqshunoslik, dinshunoslik, huquqshunoslik, o'lkashunoslik, texnikaga oid ma'lumotlardan xabardorlik, etnopedagogika, etnopsixologiyaga oid bilimlarga ega bo'lish va hokazo.

Ta'lim va tarbiya jarayoni har bir o'qituvchidan ulkan aql-zakovat, sabr-toqat, matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib borishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi na zarur paytda so'z, ish yoki amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

Pedagogik kasb – bu barkamol inson sifatida xarakterlanuvchi ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarining barqaror tizimidir. O'qituvchi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligini namoyon qila olishi shunday fazilatlar majmuasidirki, ular o'qituvchi faoliyati va muloqoti bilan uyg'unlashganda o'qituvchi mehnatining bir butunligiga erishiladi.

O'qitish va tarbiyalash – bular bir-biridan ancha farqli tushunchalardir. O'qituvchi o'z kasbining to'la ma'nodagi egasi bo'lishi uchun atrof-muhitdagi odamlar orasida hurmat-e'tibor qozona olishi kerak. O'qituvchi hamma joyda madaniyatli murabbiy, ezgu fazilatlar egasi sifatida namuna bo'lishi zarur.

O'qituvchining mahorati pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bilim va malakalarni egallash davridayoq, shakllanib boradi. Peda-

gogik kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi kasbga moslashishi, tanlangan kasb ichidagi uzluk-siz taraqqiyotga moslasha oladigan, keng ma'nodagi o'qituvchining shakllanishiga bo'lgan talabga muvofiq holda bilimlarning pedagogik-psixologik va umummilliy mavqeining o'sib borishida aks etmog'i lozim.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. "Mahorat" deganda nimani tushunasiz?
2. "Pedagogik mahorat fanining nazariy asoslari va uning o'qituvchi faoliyatidagi ahamiyati" matn mavzusini o'qib chiqing.
3. Pedagogik mahoratni pedagogik faoliyatda namoyon bo'lishi haqida fikr-mulohazalar yuring.

**17-mavzu. Pedagogik mahorat fanining nazariy
asoslari va uning o'qituvchi
(amaliy mashg'ulot)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan quyidagi mashqni bajaring.

 Mashq	Muammoli vaziyat Pedagogik mahoratning mohiyatiga izoh bering.
--	--

2-topshiriq. Quyidagi terminlarni ketma-ketlikda joylashtiring.

Termin	Ta'rif
Pedagogik faoliyat	Yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnati faoliyatidir.

Pedagogik mahorat	O'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo'lib, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta'minlovchi faoliyatdir.
Pedagogik kasb	O'qituvchi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib etishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligini namoyon qila olishi shunday fazilatlar majmuasi.

3-topshiriq. Nuqtalar o'rniga mazmun jihatidan qavsda berilgan so'zlardan mosini yozing.

1. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi (pedagogik faoliyatda, ta'lim jarayonida, pedagogik boshqaruvda, hamkasblar, rahbarlar, o'qituvchilar).

2. Ta'lim va tarbiya har bir o'qituvchidan ulkan aql-zakovat, sabr-toqat, matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi (jarayoni, faoliyatini, mazmunini).

3. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib borishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi na zarur paytda so'z, ish yoki amaliy harakat bilan yordam bera olish ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi (qobiliyati, mahorati, munosabati, omillardir, tamoyillardir, vositalardir).

4. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi va ularga xolisona berib, bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli doimiy bera olishi lozim (baho, natija, samara, ma'lumotlarni, axborotlarni, tamoyillarni).

18-mavzu. Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi (ma'ruza)

Faoliyat yuzasidan layoqati va ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish subyektiv shart-sharoitini ifodalovchi individual psixik sifatlar yig'indisidir.

Muloqot qilish (kommunikativ) qobiliyati. O'qituvchi o'quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonlarda, sinfda ijobiy ruhiy iqlim yarata oladi.

Kinestetik (teri-muskul) qobiliyat. O'qituvchining o'z hat-ti-harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati, harakat ohangini his qilgan holda yunaltiradi, vaqtni harakat sur'ati bilan his qiladi, o'zi uchun maishiy qulayliklarni yarata oladi, hayot marhamatlaridan rohatlanishni biladi.

Qobiliyat shaxsning ham umumiy, ham maxsus rivojlanishida tezroq oldinga siljib borishini, uning ijrochilik va ijodkorlik faoliyatlari eng yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Qobiliyatli kishi mutaxassislikni tez egallay oladi va yuqori mahoratga erishadi hamda ishlab chiqarish, fan yoki madaniyatga yangilik kirita oladi.

Ko'nikmalar – o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida hosil qilingan tajriba va bilimlar asosida bajariladigan ishning mukammal usuli.

Pedagogikada o'qituvchi qobiliyati – bu imkoniyatdir, uning mohirligi zaruriy darajasi faqatgina o'qitish va tarbiyalash jarayonida takomillashib boradi va yutuqlarga erishishida zamin yaratadi. Tug'ma qobiliyatlar zehn deyiladi. Iqtidor, iste'dod, daholik – insonning ijodiy faoliyati jarayonida erishiladigan qobiliyatlarning rivojlanish bosqichlari hisoblanadi. Qobiliyatlar xarakter kabi, shaxsning faqatgina ma'lum faoliyatidagina mavjud bo'lgan sifatlaridir.

Psixologiyada qobiliyat – insonning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni qiyinchiliksiz, osonlik bilan mukammal egallashi va bi-

ror faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishiga aytiladi. U o'qituvchining kasbiy faoliyatida ham yorqin namoyon bo'ladi.

Kasbiy faoliyatning ta'lim mazmunini belgilovchi sifatleri o'qituvchining ijodkorligida namoyon bo'ladi. Ijodkorlik – bu sifat jihatidan yangi, original va takrorlanmas biror yangilikni paydo qiluvchi faoliyatdir.

Mahsuldor ijodkorlikda belgilangan har qanday muammo muvaffaqiyatli hal qilinadi, bu jihatlar ijod qilishga layoqatli bo'lgan o'qituvchilarning asosiy qismida namoyon bo'ladi.

Evristik ijodkorlik, jamiyatda ro'y berayotgan kasbiy faoliyatga oid yangiliklarni dadil o'zlashtirish va targ'ib qilishni anglatadi, ya'ni uning asosida g'oyalar (farazlar) hosil qilish jarayonini intensivikasiya qilish va ularning haqiqatga yaqinligini (ehtimoliligini, ishonchligini) izchil amalga oshirish va bunda yangi holatda dadil harakat qilish qobiliyati, fikrlash jarayoni asosida tafakkurni rivojlantirish kuzatiladi.

Kreativ ijodkorlikda o'qituvchi ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangi nazariyalarni yaratadi, o'z fikrlari va takliflari bilan chiqadi, mohir va tajribali, layoqatli o'qituvchilargina bunga erishishi mumkin.

Tabiiy anatomik-fiziologik layoqat nishonalari qobiliyatlarning fiziologik asosini tashkil etadi. Keyinchalik qobiliyatga aylanadigan layoqat nishonalarining majmui insonning iste'dodi deyiladi.

Insondagi bilish va layoqat nishonalari jarayonlarining yig'indisi, iste'dodining yuksak cho'qqisi – uning intellektini belgilaydi. "Intellekt – bu aqlan ish ko'rish, ratsional fikrlash va hayotiy muammolarni mohirona hal qilishning global qobiliyati" (Veksler), ya'ni intellekt insonning atrof-muhitga to'liq moslasha olish qobiliyati deb qaraladi.

Kishidagi tabiiy layoqat nishonalari mukammal kasbiy faoliyatning muvaffaqiyatli olib borilishini ta'minlamaydi. Kishi o'zidagi layoqat nishonalarini doimiy ravishda rivojlantirib borishi kerak, bu esa faqat shijoatli kasbiy faoliyat jarayonida amalga oshirilishi mumkin.

Pedagogik qobiliyatlar o'z funksiyasiga ko'ra umumiy va maxsus turlarga bo'linadi. Umumiy qobiliyatlar mavjud bo'lganda o'qituvchi o'z pedagogik kasbiy faoliyatini mukammal egallab, mohirona olib

borish bilan birga, boshqa turli xil faoliyatlar bilan ham muvaffaqiyatli shug'ullanadi. Umumiy qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar ta'lim-tarbiya jarayonida har qanday qiyinchilik va ziddiyatlarni qiyalmasdan bartaraf etadilar.

O'qituvchining pedagogik qobiliyatini tahlil qilgan N.V. Kuzmina shunday yozadi: "Ta'lim-tarbiyada ro'y beradigan ko'pgina kamchiliklar o'qituvchi o'z pedagogik qobiliyatining amaliy yo'nalishlarini yaxshi bilmasligi, iste'dodning o'qituvchida yo'qligi natijasida ro'y beradi".

Maxsus qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchilar faqat o'zlari egalagan kasbiy yo'nalishlari bo'yicha muayyan faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullanadilar.

Biror faoliyatning muvaffaqiyatli, mustaqil va mukammal bajarilishini ta'minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasi *talant* deyiladi.

Barcha mutaxassisliklarda bo'lgani kabi o'qituvchilik kasbida ham pedagogik qobiliyat uning shaxsiy iste'dod xususiyatlarini belgilab, kasbiy faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirishda subyektiv shart-sharoitlar yaratadi.

Har qanday qobiliyat – shaxsga tegishli bo'lgan murakkab tushunchadir, u faoliyatning talablariga mos xususiyatlar tizimini o'z ichiga qamrab oladi.

Har qanday faoliyat ham murakkab bo'lib, u kishiga turli-tuman talablar qo'yadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talablarga javob bera olsa, kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirishda o'z qobiliyatini ko'rsata oladi, agar xususiyatlaridan qaysi biri rivojlanmagan bo'lsa, shaxs mehnatining muayyan turiga nisbatan kam qobiliyatli, deb xarakterlanadi.

Mana shuning uchun ham qobiliyat deganda bironta xususiyatning o'zini emas, balki inson shaxsining faoliyat talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlay oladigan xususiyatlar ansambli yoki sintezini tushunish lozim.

O'qituvchi qobiliyatini o'rganishda xususiyatlar «ansambli» iborasini biz shuning uchun ham ishlatamizki, bunda xususiyatlarining oddiygina birgalikda mavjud bo'lishini emas, balki ularning

uzviy bog'langan bo'lishini, muayyan tizimda o'zaro ta'sir qilishini ko'zda tutaymiz. Bu tizimda xususiyatlardan biri oldingi o'ringa chiqib, yetakchi xususiyatga ega bo'lsa, ayni vaqtda boshqalar uchun yordamchi xususiyatlar rolini o'ynaydi.

Pedagogik-psixologiyada o'qituvchi qobiliyatining cheklangan turlari yo'q. Pedagogik qobiliyat turlari fanning, jamiyatning rivojlanishiga qarab ko'payib va o'zgarib turishi mumkin. Falsafada qobiliyat uzoq vaqtgacha "o'zgarimas irsiyat" nasldan naslga o'tuvchi jarayon sifatida talqin etilgan. Olimlarning uzoq yillar olib borgan ilmiy-tadqiqotlari va kuzatishlari natijasida pedagogik qobiliyatning quyidagi asosiy sifatlari ajratib ko'rsatilgan:

- o'z kasbiga muhabbat, o'quvchilarni seva olishi;
- mutaxassislik fanini mukammal bilishi, unga qiziqishi;
- pedagogik taktga (odob va go'zallikka) ega bo'lish;
- bolalar jamoasiga singib keta olish;
- o'z mehnatiga ijodiy yondashish;
- javobgarlikni his etish;
- tarbiyaviy bilimlarni egallaganligi.

O'qituvchi faoliyatidagi pedagogik qobiliyatning o'ziga xos tizimlari mavjud. Qobiliyatlar tizimi quyidagi xususiyatlar bilan farqlanadi:

- asosiy xususiyatlar;
- tayanch xususiyatlar;
- yetakchi xususiyatlar;
- yordamchi xususiyatlar.

Pedagogik qobiliyatlar faqat pedagogik faoliyatning samarali bo'lishini va shart-sharoitini ifodalamasdan, balki ko'p jihatdan muvaffaqiyatli ishlashning natijasi hamdir. Pedagogik qobiliyatda o'qituvchining o'zaro fikr almashuvi bilan bog'liq xususiyatlari asosiy rol o'ynaydi. Quyidagi pedagogik qobiliyatning asosiy xususiyatlari o'qituvchining yuksak pedagogik-psixologik bilimlari natijasida doimiy shakllanib boradi.

Kommunikativ qobiliyat: o'qituvchining pedagogik jamoa va otanalar, mahalla ahli bilan bo'ladigan o'zaro muloqotida, ularning ruhiy

holatlarini tushunish va ularga hamdard bo'lish, muloqotga kirishishida pok ko'ngillilik. O'qituvchi bunda psixologik bilimlarga ega bo'lishi, muomala madaniyatini muntazam o'zida shakllantirib borishi lozim.

Pertseptiv qobiliyat: tashqi olamni va muhitni sezish, idrok etish, ya'ni kuzatuvchanlik muhim rol o'ynaydi. O'qituvchining shijoati natijasida rivojlanadi, takomillashadi. O'qituvchi o'quvchining psixologiyasini, psixik holatini o'ziga singdirib idrok etadi, sinf jamoasining holatiga pedagogik vaziyatiga odilona baho beradi.

Empatik qobiliyat: bolalarga bo'lgan muhabbatdan kelib chiqadigan o'quvchilarning his-tuyg'usini, psixologik holatlarini qalbdan his etish, tushunish, idrok etish, ularga achinish xususiyatlaridir.

Ta'lim jarayonini muqobillashtirish qobiliyati: o'qituvchi o'z bilimini o'quvchi ongi va tafakkuriga kam kuch sarflash evaziga yetkaza olishi, ta'lim va tarbiyada belgilangan muddatda maqsadga erishish qobiliyatidir.

Didaktik qobiliyat: o'quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta'lim va tarbiyaviy qonuniyatlarini hamda metodlarini chuqur o'zlashtirgan holda samarali dars berish qobiliyatidir. Shuningdek, dars pedagogik texnologiyalar asosida jahon andozalariga, hozirgi zamon talablariga javob berishi kerak.

Tashkilotchilik qobiliyati: pedagogik qobiliyatning tarkibiy qismidir. U sinf o'quvchilarining o'qituvchi tomonidan turli jamoat ishlariga, to'garaklarga jalb qila olishida, sinf jamoasining har bir o'quvchiga faol vaziyatni ta'minlab berishida namoyon bo'ladi.

Konstruktiv qobiliyat: o'qituvchining o'quv-tarbiyaviy faoliyatni puxta rejalashtirishi asosida yuzaga keladigan kasbiy pedagogik vaziyat bosqichlarini oldindan ko'ra olishi.

Bilish qobiliyati: o'qituvchining o'z fanini va boshqa fanlarni chuqur bilishida, o'zlashtirishi va amaliyotda namoyon etishi.

Anglash (tushunish) qobiliyati: o'qituvchining ziyrakligi va ud-daburonligi, voqea va hodisalarni chuqur idrok etib, ularga adolatli munosabatda bo'lishi.

Pedagogik qobiliyatlar tizimiga kiradigan yordamchi xususiyatlar va hislatlar quyidagilardan iborat:

- aql-idrokning muayyan turlari, hozirjavoblik, kamchiliklarga tanqidiy e'tibor, sobitqadamlik;

- o'qituvchining nutqi– notqlik san'ati, so'z boyligining teranligi;
- aktyorlik xususiyati – mimika va pantomimika, xayoliy fantaziya ishlata olish, ruhiy hissiyotni jilovlay olish.

- pedagogik takt va pedagogik nazokatga ega bo'lish.

O'qituvchining fikr almashuvi bilan bog'liq kommunikativ qobiliyatini shakllantiruvchi asosiy xususiyatlari o'quvchi ongiga qaratilgan faoliyat bo'lib, nihoyatda murakkab jarayonda takomillashadi.

O'zaro fikr almashish omillari bilan bevosita bog'liq bo'lgan kommunikativ qobiliyatning quyidagi yunalishlari mavjud:

- o'quvchilarni ishontirish;

- o'quvchilar ongiga ta'sir etish;

- o'zgalarga taqlid qilish.

Ongga ta'sir – shunday bir psixik jarayonki, o'quvchilar o'qituvchining yoki biror shaxsning ta'siri ostida, o'z ongining yetarli nazoratisiz voqelikni idrok etadi. Agar o'qituvchi bunda pedagogik mahoratga, psixologik tajriba va bilimlarga ega bo'lmasa, o'quvchilar ongiga ta'sir qila olmaydi, natijada ta'lim-tarbiya jarayoni ijobiy natijalar bermaydi, o'qituvchi o'quvchilarning hurmat-e'tiboriga sazovor bo'la olmaydi. O'quvchi ongiga ta'sir o'tkazishda o'qituvchi yetakchilikni o'z qo'liga kiritishi uchun:

- o'quvchilarning salbiy xatti-harakatlari tufayli sodir bo'ladigan emotsional his-tuyg'ularga berilmasligi;

- har bir o'quvchining psixologik va ruhiy holatini puxta o'rganmasdan uning ongiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishga harakat qilmasligi;

- har bir o'quvchiga alohida shaxs sifatida hurmat e'tibor bilan munosabatda bo'lishi;

- sinf jamoasining norasmiy yetakchisini sezdirmasdan aniqlab olishi va uning hatti-harakatidan doimo ogoh bo'lishi;

- pedagogik mahoratning muhim jihatlarini uzluksiz o'zida takomillastirib borishi;

- o'ylanmay aytilgan har bir so'z, noo'rin fikr-mulohazaning oqibatini hech qachon tuzatib bo'lmasligini o'qituvchi doimo his etishi lozim.

Alohida ta'kidlash lozimki, hozirgi kunda axborot texnologiyalari maydonining nihoyatda kengligi tufayli o'quvchilar ongi tarbiyaga salbiy ta'sir o'tkazuvchi g'oya va mafkuralar bilan band bo'lishi tabiiy hol. O'qituvchilar yosh avlodni tarbiyalashda ongga ta'sir qilishning keng imkoniyatlarini o'z o'rnida qo'llay olsalar, o'quvchilar ongini turli keraksiz g'oyalar va mafkuralardan himoya qila oladilar. Shuni unutmaslik kerakki, o'quvchilar o'zlarining yosh xususiyatlari va psixologik ta'sirga moyilligi tufayli har qanday ta'sirga beriluvchan bo'ladilar.

Taqlid qilish shaxsning psixologik xususiyati bo'lib, o'zi sevgan biror inson harakatiga, namunasiga, ibratiga amal qilishidir. O'quvchi o'zi uchun ideal deb bilgan kishining xulq-atvor namunalariga ong-siz ravishda taqlid qiladi. O'quvchilar o'zgalar xulq-atvoridan andoza olib, taqlid qilish yo'li bilan ulardan o'zining muhitida foydalanadi.

Pedagogik ta'sir ko'rsatish o'qituvchining muhim kommunikativ qobiliyatlaridan biri bo'lib, avvalo o'qituvchining tashqi qiyofasini ifodalovchi madaniyati, munosabatga kirishishi va nutq madaniyati asosida o'quvchilar bilan muntazam tarbiyaviy faoliyat olib borish jarayonida namoyon bo'ladi.

Pedagogik ta'sir ko'rsatish – tarbiyalanuvchiga ongli intizom va mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish, tarbiyani ma'lum bir maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun shaxsga muntazam va tizimli ta'sir ko'rsatish, jamiyatning ijtimoiy-tarixiy tajribalariga yondashib shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uning xulq-atvori va dunyoqarashini takomillashtirish, yosh avlodni muayyan maqsad asosida tarbiyalash, ijtimoiy ong va xulq-atvorni xalqimizning boy mafkuralari asosida shakllantirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Pedagogik ta'sir ko'rsatish asosida tarbiyalanuvchining ongi shakllanadi, ma'naviy boyligi va his-tuyg'ulari rivojlanadi, unda ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchi tomonidan pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy usullari: talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri.

Talab – ta’lim va tarbiya jarayonida o’qituvchining tarbiyalanuvchiga nisbatan shaxsiy munosabatlarida namoyon bo’ladi. O’quvchining u yoki bu xatti-harakati o’qituvchi nazoratida bo’lib, ijobiy jihatlari rag’batlantirib boriladi yoki aksincha nojo’ya xatti-harakati to’xtatib qo’yiladi.

Istiqbol – ta’sirchan pedagogik usul bo’lib, o’quvchilarda mustaqil fikr yuritishni, ma’lum bir maqsadga, orzuga erkin intilish his-sini takomillashtiradi. Bu maqsadlar ularning shaxsiy intilishlarida, qiziqish va muddaolarida namoyon bo’ladi. Ushbu usul maktab o’quvchilarini shaxs sifatida eng muhim insoniy fazilatlaridan biri bo’lgan maqsadga intiluvchanlikni rivojlantiradi.

Rag’batlantirish va jazolash – tarbiyaviy ta’sirning eng an’ana-viy usuli bo’lib, o’quvchilar xulq-atvoriga ijobiy ta’sir etishdan iborat. Yaxshi xulq, foydali mehnat va xatti-harakat, axloqiy xislat, topshiriqlarning so’zsiz bajarilishi uchun o’quvchi rag’batlantirila-di. Nomaqbul xatti-harakat, tartibbuzarlik, o’z burchini bajarmaslik jazolash orqali bartaraf etiladi. Ushbu usul axloqiy ta’sir ko’rsatishni ta’minlaydi, uni qo’llash jarayonida o’qituvchidan ehtiyotkorlik, sez-girlik va hushyorlik talab etiladi.

Jamoatchilik fikri – tarbiyaviy ta’sir ko’rsatishning eng muhim usuli bo’lib, o’quvchilarning ijtimoiy foydali faoliyatini bajarilish natijalariga qarab muntazam rag’batlantirib borishda namoyon bo’la-di. Jamoaning tarbiyaviy vazifalarini ma’lum bir yo’nalishda amalga oshirilishini ta’minlaydi, o’quvchilarning bir-birlariga do’stona mu-nosabatini shakllantiradi.

O’qituvchi tarbiyalanuvchilarning o’zaro tarbiyaviy ta’sirga ega ekanliklarini, ularning o’zaro kommunikativ munosabatlari hamda faoliyatlari o’rtasidagi bog’lanishning mavjudligi, uning samarador-ligini belgilashini unutmasligi shart. O’qituvchi sinf jamoasiga va alohida tarbiyalanuvchiga pedagogik ta’sir ko’rsatishida muvaffaqi-yatlarga erishishi uchun o’quvchilar orasida o’zaro pedagogik muno-sabatlar tizimini oqilona rejalashtirishi va psixologik muhitni ijobiy tomonga o’zgartirishi lozim. To’g’ri tashkil etilgan va har jihatdan mukammal bo’lgan, yosh avlodning qalbi va ongini asrashga, ularni

milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratilgan pedagogik munosabatlar tizimini tashkil etish uchun o'qituvchi har bir o'quvchi ruhiyatini chuqur bilib olishi, ularning ichki imkoniyatlaridan xabardor bo'lishi, axborot berishi, fikr almashishi, ular qayg'usini, tuyg'ularini tushunishi va hamdard bo'lishi zarur. Pedagogik munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish uchun o'qituvchi:

- o'quvchilar bilan bo'lajak munosabatni modellashtira olishi;
- munosabatda bo'ladigan sinf jamoasi xususiyatlarini oldindan bilishi;
- bevosita samimiy va hamjihatlikka asoslangan munosabat o'rnatish;
- munosabatda ustunlikka ega bo'lib, uni demokratik talablar asosida oqilona boshqarish;
- munosabatning ijobiy va salbiy jihatlarini uzluksiz tahlil etib borishi lozim.

O'qituvchi tarbiyachi sifatida tarbiyalanuvchi o'quvchilarni o'zi uchun hamisha tarbiya obyekti deb hisoblashi kerak. Biroq tarbiyalanuvchi o'qituvchi-tarbiyachi bilan erkin va ongli munosabatda bo'lishga erishsagina, tarbiyaviy munosabatlar samarali xarakter kasb etadi. Tarbiyaviy faoliyatning kommunikativ munosabatlar jarayonida o'ziga xos qator qoidalari ham mavjud bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishda ushbu qoidalarni mukammal bilishi lozim. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazish o'qituvchining madaniy saviyasida va o'quvchi muloqotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki insonning "aql-zakovati, fikr-tuyg'ulari, bilimi va madaniyat saviyasi, tafakkuri ma'lum darajada so'zda ifoda etiladi. Muomala madaniyatida so'z aqldan kuch, tildan ixtiyor oladi" (Aziz Yunusov). So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazishni amalda o'z pedagogik faoliyatida qo'llovchi o'qituvchi o'z hissiyotlarini, ijodiy ta'sirlanishini boshqarish ko'nikmalariga ega bo'lishi va o'z his-tuyg'ularini faqat ta'lim-tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish uchun ifodalashi hamda o'quvchi qalbini noo'rin so'zlar bilan jarohatlab qo'ymasligi, so'zlarni aniq ifodalashda pedagogik takt normalaridan chiqib ketmasligi lozim.

O'qituvchining imo-ishoralari va yuz harakatlari so'z bilan og'zaki ta'sir qilishni kuchaytiradi. Yuz harakatlari va imo-ishoralar nutqda

ovozning baland-pastligi bilan mos kelishi kerak. Ogohlantiruvchi soʻzlar, notiqlik sanʼati asosida taʼsir etish, vazifani ijro etishga undovchi buyruqlar, taʼqiqlangan iboralarni ishlatmaslik, hazil orqali fikrini anglatish, oʻquvchining erkin mulohazalarini maʼqullash yoki nojoʻya harakatlari uchun ayblash soʻzning ogʻzaki taʼsir etuvchi komponentlaridir. Soʻz bilan imo-ishoraning va yuz harakatlarining birligi maʼlum qilinayotgan axborot hajmdorligi va taʼsirchanligini kuchaytirishi lozim. Har qanday sharoitda oʻqituvchi oʻquvchilar bilan sinfda uchrashishga maxsus hozirlik koʻrishi lozim.

Soʻz bilan ogʻzaki taʼsir qilishda oʻqituvchi nutqi nihoyatda muxtasar, ravon va muloyim boʻlishi, intonatsiyalar oʻz oʻrnida ishlatilishi kerak. Soʻz bilan ogʻzaki taʼsir oʻtkazish qudrati Sharq xalqlarida azaldan maʼlum boʻlgan. Chunki oʻqituvchining “Maʼnoli va bejirim gapira bilishi, nutq daryosidagi maqbul va nomaqbul toʻlqinlarni ilgʻay olishi, soʻzning orqa-oʻngini, munosib oʻrnini farqlay bilishi, nutqiy fahm-u farosat, tahrli soʻz odobi kabi fazilatlar Turonda inson umumiy axloqining, maʼnaviy rasoligining tayanch ustunlaridan sanalgan”, deb taʼkidlaydi tilshunos olim N. Mahmudov.

Hozirgi davrda oʻqituvchi faoliyatida uchraydigan kommunikativ munosabatlarda soʻz bilan ogʻzaki taʼsir etish xilma xil boʻlib, bevosita pedagogik taʼsir koʻrsatishning nisbatan mustaqil koʻrinishini oʻzida mujassamlashtiradi. Bilish, anglash, ekspressiv (his-tuygʻuga berilish holati), ijtimoiy anʼanaviy muloqot, inson holatini soʻzsiz tushunish, dilkashlik oʻqituvchining pedagogik faoliyatida uchraydigan doimiy takrorlanib turadigan kommunikativ munosabatlarning turlaridir. Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda ularni nazarda tutish lozim.

Ayniqsa, pedagogik taʼsir koʻrsatishni tashkil etishda soʻzning ahamiyati bilan bogʻliq boʻlgan pedagogik muomala madaniyatiga va tarbiyachining shirin soʻzligiga alohida talablar qoʻyiladi. Soʻzlashganda odob va ehtirom oʻqituvchining pedagogik mahoratida uchraydigan muhim insoniy fazilati sifatida namoyon boʻladi. Xushmuomalalik – oʻqituvchi va tarbiyachilarning sinfda individual ish olib borish jarayonida ota-onalar hamda oʻquvchilar bilan muloqotni aniq bir

tarbiyaviy maqsadni ko'zlagan holda tashkil eta olishi va ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri boshqara bilishidir. O'qituvchining kasbiy faoliyatida xushmuomalalikning yosh o'qituvchi amal qiladigan mezonlarini alohida ta'kidlab o'tamiz.

O'qituvchi kasbiy mahoratida muhim ahamiyatga ega bo'lgan insoniy fazilat hamda xushmuomalalikni o'zida shakllantirishi uchun muntazam faoliyat olib borishi zarur. O'qituvchi pedagogik faoliyatiga oid shaxsiy o'z-o'zini tarbiyalashning o'zaro fikr almashish va aloqadorlikka doir quyidagi tizimlarini tavsiya etish mumkin.

Kasbiy faoliyat jihatidan o'z-o'zini anglashni (muomalada o'zaro fikr almashishga doir sifatlarni, ijobiy va zaif tomonlarini aniqlashni) amalga oshirish va shu asosda o'zaro fikr almashish asosida o'z-o'zini tarbiyalash dasturini ishlab chiqish.

O'z kasbiy faoliyatiga quyidagi yo'nalishlarda baho berish maqsadga muvofiq: kishilar bilan bo'lgan muomaladan so'ng olingan taassurotlarni tahlil qilish, o'quvchilar bilan muomalaning so'nggi holatlarini o'rganib, muomala haqida o'zining yutuq va kamchiliklarini tahlil qilish, muomaladagi imkoniyatlaringizni atrofdagilar (o'qituvchilar jamoasi, ota-onalar, o'quvchilar) qanday baholashi haqidagi tasavvurlarga ega bo'lish.

Mavzu yuzasidan quyidagi savollar haqida o'ylab ko'ring.

1. Pedagogik ta'sir ko'rsatish – kommunikativ qobiliyatning asosiy usuli sifati to'g'risida tushunchaga egamisiz?
2. “Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi” ma'ruzani o'rganib chiqing. Muloqot jarayonini boshqarish uslublari va xususiyatlari?

**18-mavzu. Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning
pedagogik-psixologik tasnifi
(ma'ruza)**

1-topshiriq. Mavzu yuzasidan mashqni bajaring.

Mashq

**Muammoli vaziyat
Pedagogik muloqotni tashkil etish yo'llari
ahamiyatli tomoni nimada deb o'ylaysiz?**

2-topshiriq. Pedagogik muloqot nima uchun kerak? Nima uchun? texnikasi orqali tahlil qiling.

1. Pedagogik muloqot nima uchun kerak?

Muloqot o'qituvchi va o'quvchilar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o'zaro axborot almashishida, ta'lim va tarbiyaviy ta'sir o'tkazishida, o'zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'lishi uchun kerak.

Muloqot o'qituvchi va o'quvchilar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, o'zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'lishi uchun kerak.

Muloqot o'qituvchi va o'quvchilar jamoasining o'zaro ta'sir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, o'zaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon bo'lishi uchun kerak

2. Ta'lim jarayonini o'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro yaqin muloqoti nima uchun kerak?

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish; o'quvchilarning yashirin qobiliyatlarini rivojlantirish; dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

Salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish; o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish; o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr-mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish; quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

3-topshiriq. Quyidagi mashqni bajaring.

Termin	Ta'rif
Kommunikativ muloqot	bir tomonlama axborot uzatish
Interaktiv muloqot	muhim jihati ikki tomonlama bir-biriga ta'sir etish
Perseptiv muloqot	o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi o'zaro bir-birlarini idrok qilishi, anglash
Kommunikativ aloqa	o'quvchi bilan dastlabki o'zaro tanishuv jarayonida bevosita muloqotni tashkil etish

**Mazkur modul bo'yicha berilgan mavzularni
o'zlashtirganingizdan so'ng barcha mavzular
mazmun-mohiyatidan kelib chiqib shakllantirilgan
nazorat savollarni bajaring**

**“Pedagogik texnologiyalar” o'quv moduli bo'yicha
mavzularga oid test savollari**

**1-mavzu. O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda
o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni**

**1. Pedagogika atamasi qaysi so'zdan kelib chiqqan va qan-
day ma'noni bildiradi?**

- a) pedagogika atamasi qadimgi lotin tilidagi “paydogos” so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “bola yetaklovchi” degan ma'noni bildiradi
- b) qadimgi grek tilidagi paydogos so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “o'qitaman”, “o'rgataman” degan ma'noni anglatadi
- s) ingliz tilidagi “payne” so'zidan olingan bo'lib, bolani yetaklash, tarbiyalash degan ma'noni bildiradi
- d) qadimgi grek tilidagi “paydogos” so'zidan kelib chiqqan bo'lib, “bola yetaklovchi” degan ma'noni bildiradi

2. Pedagogika qanday fan?

- a) pedagogika tarbiyaning nazariy asoslarini tadqiq etuvchi ijtimoiy gumanitar fan
- b) pedagogika tarbiya jarayonining qonuniyatlari, prinsiplari, shakl va metodlari haqidagi gumanitar fan
- s) pedagogika ta'lim jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, metodlarini o'rganuvchi, ijtimoiy, umumkasbiy fan
- d) pedagogika ta'lim-tarbiya jarayonining mohiyati, mazmuni, qonuniyatlari, metodlarini o'rganuvchi ijtimoiy, umumkasbiy fan

3. Demokratik jamiyat qanaqa pedagogikaga tayanadi?

- a) demokratik tarbiya va avtoritar pedagogikaga

- b) avtoritar pedagogikaga va ilmiy, insonparvar tarbiya tizimiga
- s) totalitar tarbiya va demokratik pedagogikaga
- d) demokratik pedagogika va demokratik tarbiyaga

4. Pedagogik jarayon nima?

- a) pedagogik tizim
- b) maqsadga erishish uchun belgilangan ta'limiy jarayon
- s) ta'lim beruvchi bilan ta'lim oluvchi o'rtasidagi berilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan jarayon
- d) pedagogik harakatlar tizimi

5. Ta'lim texnologiyasi tushunchasi o'z ichiga nimalarni qamrab oladi ?

- a) ta'lim-tarbiyaning maqsadi va mazmuni, o'quv jarayoni, loyiha, ta'lim texnologiyalarini, vosita va shakllarni
- b) o'quv jarayoni, loyiha, ta'lim texnologiyalari, vosita va shakllar
- s) ta'lim-tarbiyaning usul va shakllari, faoliyat yo'nalishini, mahoratni
- d) ta'lim jarayonidagi yo'nalish, texnika, usuli, vosita va shakllar

6. Pedagogik tizim nima?

- a) individni shaxs, mutaxassis sifatida shakllantiruvchi, harakatdagi ijtimoiy-pedagogik xodisa
- b) ta'lim-tarbiya jarayoni, tizim
- s) bo'laklardan tuzilgan ijtimoiy birlik
- d) jarayonni bosqichma-bosqich usulda ifodalash

7. Uzluksiz ta'lim tizimi necha turdan iborat?

- a) 8
- b) 5
- s) 10
- d) 7

8. Ta'lim jarayonining vazifalariga nimalar kiradi?

- a) ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faolligini kuchaytirish, fikrlashni, xotirani, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish
- b) ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatini tashkillashtirish
- s) ta'lim oluvchilarning fikrlashni, xotirani, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish
- d) ta'lim oluvchilarning o'quv ko'nikma va malakalarni takomillashtirish

2-mavzu. Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlari

1. Pedagogika fanining predmeti nima?

- a) yosh avlodni o'qitish, tarbiyalash
- b) ta'lim-tarbiya, ma'lumotning mohiyati, qonunlarini ishlab chiqish
- s) ta'lim-tarbiya va shaxsni shakllantirish jarayonining qonuniyatlari, prinsiplarini o'rganish
- d) inson shaxsini rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq qilish asosida tarbiya metodikasini aniqlash

2. Pedagogika faniga berilgan quyidagi ta'riflardan qaysi biri to'g'ri deb hisoblaysiz?

- a) pedagogika uzluksiz ta'limni amalga oshirish, yosh avlodni tarbiyalash haqidagi fan
- b) pedagogika inson haqidagi fan
- s) pedagogika ta'lim-tarbiya va ma'lumot qonuniyatlari haqidagi fan
- d) pedagogika uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimining nazariy asoslarini va prinsiplarini, ta'lim-tarbiya jarayonida inson shaxsini rivojlantirish, shakllantirishning mohiyati, qonuniyatlari haqidagi fan

3. Pedagogika fanining asosiy tushunchalari qaysilar?

- a) maktab, o'qituvchi, ta'lim-tarbiya

- b) ta'lim, didaktika, ma'lumot, metod
- s) tarbiya, ta'lim, ma'lumot, rivojlanish, shakllanish
- d) o'qitish, tarbiyalash, o'qituvchi, ma'lumot

4. Pedagogik hodisa sifatida tarbiyaning mohiyati nimadan iborat?

- a) o'quvchilarga milliy istiqlol g'oyalarini, vatanga muhabbatni singdirish
- b) o'qituvchi-murabbiylarning ta'lim-tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishi
- s) shaxsni ijtimoiy tajribani egallash bo'yicha maqsadga qaratilgan ongli ravishda amalga oshiriladigan pedagogik jarayon
- d) maktab, oila, jamoatchilikning hamkorlikda o'quvchilarni tarbiyalashi

5. Pedagogika fanining asosiy tarmoqlarini aniqlang?

- a) umumiy pedagogika, didaktika, psixologiya, logopediya
- b) maktab pedagogikasi, maxsus pedagogika, pediatriya, maktabgacha tarbiya pedagogikasi
- s) umumiy pedagogika, maktabgacha tarbiya pedagogikasi, o'rta maktab pedagogikasi, maxsus pedagogika
- d) umumiy pedagogika, oila pedagogikasi, filosofiya, harbiy pedagogika

6. Pedagogika fanining metodologik asoslarini belgilang?

- a) ta'lim-tarbiyaning umumiy qoidalari, tarbiya haqidagi g'oyalar, prinsiplar
- b) ta'lim-tarbiyada qo'llaniladigan metodlar, amal qiladigan fikr-g'oyalar, qo'llanmalar
- s) pedagogik hodisalarni tadqiq qilishda qo'llanma bo'ladigan ilmiy-falsafiy g'oyalar, ilmiy meros
- d) ilmiy meros, ta'lim-tarbiya metodlari, pedagogik hodisalar, o'qituvchilarning tajribalari

7. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari qaysilar?

- a) kuzatish, anketa, laboratoriya, ekskursiya, illyustratsiya
- b) kuzatish, hikoya, suhbat, leksiya, anketa
- s) kuzatish, suhbat, anketa, maktab hujjatlarini o'rganish
- d) kuzatish, ishontirish, mashq, suhbat

8. Pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o'z amaliy harakatlari mohiyatining o'rganilishi – bu ...

- a) o'z-o'zini rivojlantirish
- b) o'z-o'zini baholash
- c) o'z-o'zini tahlil qilish
- d) o'z-o'zini anglash

3-mavzu. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari

1. Shaxs rivojlanishi va tarkib topishining asosiy omillari qaysilar?

- a) oila, maktab, moddiy turmush sharoiti
- b) muhit, tarbiyalovchi jamoa, adabiyot, san'at
- s) irsiyat, muhit, tarbiya, shaxsning o'z faoliyati
- d) irsiyat, tabiiy muhit, kattalar namunasi

2. Rivojlantiruvchi ta'limning mohiyati nimadan iborat?

a) aniq bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, harakat yo'llarini egallaydilar,

b) aniq bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, harakat yo'llarini egallaydilar

s) aniq bilimlarni o'zlashtiradilar, o'zlarining o'quv faoliyatlarini tuzadilar

d) aniq ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, o'zlarining o'quv faoliyatlarini boshqaradilar

3. Rivojlantiruvchi ta'lim berishda o'qituvchining asosiy vazifasi nimadan iborat?

a) bilish qobiliyatlarini rivojlantirish, o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkillashtirish

b) farazni ilgari surish va tekshirishdan iborat bo'lgan, muammoni yechish

s) xulosani tekshirish

d) muammoli vaziyatni anglash, muammoni ifodalash

4. Rivojlantiruvchi ta'limda talabalar qanday vazifalarni bajaradilar?

a) bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, harakat yo'llarini egalaydilar, o'quv faoliyatlarini tuzadilar va boshqaradilar

b) qayta takrorlaydilar, o'quv faoliyatlarini tuzadilar va boshqaradilar

s) mashq qiladilar, o'quv faoliyatlarini tuzadilar va boshqaradilar

d) namuna bo'yicha harakat yo'llarini egallaydilar

5. Rivojlanish deb nimaga aytiladi?

a) rivojlanish bu – inson shaxsining tarkib topish jarayoni

b) kishining aqliy, axloqiy-ma'naviy jihatdan kamol topishi

s) odamni anatomik-fiziologik jihatdan o'sishida, psixikasida, bilish qobiliyati, xulqi, ijtimoiy-siyosiy qarashlarida ro'y beradigan miqdor va sifat o'zgarishlar jarayoni

d) bolalarning jismoniy va ruhiy jihatdan o'sishi, shakllanishi

6. Shakllanish deb nimaga aytiladi?

a) shaxsning irsiyat, muhit, tarbiya ta'sirida rivojlanishi

b) tarbiya va muhit ta'sirida kishilar o'rtasida muayyan munosabatlar tarkib topishi

s) rivojlanish natijasi, shaxsning tarkib topishi, insoniy sifat va xususiyatlarning barqarorlashuvi, muayyan qiyofa kasb etish

d) inson tanasining rivojlanishi natijasida muayyan qiyofaga kirish, shakl tugallanganlik kasb etishi

7. Insoniyat to‘plagan ijtimoiy-tarixiy tajribaning tarkibiy qismlarini aniqlang?

- a) insoniyat hayot tajribasi, mehnati jarayonida to‘plagan bilimlar
- b) ta‘lim-tarbiya sohasida to‘plangan tajribalar, ilg‘or g‘oyalar
- s) tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar, ijodiy faoliyat usullari, ma‘naviy munosabatlar
- d) ma‘naviy-axloqiy fazilatlar, mehnat qurollari, o‘qituvchlarning ijodiy faoliyati

8. Rivojlanish deb nimaga aytiladi?

- a) rivojlanish – inson shaxsining tarkib topish jarayoni
- b) kishining aqliy, axloqiy-ma‘naviy jihatdan kamol topishi
- s) odamni anatomik-fiziologik jihatdan o‘shida, psixikasida, bilish qobiliyati, xulqi, ijtimoiy-siyosiy qarashlarida ro‘y beradigan miqdor va sifat o‘zgarishlar jarayoni
- d) bolalarning jismoniy va ruhiy jihatdan o‘shishi, shakllanishi

4-mavzu. Didaktika – ta‘lim nazariyasi

1. Didaktik markazlashgan munosabatalar texnologiyasini aniqlang?

- a) o‘qituvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo‘yiladi
- b) o‘quvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo‘yiladi
- s) didaktik jarayon munosabatalar markaziga qo‘yiladi
- d) hech kimning shaxsi munosabatalar markaziga qo‘yilmaydi

2. Didaktika ta‘lim nazariyasiga kim asos solgan?

- a) K.D. Ushinskiy
- b) A. Avloniy
- s) Qori Niyoziy
- d) A.S. Makarenko

3. Muammoli, interfaol, individual, modul masofaviy, kompyuter, hamkorlik, loyiha, dasturiy, rivojlantiruvchi, o'yin, ta'lim texnologiyalari qanday umumiy nom bilan ataladi?

- a) shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari
- b) shaxsni rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari
- s) shaxsni ijtimoiylashtiruvchi ta'lim texnologiyalari
- d) shaxsni boshqaruvchi ta'lim texnologiyalari

4. Shaxsga yo'naltirilgan munosabatalar texnologiyasini aniqlang?

- a) o'qituvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo'yiladi
- b) o'quvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo'yiladi
- s) didaktik jarayon munosabatalar markaziga qo'yiladi
- d) hech kimning shaxsi munosabatalar markaziga qo'yilmaydi

5. Pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy usullari qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) darsni to'g'ri tashkil etish, nutq, tashabbuskorlik, qobiliyat
- b) talab, istiqbollar belgilash, rag'batlantirish, jazolash, jamoatchilik fikri
- s) mehnatsevarlik, iroda, jazolash, muomala
- d) suhbat, badiiy adabiyot, muomala

6. Aniq maqsadlarni belgilash tartibini aniqlang?

- a) aniq maqsad, nazorat, usul, baholash
- b) umumiy maqsad, nazorat, usul, baholash
- s) maqsad, usul, nazorat
- d) maqsad, usul, nazorat, baholash

7. Didaktika atamasi qaysi so'zdan kelib chiqqan va qanday ma'noni bildiradi?

- a) "didaktika" so'zi lotincha "didasko" so'zidan olingan bo'lib, "o'qitish, o'rgatish" degan ma'noni bildiradi
- b) "didaktika" so'zi inglizcha "didasko" so'zidan olingan bo'lib, "o'qitish, o'rgatish" degan ma'noni bildiradi

- s) “didaktika” soʻzi fransuzcha “didasko” soʻzidan olingan boʻlib, “oʻqitish, oʻrgatish” degan maʼnoni bildiradi
- d) “didaktika” soʻzi grekcha “didasko” soʻzidan olingan boʻlib, “oʻqitish, oʻrgatish” degan maʼnoni bildiradi

8. Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim texnologiyalarini pedagogik faoliyatda qoʻllashda taʼlim oluvchilarning qanday xususiyatlariga eʼtibor beriladi?

- a) shaxsiy tajribasi va saviyasiga
- b) saviyasi, ixtisosligi, fanga boʻlgan qiziqishiga
- s) psixologik xususiyatlari, oʻz hissiyotini boshqara olishda
- d) xulq-atvori va mijoziga

5-mavzu. Taʼlimning mazmuni

1. Taʼlim deb nimaga aytiladi?

- a) taʼlim bu – oʻqituvchining oʻquvchilarga taʼlim-tarbiya berish jarayoni
- b) taʼlim bu – maʼlumot berish maqsadida oʻqituvchi va oʻquvchilarning oʻzaro hamkorligi
- s) taʼlim bu – bilim, koʻnikma malakalarni egallash, ijodiy qobiliyatlarini oʻstirish, axloqiy-maʼnaviy fazilatlarini, oʻquv-bilish faoliyatini tashkil etishdan iborat pedagogik jarayon
- d) taʼlim bu – oʻquvchilarni bilim, koʻnikma, malakalar bilan qurollantirish, ularni rivojlantirish, tarbiyalashdan iborat faoliyat

2. Taʼlim jarayonining mohiyatini nima tashkil etadi?

- a) oʻqish, bilim, rivojlanish
- b) bilim, tarbiya, maʼlumot
- s) bilim, koʻnikma, malaka
- d) bilim, oʻqitish, rivojlanish

3. Maʼlumot nima?

- a) darsda oʻqituvchi tomonidan oʻquvchilarga beriladigan bilim, axborot

- b) kishining maktab yoki biron o'quv yurtini bitirib olgan bilimlari
- s) ilmiy bilimlar, amaliy ko'nikma malakalarni egallash jarayoni bosqichlari
- d) biron hodisa, voqyeani yoki shaxsini tasniflashdagi faktlarning jamlanmasi

4. Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish shakllari bu...?

- a) ommaviy, jamoaviy, guruhli, individual
- b) ma'ruza, seminar, mustaqil ish
- s) arra texnikasi, birgalikda o'rganish
- d) o'ylang, juftlikka bo'lining

5. Evristika so'zining lug'aviy ma'nosi bu...?

- a) yunoncha "heurisko" – izlayapman, topyapman, kashf etyapman
- b) yunoncha kashfiyotlarni yaratish
- s) lotincha shaxsning xususiyat va sifatlarini ijobiy tomonga o'zgartirish
- d) yunoncha vaziyatda yangi harakatlarni qurish

6. An'anaviy ta'limda o'quvchining bosh vazifasi nimalardan iborat?

- a) axborotni qabul qilish va axborotni qayta ishlamagan holda javob berish
- b) o'quv topshiriqlarini va muammoli hal etishda ishtirok etish, doimo o'z bilimini boyitish
- s) o'z bilimini mustahkamlash maqsadida sidqidildan mehnat qilish
- d) namoyon etish, ijodiy izlanish

7. An'anaviy yondashuvning asosiy xususiyati nimada?

- a) gapirib berish, tushuntirish, axborotni xotirada saqlab qolish
- b) nazorat turlari (joriy, oraliq, yakuniy)

- s) ijodiy yondashuv, namoyon etish
- d) o‘zaro ta’sirlar, ijodiy izlanish

8. O‘quv jarayonida o‘quvchilarning jamoada, kichik guruh va juftlikda bilimlarni birgalikda o‘zlashtirishlari munosabati-ning hamkorlikda tashkil etilishini ifodalovchi ta’lim qanday nomlanadi?

- a) innovatsion ta’lim
- b) loyiha ta’limi
- s) hamkorlik ta’limi
- d) interfaol ta’lim

6-mavzu. O‘qitish jarayoni

1. An’anaviy ta’limda o‘qituvchining bosh vazifasi nimalardan iborat?

- a) axborotni va ma’lumotni tushuntirish orqali yetkazish
- b) o‘quv topshiriqlarini va muammoli hal etishda ishtirok etish
- s) o‘z bilimini mustahkamlash maqsadida sidqidildan mehnat qilish
- d) hamkorlikda ishlash, kitobxonlik bilan shug‘ullanish

2. O‘quv topshiriqlarini jamoada, kichik guruhlarda yoki juftlikda birgalikda, o‘zaro hamkorlikda bajarish qanday ta’limning asosiy g‘oyasi sanaladi?

- a) rivojlantiruvchi ta’limning
- b) hamkorlik ta’limining
- s) interfaol ta’limning
- d) masofaviy ta’limning

3. O‘qituvchi tomonidan o‘quvchini muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo‘naltirish orqali yo‘naltirilgan ma’ruza qanday ma’ruza sanaladi?

- a) binar ma’ruza
- b) ma’ruza-bayon

- c) muammoli ma'ruza
- d) ma'ruza-seminar

4. Bilimlarni muammoli bayon qilish, o'quvchilarni izlanishga undash, har qanday ta'limning turlari sanaladi?

- a) hamkorlik ta'limining
- b) muammoli ta'limning
- s) mustaqil ta'limning
- d) interfaol ta'limning

5. O'quvchilarda ijodiy izlanish, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan ta'lim texnologiyalari qanday texnologiyalar sanaladi?

- a) hamkorlik ta'limi texnologiyalari
- b) muammoli ta'lim texnologiyalari
- s) mustaqil ta'lim texnologiyalari
- d) interfaol ta'lim texnologiyalari

6. Ta'lim berish usullarini tanlashda qaysi omillari hisobga olinadi?

- a) maqsadni belgilash, mazmun, o'quv imkoniyatlari, vaqt sarfi, sharoit, ta'lim beruvchining bilimdonligi
- b) o'quv axborot mazmuni hajmi va murakkabligi, ta'lim oluvchilarni o'quv imkoniyatlari, ta'lim berish sharoiti
- s) ta'lim oluvchilarning o'quv imkoniyatlari, vaqt sarfi, ta'lim berish sharoiti, ta'lim oluvchilar soni
- d) ta'lim oluvchilarning o'quv imkoniyatlari, ta'lim oluvchilar soni, ta'lim beruvchining chuqur bilimdonligi

7. Muammoli o'qitish yetarli darajada bo'lishi uchun qanday bo'lishi kerak?

- a) yaxlit o'quv-tarbiya jarayonining uzviy qismi bo'lishi kerak
- b) o'quv fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish bilan bog'langan bo'lishi kerak

- s) ta'lim olishning didaktik qimmatini belgilashi kerak
- d) o'quvchi bilan individual suhbat qila bilishi kerak

8. Muammoli ta'limning bosh maqsadi nimadan iborat?

- a) muammoni to'liq tushunish va uni hal eta olishga o'rgatish
- b) o'quvchida notanish dalilning mavjud bo'lishi
- s) yuzaga keladigan bilish mashaqqatini hal qilish
- d) muammoni to'liq yechish

7-mavzu. O'qitish metodlari

1. Ijodiy fikrlovchilikka oid darajada maqsad qanday belgilanadi?

- a) shaxsiy faoliyat bo'yicha ijodiy izlanishni olib borish ko'nikmalarini shakllantirish
- b) nazariy bilimni o'xshashlik bo'yicha qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish
- s) harakatlar to'g'risida tushunchalarni shakllantirish
- d) harakatlarni tartib bo'yicha bajarish malakalarini shakllantirish.

2. Ta'lim-tarbiyaning birligi?

- a) ta'limga asoslangan holda tarbiyani shakllantirish
- b) o'quvchi faoliyatini samarali uyushtirish
- s) ta'lim shakllarini qulaylashtirish
- d) bilim va malakalarni shakllantirish

3. Pedagogik faoliyatda maxsus reja asosida olib boriladigan tadqiqot modellari qanday ataladi?

- a) predmetli modellashtirish
- b) belgili modellashtirish
- s) vositali modellashtirish
- d) aksiologik modellashtirish

4. Muammoni hal etish bosqichlarini aniqlang?

- a) tekshirish, tushuntirish, isbotlash
- b) tekshirish, savol-javob, nazorat
- s) tushuntirish, isbotlash, nazorat
- d) nazorat, tushuntirish, isbotlash

5. Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullarni aniqlang?

- a) muammoni o'rganish, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, faktlarni aniqlash va qiyoslash
- b) ikki tomonlama ish olib borish, faktlarni aniqlash va qiyoslash
- s) vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish, faktlarni aniqlash va qiyoslash
- d) o'quvchilar faoliyatini o'zlari tahlil qilishlariga imkoniyat yaratish

6. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy asoslari qaysilar?

- a) ta'lim oluvchining o'qitish jarayonidagi o'rnini belgilash va shaxsni rivojlantirish
- b) ta'lim oluvchining kasbiy shakllanishi bo'yicha me'yoriy talablar qo'yish
- s) ta'limni tashkil etishda pedagogning ijodiy qobiliyati va mahoratiga tayanish
- d) ta'lim jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarini qo'llash

7. Avtoritar munosabatlar texnologiyasini aniqlang?

- a) o'qituvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo'yiladi
- b) o'quvchi shaxsi munosabatalar markaziga qo'yiladi
- s) didaktik jarayon munosabatalar markaziga qo'yiladi
- d) hech kimning shaxsi munosabatalar markaziga qo'yilmaydi

8. Interfaol metodlar keltirilgan qatorni aniqlang?

- a) aqliy hujum, debat, BBB, klaster, zinama-zina

- b) tushuntirish, ma'ruza, seminar, zinama-zina
- s) amaliy, og'zaki, ko'rsatmali, zinama-zina
- d) laboratoriya mashg'ulotlari, zinama-zina

8-mavzu. Kreativ ta'lim

1. Tanqidiy fikrlash asosini tashkil qiluvchi fazalarning nomlari yozilgan qatorni toping?

- a) chaqiruv yoki da'vat, anglash, mulohaza qilish, refleksiya
- b) da'vat, idrok, sezish, refleksiya
- s) anglash, o'ylash, xulosa chiqarish, refleksiya
- d) mulohaza qilish, fikr yuritish, izlanish

2. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga amalda savollar yordamida erishish mumkin. Bularga qaysilar kiradi?

- a) tahlil, sintez, sharhlash, qo'llash
- b) tahlil, qo'llash, sharhlash
- s) tahlil, qo'llash, sintez, o'zgartish
- d) tahlil, qo'llash, sintez, sharhlash, bog'lash

3. Pedagogning qaysi jarayonini sahnadagi aktyorlar faoliyatiga o'xshatish mumkin?

- a) xatti-harakati, dars olib borish jarayoni
- b) estetik his-tuyg'usini
- c) o'quvchilar bilan muloqotini, bilim saviyasini
- d) mimika va pantomimika qoidalariga xos harakatini

4. Pedagogik texnologiyada, o'yinda ishtirok etuvchi soniga ko'ra didaktik o'yinlar qanday turlarga bo'linadi ?

- a) individual, guruhli va ommaviy o'yinlar
- b) ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi
- s) ijodiy, ishbilarmon, rolli o'yinlar
- d) konferentsiya, syujtli-rolli, o'yin mashqlari

5. Pedagogik nazariyaning o'qituvchi kasbiy faoliyatidagi ahamiyati nimada?

- a) o'qituvchi pedagogik tafakkurini shakllantiradi
- b) o'qituvchini kasbiy-metodologik bilimlar va ko'nikmalar bilan qurollantiradi
- s) o'qituvchini o'z fani bo'yicha maxsus bilimlar bilan qurollantiradi
- d) o'qituvchida tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantiradi

6. Pedagogik jarayon modelini tashkil qiluvchi elementlarga qaysilar kiradi?

- a) pedagoglar, ota-onalar, o'quvchilar, maqsad va vazifalar, mazmun, vositalar, shakllar, uslublar va usullar, topshiriqlar
- b) pedagoglar, ota-onalar, o'qitish, tarbiya, maktab jamoasi, pedagog-o'quvchi
- s) ehtiyojlar, yo'l-yo'riqlar, motivlar, maqsad va vazifalar
- d) o'quv-tarbiya jarayoni, o'qituvchi, o'quvchilar, maktab jamoasi, oila

7. Ta'lim oluvchining asosiy belgilari qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- a) onglilik, javobgarlik, qadr-qimmat, erkinlik, individuallik
- b) bilim, malaka va ko'nikmalar tajriba va yo'nalganlik
- s) dunyoqarash va e'tiqodlar, ijtimoiy va biologik xususiyatlar majmui
- d) dunyoqarash, javobgarlik, qadr-qimmat, erkinlik, individuallik

8. Ta'limning samaradorlik mezonini ko'rsating?

- a) kasbiy faoliyatda mustaqil fikrlash va o'z-o'zini nazorat qilib borish
- b) mehnat xavfsizligi qoidalariga amal qilish
- s) mehnatga ijodiy yondashish, mehnat madaniyatini shakllantirish
- d) mas'uliyatlilik hissi, bilim, malaka va ko'nikmalar

9-mavzu. Tarbiya nazariyasi va usullari

1. Tarbiya uch narsaga ehtiyoj sezadi: ilmga, iste'dodga va mashqqa. Bu so'zlar qaysi mashhur faylasufga tegishli?

- a) Arastu
- b) Aflotun
- s) A.N. Forobiy
- d) Abu Rayxon Beruniy

2. Tarbiyaning tarixiy xarakteri deganda nima tushunasiz?

- a) tarbiyaning tarixiy rivojlanishi bilan, tarix fani bilan bog'liqligini tushunamiz
- b) inson tarbiyasini u yashagan tarixiy sharoit bilan bog'liq holda amalga oshirilishi
- s) o'quvchilarni har bir xalqning tarixiy an'analari ruhida tarbiyalashni tushunamiz
- d) jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan bog'liq holda tarbiya xarakteri, mazmuni, vazifalari, metodlarining o'zgarib borishi

3. Ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning mohiyati nimadan iborat?

- a) inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, o'stirish, parvarish qilish
- b) yosh avlodga eng yaxshi umuminsoniy sifatlarni singdirish
- s) insoniyat ijtimoiy-ma'naviy tajribalarni yosh avlodga o'rgatish orqali ularni hayotga tayyorlash
- d) yosh avlodni ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash

4. Umuminsoniy tarbiyaviy qadriyatlarga nimalar kiradi?

- a) butun insoniyatning ta'lim-tarbiya sohasidagi tajribalari
- b) barcha xalqlar uchun umumiy bo'lgan ilg'or tarbiyaviy g'oyalar, an'analar
- s) tarbiyada barcha insonlarning qadr-qimmatini hurmat qilish
- d) barcha millatlarga xos axloqiy normalar

5. Quyidagi so‘zlar kimga tegishli?

“Tarbiyani tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq va jahldor bo‘lishni bilishi lozim, u o‘zni shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalansin”.

- a) K.D. Ushinskiy
- b) A. Avloniy
- s) Qori Niyoziy
- d) A.S. Makarenko

6. Tarbiya jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

a) tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati uning darsdan tashqari vaqtida amalga oshirilishidir

b) tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati uning ikki tomonlama jarayon ekanligi va bolaga xulq qoidalarini o‘rgatishdir

s) tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati uning davomiyligi, uzluksizligi, kompleks (yaxlit) xarakteri, ikki tomonlama jarayon ekanligi

d) tarbiyaning o‘ziga xos xususiyati uning o‘quvchilarni tarbiyalashga qaratilganligidir

7. Quyidagi so‘zlar qaysi mashhur ma’rifatparvar pedagogga tegishli?

“Yaxshi tarbiya millat ichidan buyuk insonlarni ko‘paytirishga, qolganlarini esa sog‘lom fikr yurituvchi fuqarolarga aylantirishga, qolganlarini esa sog‘lom fikr yurituvchi fuqarolarga aylantirishga qodir”.

- a) Ya.A. Komenskiy
- b) Gelvetskiy
- s) K.D. Ushinskiy
- d) M. Behbudiy

8. Tarbiya jarayonining mohiyati nimadan iborat?

a) tarbiya – shaxs rivojlanish va shakllanishiga rahbarlik qilishdan iborat

b) tarbiya muayyan xislat va sifatlarni tarbiyalanuvchilarga singdirish uchun ularning psixikasiga sistemali va izchil ta'sir o'tkazish jarayonidir

s) tarbiya shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish bo'yicha faoliyatini tashkil etishga qaratilgan va ongli ravishda amalga oshiriladigan jarayondir

d) tarbiya bu – tarbiyachi istagan axloqiy-ma'naviy sifatlarni tarbiyalanuvchilarga singdirish maqsadida maxsus tashkil etilgan pedagogik jarayon

10-mavzu. Pedagogika tarixining maqsad va vazifasi. Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar

1. Dialektik-materialistik metodologik konsepsiyaga muvofiq shaxsning rivojlanishi va shakllanishida aniqlovchi xususiyatga ega bo'lgan omilni belgilang?

- a) tarbiya
- b) irsiyat
- s) ijtimoiy muhit
- d) o'z-o'zini tarbiyalash

2. Ta'lim-tarbiyani uzviy birlikda olib borish kerak degan fikr qaysi mutafakkirga tegishli?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

3. Pedagogikaning falsafiy-metodologik asoslariga nimalar kiradi?

- a) psixologik qonuniyatlar va prinsiplar
- b) pedagogik qonuniyatlar va prinsiplar

s) falsafa qonunlari, bilish nazariyasi, shaxs nazariyasi, faoliyat nazariyasi, malakaviy pedagogika

d) malakaviy o'qitishda erishilgan yutuq va tajriba

4. Ta'lim, tarbiyaga birinchi marta ta'rif bergan olim kim?

a) A. Forobiy

b) A. Navoiy

s) A. Temur

d) M. Behbudiy

5. Keltirilgan javoblarning qaysisi tarbiyaviy jarayon bosqichlari qatoriga kirmaydi?

a) ma'lum bilimlar asosida shaxsning qandaydir sifatlariga ijobiy munosabatni shakllantirish

b) ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, barqaror xulq-atvor malakalarini shakllantirish

s) ma'lum shaxsiy sifatlar va ongli munosabatni shakllantirish

d) shaxsiy sifatlar namoyon qilishga barqaror qarashlar va e'tiqodlarni shakllantirish

6. Yangi usul maktablari ochish, ularda bolalarga dunyoviy fanlarni o'rgatish g'oyalarini ilgari surgan mutafakkir

a) A. Forobiy

b) Muqimiy

s) A. Jomiy

d) M. Behbudiy

7. Noan'anaviy darslarning ahamiyati nimada?

a) o'qituvchining bilish faoliyatini o'stiradi

b) darslarni qiziqarli, samarali bo'lishini ta'minlaydi

s) o'quvchilarni shu fanga bo'lgan qiziqishini orttiradi

d) ta'lim va tarbiya jarayonini rivojlantiradi

8. “Inson kamolotga yolg‘iz o‘zi erisha olmaydi”, degan g‘oya muallifi kim?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

11-mavzu. VII asrdan XIV asrgacha bo‘lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti

1. O‘quvchilarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajalarini yuqoriroq pog‘onaga ko‘tarish zarur, bu...

- a) maktab, oila va jamoatchilik pedagogik talablarining birligi orqali
- b) pedagogik ta’sirlarning ketma-ketligi va muntazamligi orqali
- s) o‘quvchilarning ijodiy sifatlariga tayanish orqali
- d) pedagogik rahbarlikni o‘quvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligi bilan olib borish orqali

2. Ezgulik va yovuzlik olamini inoqlikka, tinch-osoyishtalikka chaqirgan shoira qaysi qatorda belgilangan?

- a) A. Forobiy
- b) Muqimiy
- s) A. Jomiy
- d) Nodira

3. O‘quvchilarda ko‘nikma va malakalar shakllanishining asosiy shartlarini ko‘rsating?

- a) mashg‘ulotlarining to‘g‘ri tashkil qilinishi
- b) o‘quvchilarda yetarli darajadagi kasbiy bilimlarning mavjudligi
- s) vazifa, maqsad va usullarning aniqligi
- d) shakllanadigan ko‘nikma va malakalar xususiyatiga mos ta’lim metodlarining mavjudligi

4. Odob-axloq, imon, e'tiqod, ta'lim-tarbiya sohasida o'zi yuksaklikka, mutafakkirlikka erishish kerak degan fikrlar muallifi kim?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudi

5. Ta'lim vazifalariga nimalar kiradi?

- a) inson shaxsining rivojlanishi va tarbiya orasidagi qonuniy aloqalarni tadqiq qilish
- b) faol, ijodkor shaxsni tarbiyalash
- s) o'quvchilar bilimlarini chuqur egallashga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish
- d) ta'lim-tarbiyaning samarali metodlarini ishlab chiqish

6. «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishuv to'g'risida» kabi asarlari kimga tegishli?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudi

7. Pedagogikaning tarkibiy qismlarini belgilang?

- a) o'quv-tarbiya jarayonining maqsadi, vazifalari, motivlari, mazmuni, vositalari, topshiriqlar
- b) alohida o'qitish jarayoni va tarbiyalash jarayonlari
- s) tarbiya va o'z-o'zini tarbiyalash, o'qitish va o'quv-bilish jarayonlari
- d) tarbiya, o'z-o'zini tarbiyalash va qayta tarbiyalash jarayonlari

8. “Tabiat bilan tarbiya bir-biriga o‘xshaydi”, degan g‘oya-ning muallifi kim ?

- a) A. Aflotun
- b) Suqrot
- s) Demokrit
- d) Arastu

12-mavzu. Sharq uyg‘onish davri va unda ta’lim-tarbiya masalalari

1. Ta’lim texnologiyasi tushunchasi nimalarni o‘z ichiga oladi?

- a) ta’lim-tarbiyaning maqsadi va mazmuni
- b) o‘quv jarayoni, loyiha, ta’lim texnologiyalari, vosita va shakllar
- s) ta’lim-tarbiyaning usul va shakllari
- d) o‘quvchilarning tafakkurini va qiziqishini

2. Sharqda “Shayx ar-Rais” nomi bilan mashhur bo‘lgan alomamlar qaysi qatorda ko‘rsatilgan?

- a) A. Sino
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

3. Pedagogikada tarbiyaning bosh maqsadi nimalarda ko‘rinadi?

- a) o‘quvchi yoshlarda insoniy fazilatlarni tarkib toptirish
- b) shaxsning hayotiy intilishlari va ehtiyojlarini ro‘yobga chiqarish
- s) shaxsda biron-bir kasbga doir ko‘nikmalarni shakllantirish
- d) shaxsni mustaqil hayotga, kasb-hunar egallashga tayyorlash

4. Yaqin va uzoq istiqbollarni ko‘zlab amalga oshirilishi zarur bo‘lgan tarbiya prinsiplarini aniqlang?

- a) tarbiyaning hayot bilan aloqadorligi
- b) tarbiyaning aniq bir maqsadga yo‘naltirilganligi
- s) ong va xulq-atvorning birligi
- d) tarbiyaga kompleks yondashuv

5. «Al-qonun», «Donishnoma», «Ash-Shifo», «An-Najot» kabi asarlari qaysi mutafakkirga tegishli?

- a) A. Sino
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

6. O'quvchilarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajalarini yuqoriroq pog'onaga ko'tarish zarur, bu...

- a) maktab, oila va jamoatchilik pedagogik talablarining birligi orqali
- b) pedagogik ta'sirlarning ketma-ketligi va muntazamligi orqali
- s) o'quvchilarning ijodiy sifatlariga tayanish orqali
- d) pedagogik rahbarlikni o'quvchilarning tashabbuskorligi va mustaqilligi bilan olib borish orqali

7. O'quvchilarda ko'nikma va malakalar shakllanishining asosiy shartlarini ko'rsating?

- a) kasb ta'limi mashg'ulotlarining to'g'ri tashkil qilinishi
- b) o'quvchilarda yetarli darajadagi kasbiy bilimlarning mavjudligi
- s) o'qituvchilarning to'g'ri yo'l-yo'riqlar ko'rsatishi
- d) shakllanadigan ko'nikma va malakalar xususiyatiga mos ta'lim metodlarining mavjudligi

8. "Ta'lim – degan so'z xalqlar va shaharliklar o'rtasida nazariy fazilatni birlashtirish, tarbiya esa shu xalqlar o'rtasida tug'ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish", degan fikrlar kimga tegishli?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

13-mavzu. Sharq pedagogik ta'limotida ta'limiy-axloqiy qarashlar

1. Ta'lim vazifalariga nimalar kiradi?

a) shaxsining rivojlanishi va tarbiya orasidagi qonuniy aloqalarni tadqiq qilish va tarbiyaviy faoliyatning nazariy-metodik masalalarini ishlab chiqish

b) ta'limning yangi konsepsiyalarini amalga oshirish vosita va yo'llarini yaratishga e'tiborni qaratish, faol, ijodkor shaxsni tarbiyalash

s) o'quvchilar bilimlarini chuqur egallashga yangicha yondoshuvlarni ishlab chiqish

d) ta'lim-tarbiyaning samarali metodlarini ishlab chiqish

2. Tarbiyaga oid o'z qarashlarini "Chihil" hadis asarida ifoda etgan mutafakkir kim ?

a) A. Forobiy

b) A. Navoiy

s) A. Jomiy

d) M. Behbudiy

3. Pedagogik jarayon modelini tashkil qiluvchi elementlarga qaysilar kiradi?

a) pedagoglar, ota-onalar, o'quvchilar, maqsad va vazifalar, mazmun, vositalar, shakllar, uslublar va usullar, topshiriqlar

b) pedagoglar, ota-onalar, o'qitish, tarbiya, muassasa, pedagog-o'quvchi

s) ehtiyojlar, yo'l-yo'riqlar, motivlar, maqsad va vazifalar

d) o'quv-tarbiya jarayoni, o'qituvchi, talabalar, maktab jamoasi, oila

4. O'quvchining mustaqil faoliyatini tashkil etishning asosiy xususiyati nimada?

a) o'quvchini mustaqil ishlashga o'rgatadi

b) ta'limning bu shaklini mustaqil ravishda o'quvchining o'zi tashkil qiladi

s) mustaqil ish auditoriyadan tashqarida o'tkaziladi

d) talabaga o'z vaqtini to'g'ri taqsimlashni o'rgatadi

5. Inson tafakkuri, aqli, bilimi va ilmiy bilimlarini yuksak qadrlagan va «Bilim va donishmandlik insonning bezagidir» asarda keng yoritgan alloma qaysi qatorda belgilangan?

a) A. Forobiy

b) A. Navoiy

s) A. Jomiy

d) M. Behbudiy

6. Pedagogik tashxisning muhim mezonlarini ko'rsating?

a) haqqoniylik, ishonchlilik, puxtalik

b) pedagogik tahlil

s) pedagogik diagnostika

d) interpretatsiya

7. Dasturli ta'limning turlari – bu?

a) kompyuter texnologiyalari, muammoli ta'lim, modulli

b) axborotlashtirish texnologiyalari, muammoli ta'lim, modulli

s) chiziqli, kengaytirilgan, adaptatsiyalashgan, kombinatsiyalashgan, blokli, modulli

d) individual yondashuv, muammoli ta'lim

8. Yolg'onchilik, ikkiyuzlamalik, bilimsizlik va mutassiblik, ijtimoiy-madaniy qoloqlikni tarbiya nazariyasida ifodalangan alloma kim?

a) A. Forobiy

b) Muqimiy

s) A. Jomiy

d) M. Behbudiy

14-mavzu. XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar

1. Tarbiyada chinakam do'stlik va dunyoqarashlarining yaqinligi ularni birlashtirish nuqtai nazarni targ'ibot qilgan mutafakkir kim?

- a) A. Forobiy
- b) A. Furqat
- s) A. Jomiy
- d) M. Behbudiy

2. Ma'naviy barkamol inson deganda qanday odamni tushunasiz?

- a) milliy va umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarni chuqur egallagan va unga amal qilgan ziyoli shaxs
- b) adabiyot, san'at, falsafa, huquqqa doir chuqur bilimga ega bo'lgan kishilar
- s) jamiyatda mavjud barcha qonun-qoidalarini, axloq normalarini mukammal o'zlashtirgan shaxslar
- d) o'z kasbini yaxshi egallagan, ma'naviy jihatdan yetuk shaxs

3. Ma'naviy qadriyatlar deganda nimani tushunasiz?

- a) o'zbek millatiga tegishli barcha og'zaki va yozma badiiy, ilmiy, falsafiy ta'limotlar
- b) muayyan millatga tegishli bo'lgan barcha axloqiy, diniy badiiy, huquqiy, siyosiy, ma'naviy meros
- s) faqat bir millat tomonidan yaratilgan, avloddan avlodga o'tib kelayotgan, barcha moddiy meros
- d) axloq-odob, siyosat, falsafa sohasida yaratilgan milliy-ma'naviy qadriyatlar

4. Jadidlar 1906-yilda qaysi gazeta nashr ettirib, o'z g'oyalarini tarqata boshladilar?

- a) Shuhrat

- b) Taraqqiy
- s) Xurshid
- d) Sho'ro

5. Axloqning jamiyat ma'naviy hayotiga ta'siri?

- a) axloq jamiyatning ma'naviy poklanishga, ijtimoiy yuksalishga asos bo'ladi
- b) axloq jamiyat a'zolarini gunoh ishlardan saqlaydi, ijtimoiy yuksalishga asos bo'ladi
- s) axloq kishilarni ezgulikka, savob ishlar qilishga undaydi
- d) axloq jamiyatning ma'naviy poklanishiga xizmat qiladi, yurt tinchligini va totuvligini ta'minlaydi, ijtimoiy yuksalishga asos bo'ladi

6. «Turkiy guliston yohud axloq», «Maktab gulistoni», «Mardikorlar ashulasi» kabi asarlari qaysi siyosat arbobiga tegishli?

- a) Forobiy
- b) A. Avloniy
- s) A. Jomiy
- d) M. Behbudiy

7. O'quv faoliyati – bu:

- a) o'quvchining o'qituvchi ishtirokisiz bilim egallashi
- b) bilimlarni amalda qo'llanilishi, insoniy sifatlar hosil qilishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati
- s) bevosita idrok va anglash orqali bilimlar egallashi
- d) o'quvchilar tomonidan o'qituvchi rahbarligida ilmiy bilimlar, malakalar va ko'nikmalarning egallanishi

8. Mehnat tarbiyasining mazmun-mohiyatini aniqlang?

- a) mehnat tarbiyasi shaxsning har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir
- b) mehnat tarbiyasi shaxsning har tomonlama shakllanish vositasi, uning shaxs sifatida ulg'ayish omilidir

- s) mehnat ta'limi mehnat ma'lumoti berishning tarkibiy qismidir
- d) mehnat butun moddiy va ma'naviy boyliklarning ijtimoiy taraqqiyotning negizidir

15-mavzu. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar

1. Ta'lim muassasalarida axloqiy tarbiya muammosi qaysi javobda to'g'ri berilgan?

- a) ta'lim muassasida o'qitish jarayonini ilg'or pedagogik texnologiya va axborot texnologiyalari asosida uyushtirish
- b) o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi axloqiy va aqliy saviyani oshirishga erishish
- s) o'quv-tarbiya jarayoni qat'iy reja asosida olib borilishi
- d) ta'lim oluvchilarni o'quv muassasasining umumiy tartibga rioya qilishga erishishini ta'minlash

2. Jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya va aqliy tarbiya bo'lishi kerak deb o'zining pedagogik qarashlarida talqin qilgan mutafakkir kim?

- a) Aflotun
- b) Suqrot
- s) Demokrit
- d) Arastu

3. Faoliyatni tashkil qilish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakllantirish metodlari?

- a) suhbat, ma'ruza, o'rnak
- b) pedagogik talab, odatlantirish, ijtimoiy fikr, mashq qildirish
- s) rag'batlantirish, jazolash musobaqa, ma'qullash
- d) tarbiyalovchi vaziyatlar yaratish, munozaralar

4. Kishi axloqi bir necha fazilatlardan – jasurlik, donolik, mo‘tadillik, adolatparvarlik aks etdi degan g‘oyani ilgari surgan alloma?

- a) Aflotun
- b) Suqrot
- s) Demokrit
- d) Arastu

5. Tarbiya jarayoni qanday bosqichlardan iborat?

a) tarbiyachi avval tarbiyaviy vazifani belgilaydi, uning mazmunini, amalga oshirish shakl, metodlarini aniqlaydi, natijalarni tahlil qiladi

b) tarbiyaviy vazifalarni idrok qilish, tushunish, umumlashtirish, amalda qo‘llash bosqichlari

s) o‘quvchilarni umumiy talab va me‘yorlar bilan tanishtirish, qarash va e‘tiqodlarni shakllantirish, amaliy ko‘nikma va malakalarni tarkib toptirish

d) tarbiyaning maqsadga qaratilganligi, mustaqillik, tarbiyaga hamma fuqarolarning tengligi prinsipi

6. Obyektiv idealizm nazariyasining asoschisi qaysi qatorda aniq ko‘rsatilgan?

- a) Aflotun
- b) Suqrot
- s) Demokrit
- d) Arastu

7. Pedagogikaning tarkibiy qismlarini belgilang?

a) o‘quv-tarbiya jarayonining maqsadi, vazifalari, motivlari, mazmuni, vositalari, topshiriqlar

b) alohida o‘qitish jarayoni va tarbiyalash jarayonlari

s) tarbiya va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayonlari

d) tarbiya, o‘z-o‘zini tarbiyalash va qayta tarbiyalash jarayonlari

8. «Fozil odamlar shahri», «Baxt-saodatga erishuv to‘g‘risida» kabi asarlari kimga tegishli?

- a) A. Forobiy
- b) A. Navoiy
- s) A. Temur
- d) M. Behbudiy

16-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda ilg‘or pedagogik g‘oyalar. G‘arbiy Yevropada

1. Lotincha «trivium» nomi berilgan dastur o‘z ichiga nechta dasturni qamrab oladi?

- a) grammatika, ritorika, dialektika
- b) grammatika, ritorika, arifmetika
- s) grammatika, arifmetika, geometriya
- d) grammatika, astronomiya, musiqa

2. Bolalarga bir yoshdan boshlab ijtimoiy tarbiya berish g‘oyasini olg‘a surib, uni asoslab bergan olim?

- a) A. Disterverg
- b) R. Ouen
- s) Makarenko
- d) F. Gerbard

3. Yevropada birinchi universitetlar qachon tashkil etilgan?

- a) XIII asrning ikkinchi yarmida
- b) XII asrning ikkinchi yarmida
- s) X asrning ikkinchi yarmida
- d) XI asrning ikkinchi yarmida

4. «Buyuk didaktika» asari qaysi maorif olimga tegishli?

- a) Y. Komenskiy
- b) Ushinskiy
- s) Makarenko
- d) Pestolotski

5. Lotincha «kvadrum» nomi berilgan dastur o‘z ichiga nechta dasturni qamrab oladi?

- a) arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqa
- b) arifmetika, geometriya, dialektika, musiqa
- s) geometriya, ritorika, dialektika, musiqa
- d) grammatika, ritorika, geometriya, musiqa

6. Bolalarda yozuv malakasini chiroyli hosil qilish kerak degan g‘oyani ilgari surgan mutafakkir qaysi qatorda belgilangan?

- a) Y. Komenskiy
- b) F. Gerbard
- s) R. Ouen
- d) Pestolotski

7. Qaysi olim axloqiy tarbiyaning o‘ziga xos vositalar tizimini ishlab chiqqan?

- a) A. Disterverg
- b) R. Ouen
- s) Makarenko
- d) F. Gerbard

8. «Kishi tarbiya predmeti sifatida» degan pedagogik antropologiya haqida qaysi olim fikr yuritgan?

- a) Y. Komenskiy
- b) Ushinskiy
- s) Makarenko
- d) Pestolotski

17-mavzu. Pedagogik mahorat fanining nazariy asoslari va uning o'qituvchi

1. "Pedagogik mahorat" tushunchasi qaysi javobda to'g'ri berilgan?

a) muayyan toifadagi vazifalarni hal qilish imkoniyatlariga ega bo'lgan mutaxassisning kasbiy pedagogik tayyorgarligi darajasi

b) o'quv mashg'ulotini tashkil etish shakli bo'lib, unda pedagog rahbarligida muammoli vaziyat yuzaga keltiriladi

s) pedagogik jarayonni bilish uni tashkil eta olish harakatga keltira olish, pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va xususiyatlari tahlili

d) axborot oqimining shaxs tomonidan tanqiddan holi, erkin ravishda uzatishiga erishishni ko'zlagan ruhiy ta'sir etish usuli

2. Pedagog va o'qituvchining muloqoti, o'zaro muloqotning orasida bilim, ko'nikma va malaka shakllanish jarayoni qanday ataladi?

a) ta'lim

b) tarbiya

s) bilim

d) muloqot

3. Pedagogik munosabatning tizimini aniqlang?

a) doimo o'zgarmaydigan ijobiy munosabat, sust holdagi ijobiy munosabat, barqaror salbiy munosabat

b) bir-birini tushunib olish, turli rollarda bo'lish, o'zini namoyon qilish

s) oldindan ogohlantirish, tezlik bilan ta'sir qilish

d) bo'lajak munosabatni modellastirish, oldinda munosabatda bo'ladigan guruhni bilish, bevosita munosabat o'rnatish, munosabatni boshqarish, munosabatni tahlil etish

4. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabat usuli pedagogik muomalaga kirishish yo'llarini belgilaydi. Muomalaga kirishish yo'llarini aniqlang?

a) darsni rang-barang shaklda tashkil etish, o'zida ishga hohish uyg'otish

b) shaxsga va jamoaga ta'sir eta bilish ko'nikmasi

s) doimiy o'zgarmaydigan ijobiy, sust holdagi ijobiy, barqaror bo'lmagan va barqaror salbiy

d) o'z nutqini boshqara olish bilan bog'liq bo'lgan ko'nikma

5. O'qituvchining innovatsion faoliyati nimalarga qaratilgan?

a) voqeiylikni o'zgartirishga, uning muammolari va usullarini yechishga qaratilgan

b) pedagogik jarayon va shaxs bilimlarini rivojlantirishga

s) o'z imkoniyatlarini amalga oshirish sifatidagi kreativ tajribasiga qaratilgan

d) shaxsni mukammal inson darajasiga yetkazishga

6. Pedagogik mahorat tizimiga nimalar kiradi:

a) his-hayojonni anglatuvchi so'zlar ishlatish, o'zgalarni tushunish, yolg'on, hushomad qilish

b) tadbirni tanlash, uni tayyorlash va o'tkazish

s) kasbga oid bilimlar, pedagogik qobiliyat, pedagogik texnika

d) nafas olish, ravon nutq, yolg'on, hushomad qilish

7. Shaxsning har tomonlama rivojlanishida ta'limning 3 asosiy pedagogik maqsadini ko'rsating ?

a) dunyoqarash, rivojlanish, tarbiyalash

b) estetik bilim berish

s) amaliy, ilmiy

d) rivojlantiruvchi, amaliy

8. O‘qituvchi faoliyatidagi muloqot odobiga qanday talablar qo‘yiladi?

- a) do‘stlik, xizmatdagi moslik, hamjihat bo‘lib ishlash, mayinlik, samimiylilik
- b) yoqtirish, yoqtirmaslik, chiqisha olmaslik, kasbga bo‘lgan salbiy munosabat
- s) bahs-munozara, o‘qituvchi hikoyasi, suhbat uyushtirish
- d) bilish, anglash, ta‘qiqlash, andoza olish

18-mavzu. Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi

1. Pedagogik faoliyatning samarali bo‘lishi uchun o‘qituvchiga zarur bo‘lgan qobiliyat turini aniqlang?

- a) bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro‘ orttira olish, to‘g‘ri muomala qila olish, kelajakni ko‘ra bilish, diqqatni taqsimlay olish
- b) aniq maqsadni ko‘zlash, qat‘iylilik, mehnatsevarlik, kamtarlik, kuzatuvchanlik, tashkilotchilik, kelajakni ko‘ra bilish, diqqatni taqsimlay olish
- s) diqqatni taqsimlay olish, yangilikka intilish, o‘ziga va o‘zgalariga talabchanlik, tashkilotchilik, obro‘ orttira olish
- l) bilish, tushuntira olish, kuzatuvchanlik, nutq, tashkilotchilik, obro‘ orttira olish

2. O‘qituvchi faoliyatidagi muloqot odobiga qanday talablar qo‘yiladi?

- a) do‘stlik, xizmatdagi moslik, hamjihat bo‘lib ishlash, mayinlik, samimiylilik
- b) yoqtirish, yoqtirmaslik, chiqisha olmaslik, kasbga bo‘lgan salbiy munosabat
- s) bahs munozara, o‘qituvchi hikoyasi, suhbat uyushtirish
- d) bilish, anglash, ta‘qiqlash, andoza olish

3. O'qituvchining nutq qobiliyatiga berilgan ta'rif qaysi bandada to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) to'g'ri muomala qila olish qobiliyati
- b) nutq yordamida, shuningdek imo-ishora vositasida o'z fikr-tuyg'ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyati
- s) o'qituvchining tarbiyalanuvchi ichki dunyosiga kira olish qobiliyati
- d) to'g'ri talaffuz qila olishi

4. Quyidagi pedagogik nazokatga oid fikrga o'z munosabatiniqizni bildiring?

- a) pedagogik nazokat – do'stlik, xizmatdagi moslik, chiqishib, hamjihat bo'lish, mayinlik
- b) pedagogik nazokat – tadbirni tanlash, uning rejasini tuzish, o'tkazish va tahlil qilish
- s) pedagogik nazokat – nafas olish, ovozni o'zgaruvchanligi, talaffuz ravon nutq
- d) pedagogik nazokat – o'qituvchining kasbiy sifati va mahorati, uning odobi esa o'qituvchining obro'sini tartibga solib turadi

5. Pedagogik faoliyat deganda nimani tushunasiz?

- a) pedagogik jarayon – inson shaxsini shakllantirishga qaratilgan jarayon
- b) o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish uchun maxsus tayyorlangan shaxs
- s) yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun xalq oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishga maxsus tayyorlangan odamlarning mehnat faoliyati
- d) bolalar va o'smirlar orasida ta'lim-tarbiya ishiga mas'ul kishilarning faoliyati

6. Bo'lajak o'qituvchi o'z ustida ishlashi uchun qanday vazifalarni bajarishi lozim?

a) o'quv dasturlarini egallashda yuksak professional saviyada ta'lim berishni ta'minlash, pedagogik nazokatga rioya qilish, o'z ko'nikmasi va professional mahoratini takomillashtirish

b) axborot berish, rivojlantirish, ta'sir etish, bilimga munosabatni shakllantirish, harakatga intilishni uyg'otish

s) o'z-o'ziga ko'rsatma berish, o'z-o'zini ishontirish, o'z-o'zini majbur etish, o'z-o'ziga buyruq berish

d) ekstensiv, taxminiy, metodologik, kommunikativ, psixologik hamkorlikdagi ijodkorlik

7. O'qituvchining kommunikativ muloqoti qaysi variantda to'g'ri ko'rsatilgan?

a) o'quvchiga bevosita emotsional irodaviy ta'sir ko'rsatish qobiliyati

b) o'quvchiga to'g'ri muomala qila olish, qobiliyatli bolalarga yaqin bo'lish, ular bilan pedagogik samarali munosabat o'rnatish bilish qobiliyati

s) o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish

d) muommala madaniyatiga ega bo'lish

8. Hozirgi davrda o'qituvchi faoliyatida uchraydigan kommunikativ muloqot turlari qaysilar?

a) o'qituvchining hikoyasi, shaxsiy namuna, munozara, suhbat

b) bilish, anglash, ekspressiv, ishontirish ijtimoiy-an'anaviy, kishi holatini so'zsiz tushunish

s) buyruq, ko'rsatma, kesatq, ayblash

d) avtoritar, liberal, demokratik

Foydalaniladigan asosiy darslik va o'quv qo'llanmalar ro'yxati

Asosiy darsliklar va o'quv qo'llanmalari

1. I.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: “Ma'naviyat”, 2008 y.
2. R. Mavlonova, O. To'rayeva, K. Xoliqberdiyev. Pedagogika. – T.: “O'qituvchi”, 2010 y.
3. R. Mavlonova, N. Raxmankulova, N. Vohidova, K. Matnazarova. Umumiy pedagogika. – T.: “ABU MATBUOT KONSALT”, 2013 y.
4. A. Zununnov. Pedagogika tarixi. – T.: “Fan”, 2010 y.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. S. Ochilov., K. Xoshimov. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. – T.: “O'qituvchi”, 1995 y.
2. S. Nishonova, M. Imomova, R. Xasanov. Pedagogika tarixi. – T.: “O'qituvchi”, 1996 y.
3. A. Minavarov. Pedagogika. – T.: “O'qituvchi”, 1996 y.
4. I. Tursunov, U. Nishonaliyev. Pedagogika. – T.: “O'qituvchi”, 1997 y.
5. R. Mavlonova. D. Abdurahimova. Pedagogik mahorat. –T.: “Fan va texnologiyalar”, 2012 y.
6. Abu Xikmat G'azzoliy. Yanglishuvlardan qutqaruvchi shaxs mash'ali. – T.: “Turkiston”, 1992 y., 2-son.
7. O. Rozikov, S. Ogayev, M. Maxmudova, B. Azizov. Didaktika. – T.: “Fan”, 1997 y.
8. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: “Nihol”, 2013y.
9. M. Mirkosimov. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. – T.: “O'qituvchi”, 1996 y.
10. M.X. Baybaeva, D.O. Ximmataliyev. Kasb-hunar ta'limi tizimining o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishda innovat-

sion ta'lim texnologiyalarining ahamiyati. Monografiya. – T., 2016. B-143. “O‘zbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

11. M.X. Baybayeva, D.O. Ximmatillayev. Modulli o‘qitish texnologiyasi imkoniyatlaridan foydalanish // Monografiya. – T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 117-b.

12. M.X. Baybayeva. Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalar // Monografiya. – T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 143-b.

Elektron ta'lim resurslari:

1. www.ziyonet.uz
2. www.tdpu.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.psychology.uz
5. www.nutq.intal.uz
6. www.psychology.net.ru

Kirish	3
1-mavzu. O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni (ma'ruza)	5
1-mavzu. O'zbekistonda ta'lim tizimi. Hozirgi davrda o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni (amaliy mashg'ulot)	12
2-mavzu. Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlari (ma'ruza)	14
2-mavzu. Pedagogika fanining ilmiy izlanish metodologiyasi va metodlari (amaliy mashg'ulot)	21
3-mavzu. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari (ma'ruza)	24
3-mavzu. Rivojlanishning asosiy qonuniyatlari (amaliy mashg'ulot)	26
4-mavzu. Didaktika – ta'lim nazariyasi (ma'ruza)	28
4-mavzu. Didaktika – ta'lim nazariyasi (amaliy mashg'ulot)	29
5-mavzu. Ta'limning mazmuni (ma'ruza)	32
5-mavzu. Ta'limning mazmuni (amaliy mashg'ulot)	34
6-mavzu. O'qitish jarayoni (ma'ruza)	36
6-mavzu. O'qitish jarayoni (amaliy mashg'ulot)	38
7-mavzu. O'qitish metodlari (ma'ruza)	40
7-mavzu. O'qitish metodlari (amaliy mashg'ulot)	42
8-mavzu. Kreativ ta'lim (ma'ruza)	44
8-mavzu. Kreativ ta'lim (amaliy mashg'ulot)	46
9-mavzu. Tarbiya nazariyasi va usullari (ma'ruza)	48
9-mavzu. Tarbiya nazariyasi va usullari (amaliy mashg'ulot)	49
10-mavzu. Pedagogika tarixining maqsad va vazifalari. Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar (ma'ruza)	51
10-mavzu. Pedagogika tarixining maqsad va vazifasi. Eng qadimgi davrdan VII asrgacha ta'lim-tarbiya va pedagogik fikrlar (amaliy mashg'ulot)	58
11-mavzu. VII asrdan XIV asrgacha bo'lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti (ma'ruza)	61
11-mavzu. VII asrdan XIV asrgacha bo'lgan davrda maktab, tarbiya va pedagogik fikr taraqqiyoti (amaliy mashg'ulot)	63
12-mavzu. Sharq uyg'onish davri va unda ta'lim-tarbiya masalalari (ma'ruza)	65

12-mavzu. Sharq uygʻonish davri va unda taʼlim-tarbiya masalalari (amaliy mashgʻulot)	68
13-mavzu. Sharq pedagogik taʼlimotida taʼlimiy-axloqiy qarashlar (maʼruza)	71
13-mavzu. Sharq pedagogik taʼlimotida taʼlimiy-axloqiy qarashlar (amaliy mashgʻulot)	73
14-mavzu. XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar (maʼruza)	75
14-mavzu. XIV-XVI asrlarda tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar (amaliy mashgʻulot)	82
15-mavzu. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston oʻlkasida taʼlim-tarbiya va pedagogik fikrlar (maʼruza)	85
15-mavzu. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston oʻlkasida taʼlim-tarbiya va pedagogik fikrlar (amaliy mashgʻulot)	88
16-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda ilgʻor pedagogik gʻoyalar. Gʻarbiy Yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikr taraqqiyoti (maʼruza)	90
16-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda ilgʻor pedagogik gʻoyalar. Gʻarbiy Yevropada maktab, maorif hamda pedagogik fikr taraqqiyoti (amaliy mashgʻulot)	93
17-mavzu. Pedagogik mahorat fanining nazariy asoslari va uning oʻqituvchi faoliyatidagi ahamiyati (maʼruza)	95
17-mavzu. Pedagogik mahorat fanining nazariy asoslari va uning oʻqituvchi (amaliy mashgʻulot)	100
18-mavzu. Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi (maʼruza)	102
18-mavzu. Pedagogik qobiliyat, qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi (maʼruza)	113
Mazkur modul boʻyicha berilgan mavzularni oʻzlashtirganingizdan soʻng barcha mavzular mazmun-mohiyatidan kelib chiqib shakllantirilgan nazorat savollari	115
Foydalaniladigan asosiy darslik va oʻquv qoʻllanmalar roʻyxati	152

B 23

Baybayeva M.X.

Umumiy pedagogika [Matn]: o'quv qo'llanma / M.X. Baybayeva. – T.: «Nodirabegim» nashriyoti, 2019. – 156 b.

ISBN 978-9943-5876-8-7

UMUMIY PEDAGOGIKA

O'quv qo'llanma

(pedagogik va kasbiy qayta tayyorlov tinglovchilari uchun)

“Nodirabegim” nashriyoti – 2019

Muharrir **R. Ahmedov**

Musahhih **S. Saydamirova**

Dizayner-sahifalovchi **G. Ahmedova**

Nashriyot litsenziyasi AI № 313. 24.11.2017. Bosishga 2019-yil 22-dekabrda ruxsat etildi. Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset qog'oz. Times New Roman garnituras. Shartli bosma tabog'i 9,07. Adadi 100 nusxa. Buyurtma raqami № 58-19.

«Kamalak-PRESS» masъулияти чекланган жамияти матбаа бўлимида chop etildi. Тошкент шаҳар, Навоий кўчаси, 30 уй.

«Nodirabegim»
nashriyoti

ISBN 978-9943-5876-8-7

9 789943 587687